

Zempléni Múzsá

társadalom-
tudományi
és kulturális
folyóirat

XVII. évfolyam
2. szám

2017
nyár

LÁTÓTÉR

TÓTHPÁL József:
Kodály Zoltán és
a magyarság sorskérdései
5

KONCZ Gábor:
Értelmiségi lét
és társadalmi felelősség
13

LŐRINC György:
Magyar iskola –
nemzetközi színvonal.
Gondolatok
a táncművészképzésről
20

KOVÁCS I. Gábor:
Egy jogtudós a történelem
katakizmái között.
Buza László akadémikus
életpályája
27

KÓMŰVES Edina:
Az oktatáskultúra változásai
Magyarországon
a 20. század első felében
32

HAJNÁ CZKY Tamás:
Cigány munkások
a borsodi nehéziparban
az 1950–60-as években
38

LÁTÓMEZŐ

LESKÓ Andrea:
Az üveghegyen innen és túl
43

VERES László:
Gondolatok a sárospataki
Rákóczi Múzeum
üvegkiállításához
46

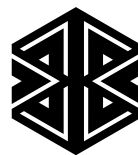
JUHÁSZ Tibor:
Sodródók
61

BIRÓ Zsombor Aurél:
Áloműző
63

NAGY György András:
Megtalálni
66

NYERGES Gábor Ádám:
A tavasz elmarad
(regényrészlet)
68

MADARÁSZ Imre:
A – mégis – boldog Tasso.
Tusnady László életrajzi
esszéregénye elé
73

LÁTÓSZÖG

HALÁSZI Aladár:
A Jankó-tó
75

KONCZ Péter:
Tanyavilág
77

FITTLER Katalin:
El nem szálló gondolatok.
Tallián Tibor zenetörténeti
előadásai
80

**BOLVÁRI-TAKÁCS
Gábor:**
A képek szabadsága.
Requiem egy archívumért
83

Emlékezés
Hetvenöt éve jelent meg a
kassai *Új Magyar Museum*
folyóirat
86

Polcra való
(könyvajánlók)
92

• • •

*Lapszámunkat a Magyar
Nemzeti Múzeum Rákóczi
Múzeuma (Sárospatak)
üveggyűjteményének
darabjaival illusztráltuk.
A címlapon Korsós, a hátlapon
Talpas pohár látható.*

Zempléni Múzsza

t á r s a d a l o m t u d o m á n y i é s k u l t u r á l i s f o l y ó i r a t

Szerkesztőség

Bolvári-Takács Gábor alapító főszerkesztő (btg@zemplenimuzsa.hu)

Bordás István lapigazgató (bordas@zemplenimuzsa.hu)

Barna Péter irodalmi szerkesztő (barnapeter@zemplenimuzsa.hu)

Haffner Anikó olvasószerkesztő

Baráth Béla Levente, Egey Emese,

Takács Ádám, Ugrai János szerkesztőségi tagok

Tanácsadó Testület

Balászi Károly, Dobrik István, Fehér József, Földy-Molnár Lilla,

Hoppál Mihály, Jósvainé Dankó Katalin, Koncz Gábor (elnök),

Lapis József, Marczy Mariann, Nyiri Péter, Orosz István,

Pocsainé Eperjesi Eszter, Stumpf István, Tamás Edit

Logó: Csetneki József

Arculat és tördelés: Tellingner András

Szakmai partner:

Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága

Állandó támogatók:

Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány

Nemzeti Kulturális Alap

Sárospataki Református Kollégium Alapítvány

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány

Szerkesztőségi és kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk, a szerkesztőség tagjainak fenti e-mail címlein, illetve a szerkesztőség címén: titkarsag@zemplenimuzsa.hu

Honlap: www.zemplenimuzsa.hu; www.facebook.com/zemplenimuzsa

Megjelenik évszakonként. Ára: 400,- Ft. Előfizetési díj egy évre 1600,- Ft.

Előfizethető átutalással a Zempléni Múzsza Alapítvány 11994105-06429168-10000001 számlaszámára.

Lapunk a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben megvásárolható az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.

Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen. Felelős vezető: Kapusi József

TÓTHPÁL József

Kodály Zoltán és a magyarság sorskérdései

Kodály Zoltán személye – időben és térben – oly közel van még hozzánk, s oly magasan emelkedik fölénk, hogy hatalmas alakját nem láthatjuk igazán és tisztán. Legfeljebb, ha annyit mondhatunk: életműve, művészete a megváltás ígézetét és utópiáját hordozván – a magyar és az európai valóság horizontján – az Örökkévalóság csillagai között ragyog... S ha majd elmúlik minden itt e Földön: ezoterikus zene-csillaggá lényegül Szókratész, Platón, Arisztotelész és Augustinus univerzumában.

Művészetének fogantatását keresve, kutatva – magyarságának tudatos megvallása, a magyarsághoz való tarozását kifejező és tanúsító megtestesülése mindenképpen Galántához köthető: „Lehettem volna zeneszerző a klasszikus mesterektől tanulva is, s talán európai híré akkor is, ha sose találkoztam volna Galántával. De magyar zeneszerző, magyar zene szerzője nem lehettem volna soha a házunkban megforduló s élő szolgáló leányok nélkül, akiknek danája először döbentett rá: amit ők dalolnak, az a mi ismeretlen, történelmünk során tőlünk elidegenített, de most újra megtalált saját zenei anyanyelvünk: az igazi klasszikus magyar zene világa...” – mondja 1943-ban a Galántai dalos ünnepen, hangsúlyozván azt is, hogy: „Én egy egész országot, egy egész birodalmat találtam itt Galántán. Ez a tenger éneklő fiú és leány a mi szebb és igazabb jövőnk, a mi magyarabb magyarságunk. A magyar lélek és kultúra záloga.”

Mindezt különösen azért szükséges előrebocsátanunk, mert Kodály maga is érteni és megfejteni véli és akarja életének rejtélyét: „Mi lehetett a hajtóerő, amely minden akadály ellenére máig egyenes úton hol röpitette, hol vonszolta ennek az életnek szekerét? Egy reménytelen, viszonzatlan, viszonzozhatatlan szerelem. A néphez, melynek ezeréves látható története, és talán még jobban nyelvében, dalában élő több ezer éves láthatatlan élete ellenállhatatlanul vonz magához vérségi kötelék nélkül is...” – írja a *Visszatekintés* című prózai írásgyűjtemény előszavában. A „vérségi kötelék nélkül” – nyilvánvalóan azt jelenti, amint ezt Kodály 1965-ben egyik nyilatkozatában megfogalmazta: ősei apai ágon flamand takácsok voltak, akik valamikor a hugenotta időkben Brüggeből Brno környékére, majd Magyarországra települtek át, anyai ágon pedig a családi hagyomány szerint lengyel nemesek voltak az ősök, akik az ország egyik felosztása után költöztek át Dél-Magyarországra.

Kodály zeneszerzői pályájának – hazai szerepvállalásának – alakulását a családi vonatkozásokon túl nagyon sokféle tényező befolyásolta. Érdemes itt megemlíteni egy érdekes – bár elemekben egymástól független, mégis sajátos – összefüggést. 1886-ban Hubay Jenő – Liszt Ferenc tanácsa ellenére: „Ne menjen a Lajtán túlra!” – otthagya jól jövedelmező brüsszeli stallumát, és Trefort Ágost kultuszminiszter hívására elfoglalja a budapesti Zeneakadémia hegedűtanszékét. Húsz évvel később Kodály, 1906-ban, Riedl Frigyes irodalomprofesszor,

doktori vizsgájának „cenzora” buzdítására, hogy „maradjon itthon, ne menjen külföldre” – természetesnek tartja, hogy honi földön szolgálja egy „félbemaradt nép” kultúrájának érdekeit: „Mosolyogtam magamban, annyira feleslegesnek éreztem, annyira nem gondoltam rá, hogy valaha is külföldre szakadjak.” – olvashatjuk ugyancsak a *Visszatekintés* előszavában. Pedig Ady Endre ebben az időben riasztó hangokat hallat: „Menekülj, menekülj innen” – kiáltja a *Vér és arany* kötetének egyik versében (1907). Mondván és értelmezvén: „Sósabbak itt a könynyek / S a fájdalmak is mások. / Ezerszer Messiások / A magyar Messiások.” Bár akkor még nem tapasztalhatta: „mit ér az ember, ha magyar”: Kodály itthon marad, s vállalja a küzdelemet – mint tudjuk – egy egész életen át. Teljes tudatossággal építi pályáját, s általa, annak meghatározó alkotó részeként az új magyar zenekultúrát, – nem a tegnapot, hanem a holnapot érkezett fölépíteni. Olyan új magyar műzene létrehozásán fáradozik Bartókkal együttműködésben, amely magában hordozza népi s nemzeti gyökereit, mégis európai.

Nem szeretnék semmit belemagyarázni a két zeneszerző, Hubay Jenő és Kodály Zoltán elhatározásának indítékaiba, de szembetűnő, hogy a 19. század végén és a 20. század elején – a kiegyezést követően és a millennium utáni esztendőkből – feltétlenül léteznie kellett egy olyan különös szellemi erőnek, kulturális atmoszférának, erkölcsi kihívásnak, amely magyar honba vonzotta Hubayt, Kodályt pedig itthon tartotta – s ami mindkettőjükre vonatkozóan igaz: „vérségi kötelék nélkül” is. Vélhetően ez a vonzerő a remény és a hit lehetett abban, hogy egy a „magyar ugar” világát meghaladó élhetőbb és boldogabb Magyarország megvalósítható. Igaz ez akkor is, ha egyébként nem sok olyan dolog lehetett, amiben egyet értettek volna egymással. Mindenekelőtt a néphagyományhoz való viszonyukban és ebből következően zeneszerzői felfogásukban különböznek egymástól: míg Hubay a népi romantika útját járva – az európai posztromantika áramlásával érkezik a magyar zenekultúrába, Kodályt a néphagyomány hiteles folytatójának tekinthetjük: „Számomra mindig az volt a legfontosabb, hogy hallhatóvá tegyem népem hangját. Ezért kellett mindig azon fáradoznom, hogy felkutassam a népi dalokat és dallamokat, és hogy megpróbáljak azok szellemében tovább dolgozni.”

Ha Kodály Zoltán életének fundamentumát nézzük, a magyarság sorskérdéseivel való azonosulásának összetevőit vizsgáljuk, azt látjuk, nagyon sok oldalról építkezik. A néphagyomány megismerése, a népdalgyűjtés a Felvidéken, Erdélyben és más tájakon művészetének „eredeti tőkefelhalmozását” jelenti, miközben mindent megtanul, amit a korszak ismert hazai és európai mestereitől művészetként és tudományként megtanulni érdemes. Járja az országot és járja Európát: „1914-ig minden nyarat külföldön töltöttem. Azután 13 évig egyet sem.” Elmélyül a magyar zenekultúra – a középkor, a verbunkos korszak és a romantika korának – értékeinek tanulmányozásában, de a nyugati zenekultúra új hajtásaira is odafigyel: többek között R. Wagnerre, akinek művészetét elismeréssel, de tőle *idegen színípadí pátoznak* minősíti; Richard Straussra, akit „egynapos forradalmárnak”, elsősorban *technikai újítónak* nevez; továbbá Cl. Debussyra, akinek művészete – Kodály értéktétele szerint – *a szabadság és szépség útja* felé vezet, s ez hat saját zeneszerzői szemléletére is.

Ami a társadalmi-kulturális viszonyokat illeti, hazai vonatkozásban jól ismert, hogy a huszadik század első évtizedeinek új szellemiségét elsősorban az 1908-ban meginduló *Nyugat* című folyóirat köré csoportosult írók elszánása, különösen pedig Ady Endre költészete határozza meg, amely a maga valóságában akarja bemutatni a hazát, a népet, a nyomort, a szerelmet, a hitet – a „magyar ugar” világát, helyreállítani, újratemetni az igazlátás és igazmondás becsületét. Miközben a „nótás-kedvű” Magyarország politikai intelligenciája nagyon sokszor „magyarkodva” éli a maga megszokott életét. Elegendő itt és most – úgy hiszem – Móricz Zsigmond vagy Krúdy Gyula regényeire, novelláira utalnunk. Az első világháború utáni trianoni sokk természetesen csak erősítette a „nemzethalál” vízióját a megmaradt országban.

Ebben a sajátos magyar világban kellett Kodálynak megértenie és megtalálnia a maga útját, és elfogadtatnia küldetésének céljait. A cél pedig – mint már az előbbieken érintettük – a magyar zenekultúra megerősítése: a zenekultúra által pedig öntudatra ébreszteni, öntudatában megerősíteni a magyarságot. Nemzeti önismeret nélkül ugyanis nem lehet kitűzni és elérni nemzeti célokat. Rendkívüli adománya, áldása sorsának, hogy ebben a küzdelemben – Bartókban hűséges baráttra és társra talált, s olyan tanítványok és azok tanítványai követték, és követik ma is az úton, akik képesek folytatni a missziót. Mert a küzdelemnek még nincs vége...

Nem lehet feladatomban, hogy Kodály életművének valamennyi állomását feltárjam és elemezsem, vagy, hogy műveinek sorát egyenként számba vegyem. Az talán viszonylag könnyen belátható, hogy műveinek döntő többsége a magyarság sorskérdéseire kapcsolódik. A legizgalmasabb kérdések egyike az, ahogyan Kodály kitör a magányból – és a néphagyományból feltörő népdal-feldolgozásokon s a romantikus életérzésből születő műdalokon át, amelyeket Balassi Bálint, Berzsenyi Dániel, Csokonai, Kölcsey, Ady Endre, Balázs Béla verseire komponált, továbbá hangszeres művein, az *I.* és a *II. vonósnégyesen*, a *Csellószonátán* – majd a *Triószerezenádón* át eljut a nemzeti közösséghez. A döntő fordulatot ezen az úton, Kodály zeneszerzői pályáján a *Psalmus Hungaricus*, a *Magyar Zsoltár* jelenti, amelyben a szerző sorsa beteljesedik: a magyarság és Kodály sorszazonossága véglegessé, szétszakíthatatlanná válik. A *Psalmus Hungaricus*szal kapcsolatban számos értekezés, tudományos dolgozat és esszé íródott. Közülük is talán a legismertebb Tóth Aladár tanulmánya, amely a *Pesti Napló* 1923. november 20-i számában jelent meg, a legnagyobb szabású tudományos értékű Bónis Ferenc *Kodály Magyar Zsoltárának születése* című értekezése, amely a szerző *Hódolat Bartóknak és Kodálynak* kötetében (1992) olvasható. A legérzékenyebb elemzések egyike pedig a *Psalmus Hungaricus*-ról Szabolcsi Bencétől származik, akinek 1924-ben írt rövid tanulmányában egyebek között a következőket olvashatjuk: „Mint a XVI. század számos magyar verse, ez a zsoltár is tele van az üldözött költő keserű önvallomásával, és robusztus, izzóerejű, gazdag nyelve ennek a csodálatos ígéretekkel teljes, vívódó magyar századnak irodalmában is külön helyre állítja. Nem véletlen, hogy ez a zaklatott életű század annyira mélyre hatolt a magyar sors lényegébe – és nem véletlen, hogy Kodály épp ebben a korban találja meg legnagyobb alkotásának szövegét.” Szabolcsi Bence a *történelmi* analógiát érzi fontosnak, Tóth Aladár egy 1942-ben megjelent tanulmányában a *társadalmi* vonatkozásokat emeli ki: „A magányos próféta hangja összecsendült a magára hagyott nép hangjával...A *Psalmus Hungaricus*ban éppen a hangoknak ez a szimbolikus összetalálkozása nyitotta meg Kodály művészetének új perspektíváját. Az a töretlen emberség – melyet eddig magányos embersorsok magányos utakon idéztek – most egyszerre az utak és sorsok összetalálkozásának víziójában, mint valami nagy beteljesedés bontakozott ki.” Kodály zenéjének *esztétikai* sajátosságait tekintve, a fentiekkel összhangban a népdalok világa, a pentatónia és a középkori zsoltáros dallamok összeölelkezésének tanúi lehetünk – a magyarság sorsszerű katarzisában. *Filozófiai* megközelítésben pedig azt látjuk, hogy a *Psalmus Hungaricus*ban a doxológia – a keresztény istencsicséret fohásza a nemzeti azonosulás érzéseivel párosul. Egyedülálló pillanat ez a magyar zene történetében: amikor a nemzeti eszme és a keresztény hitvallás művészi szimbiózisában – transzcendentálisan egyesül a lélek.

Kodály minden további alkotásának hátterében a *Psalmus Hungaricus* áll. Megkezdődik a magyar népdalok világának beáramlása – műzenévé = művészetévé – válása, pontosan úgy, ahogyan ezt Bartók Béla *A parasztzene hatása az újabb műzenére* című tanulmányában, 1931-ben az *Új Idők* lapjain megfogalmazta. A *Háry János* – Garay János versei nyomán – a népmesék mítoszából bukkan elő, hogy a népdalok csodáival – az álom és a valóság szinesztéziájában – a

népi képzelet, a humor és a történelmi valóság sajátos fényében és fénytöréseiben meghódítsa a színpadot, s hogy eszméltesen, mert mint Kodály 1926-ban *Háry János hőstettei* című írásában olvashatjuk: „Minden magyar álmodozó. A századok óta szomorú valóság elől kezdetől fogva az illúziók világába menekül. Háry hazudozása azonban sokkal inkább álmodozás. Vagyis költészet...” – majd hozzáteszi: „Nem állítom, hogy így van ez jól. Épp ellenkezőleg: ebben gyökerezik sok nemzeti bűnünk, a múlt magyar politikájának sok végzetes hibája. A műalkotásnak azonban nem az a feladata, hogy oktasson, ítélkezzék, vagy meggyőzzön, csak az, hogy ábrázoljon.”

Háry János hazafias hitvallása – Kodályé; a mesehős mátkájának, Örszének szerelmi daltái – a magyarság népdalokba szőtt szerelmi lírájának felmagasztalását hordozzák, utánozhatatlanul. Az *Intermezzo* muzsikájának szövetében a verbunkos tánczene heves indulata a szerelmi népdal melódiájával egyesül.

A következő nagy mű a *Székely fonó*, amely hatalmas és csodálatos népdalrapszódia, a népi szenvedély: az öröm és a bánat balladási emanációja, amelyben a magyarság sorsának drámája, mint valami természeti törvény jelenik meg a maga élet-halál harcában – tüneményesen – egy transzcendentális színpadon. Kodály a *Székely fonó*-ban meghatározhatatlan műfajú zeneművet alkotott, amelynek „szövegkönyvét nem egy ember írta, hanem a nép. Helyét: a fonót a nép életkedve választotta. Idejét: a téli alkonyatot a munka, mely elveszi a nappalt és a nyarat. A történetet is maga a népdal írta, melyben minden megtörténik, ami a néppel megtörténhetik...” írja Németh László 1932-ban, a bemutatót követően. A *Székelyekről* szólván pedig – tágabb értelemben – a következőképpen fogalmaz: „A székelyek világát hegyek veszik körül, melyeket itt-ott tör át egy hágó vagy folyó... Zene és szó, mint a székely folyók, egy zárt katlanból tör elő... Az emberbarátok azt mondják, el kell tolni a Hargitát, mert akadályozza a népek testvéri ölelkezését”. Kodály ebben a műben már túllép az álmodozó magyar, az álomlátó Háry János meséin, valóságos küzdelem zajlik – a lélekben is – a megmaradásért, az *Elmegyek, elmegyek* expozíciójától az *Én Istenem, add megérnem* fináléjáig, mert érzi és tudja, hogy csak a nemzetté vált közösség mentheti meg a magyarságot itt a Kárpát-medencében.

Alkotói pályája egészét tekintve, a kórusművek kiemelkedő jelentőségűek Kodály életművében. Egyrészt azért, mert a kórusének szinte valamennyi műfajában és műnemében – a vokális polifónia lehetőségeit kitágítva és kihasználva – a Palestrinától és korától számítható európai és magyar kórusművészetben szinte egyedülállóan maradó autonóm kóruskultúrát hozott létre, másrészt azért, mert nemzeti létünk történetének, a magyarság lélektörténetének éthoszáét – az emberi élet teljességében – emeli művészetébe. De profundis: a magyar lélek mélységeiből hozza fel azokat az értékeket, amelyek építőköveivé váltak és válhattak a huszadik század magyar és európai kórusművészetének.

Kodály maga is sajátos társadalmi szerepet tulajdonít a kóruséneklésnek. Ide vonatkozóan a harmincas évekből két megállapítását idézzük. Az egyik: „Ha egyrészt igaz is, hogy fejlett karéneklés csak nagymértékben szolidáris társadalomban lehetséges, másrészt kétségtelen, hogy a karéneklés fejleszti a társadalmi szolidaritást.” A másik: „Azokban az országokban, ahol a karéneklés virágzik, több a tevékeny szeretet.” Németh László Kodály szándékainak megítélésében továbbmegy, és azt állítja: „A népzene feltárt mélységeiben ő a bűvös ragasztóanyagot kereste, a kórusszerző alkotásaival az egész magyar ifúságot akarta egy milliós kórusként talpra állítani, a népet újra egybeénekelni.”

Kodály Zoltán kórusműveit – amelyeknek számát Breuer János a *Biciniumok* és a *Triciniumok* alatt nem számlálva – százharmincöt körül jelöli meg – többféleképpen csoportosíthatjuk, és sokféle szempontból elemezhetjük. A magam részéről én itt kizárólag a tartalom, a mondanivaló oldaláról közelíték. Gyermekekkel kapcsolatban azt tartom a legfontosabb-

nak, hogy azok – a *Villőtől a Pünkösdőlön*, az *Angyalok és pásztorokon*, a *Lengyel Lászlón át a Vízkeresztig* – a gyermeklélek teljes univerzumát – a maga sokszínűségében, játékoságában, humorában – egyszerűségében és bonyolultságában – megszólaltatják. A profán és a vallásos tartalom kézen fogva járnak, a természeti és az egyházi ünnepek az élet világából emelkednek kórusműveibe – a hit, a transzcendencia és a valós élet jelentésvilágának, szimbólumrendszerének éthoszaként, az emberi világ pozitív szemléletében.

Nőikarainak szépsége és bája, érzékenysége és ezoterikus szeretet-sugárzása szinte páratlan az európai kórusművészetben. Közülük is talán a *Hegyi éjszakák* a legkülönösebb, ahol a természet és a lélek találkozásának transzcendenciává lényegülő metamorfózisa jelenik meg, ahol már nincsenek mérhető arányok az éjszakák és hajnalok, az alkonyok és esték között, ahol már megszűnik a hangok anyagiséga, megszűnik a határ a lét és nem-lét világa között, ahol a formák végleg elveszítik jelentőségüket, ahol felsejlik és megzendül a menny, ahol eltűnik a tér és az idő... Egyetlen dimenzió létezik: az út lélektől lélekgig. A másik ilyen csoda: a *Négy olasz madrigál* 3. darabja, a *Chi d'amore sente*, amelyről tudjuk, hogy a világhírű itáliai karmester, Arturo Toscanini leánya Budapesten tartott esküvőjére íródott, amelynek hangjaiban, harmóniáiban az égi és a földi szerelem szimbiózisának éthosza szól, s bár a madrigál szövege a 14. századból, Giovanni Fiorentinótól származik, Kodály zenéjében elveszíti időbeli és nemzeti jellegét – egyetemessé válik.

Férfikarainak döntő többsége hazafias ének, hazaszeretetének éthoszáat zengi, s az sem véletlen, hogy szinte valamennyi a harmincas évek második feléből és a negyvenes évek első feléből való, abból az időből, amikor nemzeti létünk mind veszélyesebb irányba fordul. A *Husztban* Kölcsey szavaival azt kérdezi: „és mondd: Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán? Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?” A válasz: „Messze jövővel komolyan vess össze jelenkort, Hass, alkoss, gyarapíts! A haza fényre derül!” Az *Isten csodájában* a pianissimo feszültségével mondja Petőfivel: „Isten csodája, hogy még áll hazánk!”, hogy majd a mű utolsó frázisával belekiált a világba, hirdetőn: „Emberségünkben álljon fenn hazánk!” Nem kevesebb ez, mint a több száz éven át végigvonuló jóslatokban megjelenő „nemzethalál” víziójának visszautasítása. Amikor pedig minden invenciójával egy új magyar jövő képét keresi, Ady Andre *Fölszállott a páva* című versének szimbólumait rajzolja az égre: „Kényes büszke pávák, napszédítő tollak, Hírrel hirdessétek, Másképpen lesz holnap!” Nincs belenyugvás: „Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat... Vagy lesz értelmük a magyar igéknek, Vagy marad régiben a bús magyar élet...” A népért való felelősség éthoszáat emeli magasba la-pentatonból dúros színezetbe: a vármegye házára fölszálló valóságos és szimbolikus pávák képében.

Amikor a továbbiakban vegyeskarairól szólunk, előbb Kodály gondolatait kell megidéz-nünk: „Lesz-e elég művelt karvezetőnk, aki látja, mi köthet egyedül minket Európához?” – kérdezi *Excelsior* című írásában, 1936-ban. A válasz: „A kultúra közössége, amely minden nemzet nagy alkotóinak, a nagy alkotók nemes anyagból, időálló formába öntött műveinek nálunk is állandó otthont ad. Ezt a célt csak fejlett vegyeskari kultúrával érhetjük el... Az élet teljességét hirdető művek az emberi hangok teljességét igénylik.” Kodályt eme meggyőződése vezette – s ezt többször megfogalmazta – egész életében: nemzeti létünk sorskérdéseinek s az élet teljességének éthoszáat hirdető művészetbe emelésével – a *Psalmus Hungaricus* megírása után több mint negyven vegyeskari művet alkotott. Közöttük olyanokat, mint a *Székely keser- ves* (1934), az *Akik mindig elkésnek* (1934), a *Liszt Ferenchez* (1936), *A magyarokhoz* (1936), az *Ének Szent István királyhoz* (1938), a *Zrínyi szöszata* (1954), a *Sík Sándor Te Deuma* (1961), továbbá: a *Mátrai képek* (1931), a *Jézus és a kufárok* (1934), a *Szép könyörgés* (1943), *A 150. Genfi zsoltár* – és még sorolhatnánk.

Már a művek születésének időpontja is figyelemre méltó, többnyire a magyar nemzet nehéz óráiban fogantak. A *Székely fonó* kapcsán már idéztem Németh László szavait, a *Székely keservest* énekelvén vagy hallgatván eszünkbe juthatnak az író által emlegetett katlanok, hiszen igaz lehet, hogy Kodály jóvoltából „a katlanok perem-hegyeit áttörte a zene”, de ez Trianon szomorúságát nem feledtetheti... Ady Endre *Akik mindig elkésnek* című versének zenébe foglalása ugyancsak lázadás a sors ellen, amikor a kórusének csúcspontján felkiált: „Meghalni se tudunk nyugodtan. Amikor már megjön a halál, lelkünk vörösen lángra lobban...” Vörösmarty Mihály *Liszt Ferenchez* című ódájával – a zeneköltő halálának 50. évfordulóján – egyik oldalon „felszólítja” a zeneszerzőt: „Zengj nekünk dalt, hogy mély sírjainkban őseink is megmozduljanak...”, a másik oldalon a magyarságot: „És a nemzet, mint egy férfi álljon, Érc karokkal győzni a viszályon...” S a végén Kodály hite, hitvallása: „Van még lelke Árpád nemzetének.” Ez a szenvedély – ha lehet –, még erősebben szólal meg az *Ének Szent István királyhoz* című kórusművében, amikor kérdezve felkiált: „Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga?” A kórus középső részében kérleli: „Nézz már István király bánkódó hazadra...” A mű végén a forte pianóvá szelődül: „Egész Magyarország sír és panaszkodik... óhajt, fohászkodik...” – Talán a legdrámaibb e műveknek sorában a *Zrínyi szózata*, amelyet a magyar társadalom történetének egyik legsötétebb, legelviselhetetlenebb korszakában írt Kodály, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy ráébressze a magyarságot: van értelme a diktatúra elleni harcnak. Zrínyi Miklósnak, a *Szigeti veszedelem* című barokk-eposz költőjének *Az török áfium ellen való orvosság* című prózai munkájának szövegéből válogatta össze szövegének minden mondatát. Hadd idézzek közülük néhányat: „Én csaknem mintegy néma felkiáltok, ha kiáltásommal elűzhetném ezt a dühös sárkányt, kiáltván: Ne bánts a magyart!”, „Sehol másutt Magyarországot meg nem találjuk”, „Az mi nemes szabadságunk az ég alatt sehol sincs, hanem Pannóniában...” – s végül: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!”

Történetfilozófiai és esztétikai szempontból az említett művek – a mindennapi gondolkodás szintjéről szemlélve – megközelíthetetlen magasságba emelkednek, más kórusművei, melyekről az alábbiakban kívánok szólni – erkölcsi megközelítésben – újabb magaslatok meghódítását jelentik.

Immanuel Kant, német filozófus etikájának, *A gyakorlati ész kritikája* című munkája zárszavában a következő mondatot olvashatjuk: „Kedélyemet két dolog tölti el egyre újabb és fokozódó csodálattal és tisztelettel, minél gyakrabban és kitartóbban gondolok rájuk: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.” Ha belegondolunk, a művészetek és a tudományok története az igazság, a jóság és a szépség – az esztétikum és az éthosz szimbiózisának a története is egyben, hiszen az emberi kultúra élete szinte kezdettől fogva éthosszal telített. Az éthosz magyar fordításban – mint ismeretes – erényt jelent. Arisztotelész például kétféle erényt különböztet meg egymástól: erkölcsi és észbeli erényeket, s hozzáteszi: mindkettő a jó cselekedet forrása. Ami pedig a zenét illeti, azt mondja: „A zene gyönyört, az erény pedig igaz örömet, szeretetet és gyűlöletet ad: így világos, hogy semmit sem kell annyira megszoknunk, mint azt, hogy helyesen ítéljünk, s örüljünk a tisztességes erkölcsöknek és a nemes cselekedeteknek...”

Kodály Zoltán művészetfelfogását és etikai nézeteit a Zeneakadémia évzáróján 1953-ban elmondott beszédének egy Robert Schumanntól származó idézete testesíti meg legszemléletesebben: „Az erkölcs törvényei a művészetével azonosak.” Schumann eme egyetlen mondatának sugárzásával Kodály egész életművét átvilágíthatjuk. A csúcson – véleményem szerint – természetesen más művekkel együtt – a *Jézus és a kufárok* és a *Sík Sándor Te Deuma* című kórusműveket találjuk. A *Jézus és a kufárok*ban örökérvényű igazságokat vizionál az Újszövetség evangéliumainak szövegére. Már az indítás maga klasszikus szinesztézia – a képiség

és a zene találkozásában: „Elközelge húsvét, és felméne Jézus Jeruzsálemba, a templomba. És ott találá ökrök, juhok, galambok árusait, és ott terpeszkedtek a pénzváltók...” Mire Jézus „költéltől ostort fonván kihajtá őket a templomból”, mondván: „Ne tegyétek atyám házat kereskedés házává”, mert „írva vagyon, az én házam imádságnak háza, minden népek között, ti pedig mivé tettétek? Rablók barlangjává!” Kodály e mondatokkal az örök emberinek, az örök emberi léleknek üzen a zene éthoszával. Aki pedig járt Jeruzsálemben, mint e sorok írója is, és ismeri Zakariás próféta könyvének bekezdéseit, olvashatja: „Jeruzsálem igazság városának nevezetik, a Seregek Urának hegye pedig szent hegynek...” – megértheti Kodálynak az utókor számára szánt üzenetét: a művészet éthoszának templomában – nem kívánatosak a kufárok.

Kodály a *Budavári Te Deum* születésétől számítottan huszonöt év elteltével, 1961-ben írja meg érzelmileg talán a legmegrázóbb hálaadó énekét a jeles pap-költő versére a *Sík Sándor Te Deumát*. „Téged Isten, dicsérlek, És hálat adok mindenért...” – férfi hangokon, a tenor és a basszus szólamok összecsengésével kezdődik az ének, majd a női szólamok – a szoprán és az alt – bekapcsolódásával a teljesség hangján folytatódik: „Hogy megvolt mindig a minennapim, És nem gyűjtöttem a másnapra valót.” Utána sorra veszi az élet legnagyobb, legszebb ajándékait, amelyekért hálaéneket mond; íme, néhány közülük: „Hála légyen. Hogy boldoggá tett minden, ami szép... Hála légyen, hogy akik szerettek, szépen szerettek, és nem kellett nem szépen szeretnem... Hála légyen. Hogy ember lehettem, amikor az emberek nem akartak emberek lenni...” A kórusmű a „Hála légyen, Uram, hála légyen” fokozásával végül áhítatos pianissimóval zárul. Lehet-e ennél csodálatosabb hálaadó ének?

A magyar kultúra történetében évszázadokon át az irodalomé, s ezen belül a költészeté volt a vezető szerep, a költészet volt az a progresszív szellemi erő, amely a legérzékenyebben és legbátrabban fejezte ki a nemzeti érdekeket; sokszor a költészet helyettesítette a politikát és a bölcséletet is. *A XIX. század költői* című versében Petőfi úgy véli, az Isten „lángoszlopoknak” rendelé a költőket, – „hogy ők vezessék a népet Kánaán felé.” Bartók Béla és Kodály Zoltán megjelenésével azonban változik a helyzet; Bartók és Kodály – Németh László kifejezésével élve: – „tudós agya” képes volt a magyarságban megtalálni Európát, európai rangra emelni a magyar zenekultúrát, s általa megerősíteni nemzeti önismeretünket, – és a magyar költészet, a magyar irodalom legjobbainak társaiként vállalni a nehéz küldetést. Amikor 1965-ben a bécsi egyetem a zeneszerző Kodály Zoltánt és az író Németh Lászlót egyszerre tünteti ki a Herder-díjjal: szemléletes bizonyíték.

Értekezésem elején az 1943-as Galántai dalos ünnepen elmondott Kodály-beszédből idéztem: „Én egy egész országot, egy egész birodalmat találtam itt Galántán...” – Tény, hogy Kodály nemcsak bejárta ennek a birodalomnak különféle tájait, vidékeit, falvait, hanem el is foglalta azokat a szó etikai és kulturális értelmében. „Meghódította” Magyarországot: a Felvidéket, Erdélyt, a Marosszéket, a Tiszántúlt, a Dunántúlt – és Európát... De mi történik velünk, mai magyarokkal, akik gyökérszakadtan sodródunk a globalizáció zavaros világában? Szabolcsi Bence az 1940-es évek elején *A zene története* hetedik könyvének egyik fejezetében a következőket írja: „Magyarországnak, úgy rémlik, mindig a maga válságos óráiban volt igazán szüksége a zenére. Nagy zenei felocsúdásai mind ilyen megpróbáltatásos időszakokra esnek: a török háborúk korára (Tinódi és a históriás ének), a múlt századi abszolutizmus idejére (Erkel és a többi romantikusok) és a két világháború kitörése közötti negyedszázadra (Bartók és Kodály). Minden ilyen fellobbanás korábban készül elő, s végső kihunyása is továbbtart, – de tűz-magva valamennyinek maga a politikai válság, a sors fordulója az élet megpróbáltatása.”

Kérdezem hát – napjaink erkölcsi megpróbáltatásai, szellemi, kulturális válságai közepette különösen: – „Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga? Hol?”

Végül Kodály Zoltán zenepedagógiai koncepciójáról szeretnék röviden szólni, amely nemzeti nevelési rendszerünknek, a magyarság sorskérdéseinek meghatározó fundamentuma. Kodály zenepedagógiai elgondolásai szorosan kötődnek zeneszerzői és zenetudományi munkásságához. Abból a tényből indul ki, hogy „A zene múlhatatlan része a műveltségnek”, s hogy „A lelki gazdagodás hatalmas forrásai erednek a zenéből. Azon kell lennünk – mondja Kodály – hogy minél többek számára megnyíljanak... Az iskolában úgy tanítani az éneket és a zenét, hogy ne gyötrelmem, hanem gyönyörűség legyen a tanulónak, s egész életre beleoltsa a nemesebb zene szomját.” Rendkívül időszerűnek vélem értelmezni a populáris zene jelenlegi vad forgatagában a nemes zene fogalmát. Mintha a mai zenepedagógia adósa lenne ennek tisztázásával. Az említett kodályi megközelítést egyébként a neveléstudományban – mint ismeretes – élménypedagógiának nevezzük. Ami pedig a módszertani kérdéseket illeti, nyilvánvaló, hogy minden edukációs folyamatnak megvannak a maga sajátos módszerei. A Kodály-koncepció módszertanát mindenekelőtt Ádám Jenő, Bárdos Lajos, Szőnyi Erzsébet, Forrai Katalin, Lukin László, Ugrin Gábor és Szabó Helga, Kardos Pál dolgozta ki, s a következő nemzedék fejlesztette tovább. Úgy hiszem, a Kodály-iskola – képességfejlesztő iskola, ha úgy tetszik: pedagógiai Hungaricum.

Befejezésül Kodály Zoltán egyik legszebb kórusműve, az *Öregék* című vers költője, Weöres Sándor *A teljesség felé* prózaverséből idézek: „Aki a teljességet eléri, az örök mértékkel azonosul: ahogy a tűznek nem erénye, hanem természete a világosság, éppúgy a teljességgel azonosult lénynek nem erénye, hanem természete az örök mérték” – továbbá: „Bontsd szét személyedet, beléd tódul a világ. Bontsd szét a személyeddé vált világot és beléd tódul a teljesség”. Kodály Zoltán életműve: a *teljesség* maga.

KONCZ Gábor

Értelmiségi lét és társadalmi felelősség

Vallomások, vélemények, vállalások –
a kultúráról

A kultúra fogalmának *három dimenziója* van. *Tágabb értelemben* viszony-fogalom és ugyanakkor a viszonyoknak viselkedésben, életmódban, társadalmi folyamatokban, továbbá a mindezeket hordozó, kifejező, megjelenítő tárgyakban, szolgáltatásokban, szervezetekben, intézményekben történő megjelenését jelenti. A kultúra az ember viszonya önmagához, a másik emberhez, a természethez, a tárgyi környezethez, a már kialakult és alakuló társadalmi rendszerekhez. A kultúra egyszersmind viszony a tudás termelését és közvetítését végző intézmény- és tevékenységrendszerhez.

Ez utóbbi a *szűkebb értelemben* vett kultúra szférája, tehát a tudás megőrzésének, termelésének, elosztásának és fogyasztásának szervezet- és intézményrendszere. E rendszer tevékenységei, produktumai és produkciói; mindezek közvetlen társadalmi szabályozása és folyamatai. Ebben a rendszerben beszélhetünk műveltségről, kulturáltságról, tájékozottságról, illetve oktatási, művészeti, közművelődési alrendszerekről, ágazatokról.

A kultúra fogalmának *harmadik dimenziója* az értékek, mértékek, normák, érdekek rendszere.

Ha a kultúrák találkozásáról, párbeszédéről, küzdelméről van szó, akkor mindig a három dimenziót együttesen vesszük figyelembe, ám először mindig az értékek, mértékek, normák, érdekek világáról élénkül meg a vita, vagy kényszerülünk ezek megélésére.¹

*

Az 1989–1990-es rendszerváltás geopolitikai lényege: a szovjet Vörös Hadsereg kivonulásának előkészítésével, majd kivonulásával, a Szovjetunió megszűnésével szabaddá váltunk, és ugyanakkor beáramlott a sokféle háttérű nemzetközi tőke. A korábbi, döntően két szektoros (állami és családi tulajdon) gazdaság négy szektorossá változott: profitorientált, költségvetési, nonprofit és családi gazdálkodás, újratermelés szervezés. Valamennyi szektor korábban is létezett, azonban mérete és funkciója lényegesen megváltozott. Döntővé vált az erőforrások szektorok közötti átáramlása. A fent vázolt három dimenziójú kultúra a továbbiakban a négy szektorban élt és nyilvánult meg. Tehát a viszonyok, a tudás és az értékek dimenzionálódtak aszerint, hogy a tulajdon, a tevékenység és a produktum melyik szektor keretében jön vagy jöhet létre. Ennek megfelelően új értékek, mértékek és érdekek alakultak ki; új tudások keletkeztek és a viszonyrendszerek regionálisan, majd nemzetközileg is tágultak.²

Az 1990 utáni kormányzati tevékenységeknek, a szűkebb kulturális szférát érintő döntéseiből negatívumként szokták említeni azt, hogy leértékelte a korábbi, szocialista népművelést, közművelést. Ugyanakkor négy lényeges, meghatározó változást indított el. Felértékelte a határon túli magyarsággal való viszonyt és kapcsolatrendszerét, létrehozta a Duna Televíziót. Szektor-semlegessé tette az oktatást. Tehát a jogosultságot megszerzőket az állami, az egyhá-

zi és a vállalkozói, valamint a nonprofit szférában is támogatta. Elismerte és segítette a civil szervezetek létrejöttét, sőt kialakította az állam által létrehozott alapítványok, később közalapítványok rendszerét (ezek többségét 2010–11-ben államosították, megszüntették). Végül a közművelődést, közgyűjteményeket, művészeteket is segítette az új törvénykezéssel.

E témakörben, az 1997. évi CXL. törvényt meghatározó előzményekre való utalás azért fontos, mert a ma már távoli, ám mégiscsak meghatározó indítás az 1970-es évek közművelődési lendülete volt. Az 1970. és 1972. évi művelődési otthoni és az országos népművelési konferencia volt az a két nagy esemény, amikor jelentős áttekintés, értékelés történt. Ekkor deklaráltatt a népművelés közművelődéssé fejlődése, tehát az aktív, alkotó jelleg, a társadalom felé fordulás, a részvétel hangsúlyozása. Majd folytatódtak és következtek a kutatási elemzések, továbbá az 1974-es közművelődési párthatározat. Ezt követte az 1976. évi közművelődési törvény. Emellett figyelembe kell venni a nemzetközi hatásokat is. Hiszen például az UNESCO keretében, az 1970-es években élénkült meg a fejlődés kulturális dimenziójának hangsúlyozása. Nem elhanyagolhatóan éppen magyar szakemberek közreműködésével is, előtérbe került a kulturális hozzájárulás és részvétel elemzése, fontosságának kiemelése. Visszatekintve ma már látszik, hogy hazánkban mindez a szocializmus megújításának kísérlete volt.

A rendszerváltás előkészítése jórészt a kulturális szféra, ezen belül is a közművelődés keretében történt. Jómagam erről tanulmányt publikáltam, hangsúlyozva, hogy szó nem volt rendszerváltásról, hanem ilyen-olyan korszerűsítést emlegettünk; az oktatás, a továbbképzések, a vezetőképzés keretében is. Nem mi neveztük el, döntöttük el a rendszerváltást, de mi készítettük elő.

Az 1997. évi CXL. törvény előkészítésének és lényegének, hatásának áttekintése során figyelni kell arra, hogy az 1990-es években élénk kulturális stratégiai tervezési törekvések indultak el, amelyek a 2000-es évek közepén konkrét, szakértői, olykor minisztériumi dokumentumokban is megfogalmazódtak.³ Itt most nem tüntetem fel a nyomtatásban és talán interneten is elérhető folyóiratközléseket. Csupán említem, hogy a *CXL. Kulturális törvény. Önkormányzati feladatellátás. Közművelődési szakfelügyelet* című, azóta már megszűnt folyóiratban, a periodika címének megfelelően, mindezekről bőven volt szó. A *Kultúra és Közösség* 2006. évi 2. száma, valamint a *Szín – Közösségi Művelődés* 2007. évi 12/2–3. és 12/4. számai is közöltek ilyen írásokat. Később is készült és szakmai körökben közreadott átfogó elemzés a tárgyalta törvényről, a módosítás indoklásáról. Majd a 2010-es években ismét újabb közművelődési stratégiai, szakértői tervek születtek.

- *Vállalásom* e téren az, hogy elkészítem a fentiek bibliográfiáját és külön összeállítom a témakörhöz kapcsolt, saját írásaim jegyzékét, az akkori mondanivalóim összefoglalását.

Volt tehát törvény előkészítés, törvénykezési vita, kutatások sokaságának elvégzése és publikálása, stratégiai készítése. Voltak viták, ám hiányzott és ma is hiányzik a *kidumálás*. Az tehát, hogy nem úgy ahogy, vagy jól szervezett konferenciákon, hanem minimum három, de mindenképpen kiscsoportos beszélgetéseken, a vehemenciákat is vállalva, megbeszéljük a tényeket és azok értelmezését. Egyáltalán: felvessük az írásban nehezen előhozható pro és kontra szempontokat, érveket. „Az alkalmas idő ...” nem most van új kulturális törvény előkészítésére. Most olyan kifutások, kimerülések, átpolitizáltságok és külső hatások idejét éljük, hogy a múlttól is, ám sürgetően inkább a jelenről kötetlenül és felelősen beszélgetni kell. Annak érdekében, hogy lássuk: mi van, mik a lehetőségek, merre van előre; majd ki és mit tegyen.

- *Vállalásom* e téren az, hogy (igény esetén helyet is adva) szervezem a felelős szakmai beszélgetéseket. Mert most a fontos: közelre nézni, távolra látni...

A közművelődés mai, eleven áramlatában (szokásos válságában) alapvetően fontos felmutatni a közelmúlt értékeit, nemcsak dokumentumokban, hanem a személyek maradandó üzeneteinek összefoglalása, újbóli megélése érdekében is. Az érdeemesek és elmentek hosszú sorát most nem említve, utalok arra, hogy *A Méltóságkereső üzenetei* címmel immár több éve megrendezzük a Beke Pál emlékkonferenciákat.

- *Vállalásom* e téren az, hogy várom a főhajtásra és összefoglalásra szóló javaslatokat, szorgalmazva, helyet adva és segítve az áttekintéseket.

A fentiekén kívüli, meghatározóan fontos, nagy tendenciák áttekintéséhez nagyon jó lehetőség például a *Kultúra és Közösség* folyóirat eddigi évfolyamainak áttekintése; annak vizsgálata, hogy ez a mérvadó orgánium 1974-től milyen nagyobb témakörökkel foglalkozott. Csak néhány példát említve: a közművelődés társadalmi szerepe, munkásművelődés, ifjúsági kultúra, amatőr mozgalmak, művelődéstudomány, művelődési otthonok helyzete, művelődésgazdaságtan, kulturális tervezés, közösségek szervezése, komplex kultúrakutatás, társadalmi-kulturális változások, média, multikulturalizmus, felnőttoktatás, kulturális antropológia, vallások, információs társadalom, városiasodás stb. Hasonló tendencia-elemzéseket lehetne és kellene végezni például a *Szín – Közösségi Művelődés* folyóirat számainak feldolgozása alapján is.⁴ Különösen fontos a Budapesti Művelődési Központ kiadványsorozata, amely egyrészt a főváros közművelődési intézményeit mutatta be, másrészt a művelődési otthonokból, a közművelődési intézményekből elindult társadalmi-kulturális kezdeményezéseket, újításokat tekintette át. Ezek közül most csak néhányat említek: klubmozgalom, amatőr művészetek, táncház, játszóház. Kreatív szakkörök, komplex művészeti nevelés. Munkásművelődés, képzések, műhelybeszélgetések. Közösségi mentálhigiéne, művészeti, kreatív mozgalmak. Tudományos ismeretterjesztés. Bűnmegelőzés. Családi szocializációt segítő programok. Esélyteremtés. Környezet tudatos magatartás. Idősek ellátása.

- *Vállalásom* e téren az irodalomjegyzékek összeállítása, az elemzések szorgalmazása, a beszélgetések szervezése. No persze: számos kiváló folyóirat megszűnt, sok-sok intézeti kiadvány, sorozat, periodika eltűnt. Ezért tehát „Megvonja vállát az idő”:⁵ eltűnt folyóiratok üzenetei témakörben elemzéseket készítek.

Az 1970-es évektől nagy művelődésszociológia felmérések is készültek, amelyek a szűkebb kulturális szféra ágazatai, szakágazatai, produktumai és produktói mentén is felmérték a változásokat. Csak példaként említem, hogy már az 1980-as évek közepétől korlátlanul kibővült, kiszélesedett a könyvkiadás. Megjelentek a korábban eldugott, elhallgatott, betiltott nagy művek. A képzőművészeti albumok és útikönyvek sokasága nyitotta ki a világot. Sokszínűvé vált a lexikonok, kézikönyvek, tematikus gyűjtemények, címtárak kiadása. A kortárs nagy irodalom mellett teret kaptak az amatőrök. Burjánzott a folyóirat kultúra, a politikai elemzések, memoárok sokasága. Majd mindez rákerült és átkerült az internetre.

Hasonló volt a helyzet a képzőművészeti kiállítóhelyek és lehetőségek terén is. Nemcsak a szakosodott, hivatásos lehetőségek sokasodtak. A képzőművészeti bemutatók, tárlatok megjelentek a szállodákban, panziókban, könyvtárakban, éttermekben, irodaházakban, művelődési otthonokban, üzemekben, állomásokon, lakás-galériákban, majd a plazákban is. Ugyancsak szélesedett, burjánzott az előadóművészeti kultúra is, hiszen a hagyományos színházak és koncerttermek mellett a fent felsorolt helyszínek is a kultúrák közvetítéséért intézményeivé váltak. Ezt is áttekintem a *Rendezvénytan – a gyakorlattól az elméletig* című, készülő könyvemben.

A mindezekhez kapcsolódó, lakossági fogyasztói szokásokat publikált (pl. *Szín*) elemzések részleteiben bemutatták. Ám az is világossá vált, hogy a Vitányi Iván által, már az 1970-es

évek második felében bemutatott „egyharmad ország”-ot nem sikerült meghaladni.⁶ Fő vonalaiban tehát a felnőtt népesség egyharmada intenzíven kapcsolatba került a fent jelzett és további kínálatokkal, intézményekkel, míg egyharmada csak időnként és úgy, ahogy, további egyharmada pedig sehogy sem.

Az igencsak vázlatos felvillantások mögötti, bővebb irodalom alapján végül is mi jellemezte az 1990–2017 közötti időszak magyarországi kultúráját? A négy szektoros gazdaság kialakulása, a kultúráközvetítő intézményrendszer világában is; az intézményrendszer lényeges átalakulása és bővülése; egyházasodás: a bejegyzett és a be nem jegyzett egyházak számának és társadalmi hatókörének növekedése, bővülése; az egyesületek és alapítványok létrejöttének, tevékenységének rohamos bővülése; kulturális intézményi és tevékenységi túlkínálat; a kifelé és befelé áramló turizmus; a fesztiválok számának radikális növekedése és ezzel együtt a kulturális rendezvények sokszínűvé válása, majd parttalan fesztiválosodása; a nyitásokkal együtt a megmerevedések és etnikai elzárkózások érzékelése, az etnikai feszültségek felerősödése; a területi gazdasági különbségekkel együtt a kulturális szegénység nyilvánvalóvá válása; a digitalizálás, internetkultúra rohamos terjedése, ezzel együtt a kulturális analfabetizmus; a kulturális szegénység mellett, a tartalmi kulturális elszegényesedés is jellemző, a középosztály és a jómódúak körében is (vannak százas listák – könyv, vers, regény –; ám a főiskolai hallgatók körében évente elvégzett szondázásaim során, hogy mondjon 10–10 kedvenc vers-, regény-, film-, festmény címet, soroljon fel jelentős épületeket; nos, nem fordult még elő, hogy ezekre a kérésekre személyenként öt-ötnél több válasz sikerült volna, többeknél bizony, még ennyi sem); etnikai-kulturális feszültségek és a belső fenyegető katasztrófa; a fentebb is említett jó gyakorlatok térhódítása, az EU források beáramlásával látványos fejlesztések; mindezek lecsapódásaként meg-megújuló kulturális stratégiai, tervezési törekvések.

És a legfontosabb: a változások megjelenése száz meg száz új eseményben, tárgyban, szó-kásban, amelyekről a magyarországi társadalomtudományi szakirodalom egyik legfontosabb összefoglaló művét publikálta Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor.⁷ S ami megrázó, felrázó, hiszen olvastuk Huizinga, Ortega, Spengler, Fukuyama, Huntington műveit;⁸ és mégis úgy teszünk, mintha meglepetés lenne: a migráció...

A digitalizációval és a migrációs, népvándorlási problémakörrel együtt jutottunk el a kulturális váltás időszakához. Ez már napjaink története.

*

Mindezek ismeretében, előre (is) tekintve, legyen itt szó még néhány további, várható tendenciáról, s a belőlük fakadó lehetőségekről/kötelességekről.

Éghajlatváltozás. Legyen történelmi emlékezetünk: anno a százötven évig tartó keleti szárazság szorította a népeket, így a magyarokat is nyugati irányba. A már érzékelhető változások olykor megrázóak (kiszáradó tanyai kutak, kiégett legelők), ám az oktatás és közművelődés még mindig nem reagál a helyzet súlyosságának megfelelően. Tanulni és oktatni, terjeszteni kell az alkalmazkodó, kímélő szokásokat, magatartásokat. Ezért is kezdeményeztem a TIT Stúdió Egyesületben a *Kímélem a klímát* rendezvénysorozatot. Összefoglaló előadások és konkrét gyakorlati javaslatok kellene.

Migráció. A mostani sokk esetén az igazán meglepő az, hogy meglepődtünk, készülteknek vagyunk. A látványon túlmenően megrázó és szomorú a nemzetközi technikai, gazdasági, szervezési, intézkedési, logisztikai kapkodás, zűrzavar, dilettantizmus. Ami most itt belül a legsúlyosabb: ránk tört, ránk szakadt, beszakadt a kultúrák találkozásának hazai megítélése. Szélsőségessé vált az idegenek, a másság, az új, a fenyegető felfogásának, fogadásának tömege-sen eltérő megítélése. Feladatunk a múlt, a jelen és a jövő közötti megítélési szakadék áthida-

lása. A múltból nekünk, magyaroknak, magyarországiaknak van értelmezhető tapasztalatunk. Ismét elmentem Ópusztaszerre. Megnéztem a Feszty-körképet. Javasolom a gondolkodáshoz másoknak is. Hiszen történhetett úgy is, az eufemisztikusan honfoglalásnak és kalandozásoknak nevezett nagyborzalom. Aztán jöttek sokan mások. A történészek szerint a „mi lett volna, ha” nem lehet kérdés. A jövőkutatók számára a történelemből viszont a legfontosabb, mert a jelenre történő rákérdezés merészségét segíti. (Mi lett volna, ha a gőzgéppel együtt találják fel a robbanómotorokat? Akkor nem lennének vaspályák, csak utak és kamion kigyók?)

A tömegek lázadását, a Nyugat alkonyát, a civilizációk összezsugorodását elemző munkákkal merni kell újra szembe nézni. Megemlítem, hogy az EU-ba való belépés kapcsán, tehát több mint egy évtizeddel ezelőtt, nagy példányszámban megjelent és a parlamenti képviselőknek hivatalosan is javasolt kötetben azt is írtam, hogy: „... végül is bealkudtuk magunkat oda, ahova tartozunk. És ahogyan a korábbi nyugati és északi periféria (Írország, Spanyolország, Portugália, Svédország, Finnország) piacbővítő hatása meglendítette a centrum fejlődését, úgy Közép-Európa integrálódása is piacbővítő, innovatív hatású és a kelet felőli népvándorlást tompító erejű lehet.”⁹

Ami most történik: jelzés. Megindulhat a népvándorlás Afrika felől is, mert ott is nagyok a borzalmak. Nem a riogatás, hanem a lehetőség méretének bemérése és a nemzetközi egyeztetési, logisztikai, technikai-gazdasági megoldások kidolgozása a feladat. Azzal is szembe kell nézni, hogy migrációs szívó hatású az ország. Bizonyára a műholdakról is látszik, hogy a magyarországi lakásállomány jelentős része üres, ha a nyaralókat is bekalkuláljuk. A földeknek ugyancsak jelentős része parlag, műveletlen, nem hasznosított. Az élelmiszertermelés elszakadt a munkaigényes, ám feladatot és élményt adó kézi kultúrától. Továbbá: a magyar népesség elöregszik és fogy.

Ezért (is) fontos a Kondratyev-ciklusok, valamint a migrációk, népvándorlások, megszállások elemzése. Mernünk kell követni Ady Endrét, utalok a *Jóslások Magyarországról* kötetben összegyűjtött tanulmányokra.¹⁰ És persze kövessük Thomas Mannt is.¹¹

Digitalizálódás. Mindez újabb és újabb megrendelést ad a digitális világot mozzogatóknak. Feladatunk és felelősségünk az, hogy ne akarjunk mindent digitalizálni, egyelőre elég a katalógusok, a leltárak, listák felvétele. Ezek alapján, akinek nagyon kell, megtalálhatja a közgyűjteményekben. Kétségtelen azonban, hogy rohamosan bővül az írott és fotózott anyag digitális közzététele. Itt a feladat az elérhetőség, megtalálás, válogatás, szelektálás kultúrájának kialakítása. Mindezek oktatása, tanítása mellett kiemelkedően fontos feladat az, hogy például szakdolgozatok, disszertációk készítésének orientálásával segítsük a tematizálásokat, csoportosításokat, elérhetőségeket.

Lomizás. Korosztályom tagjai sorban összehúzódnak, költözködnek, lomiznak, vagy feladják... Tucatnyi könyvtárat veszek át. Havonta legalább egyszer olyan könyvet olvasok, amelyet feltehetőleg csak én az egész magyar nyelvterületen. Egy immár elhalt barátom azzal tartotta hagyományos kultúráját, hogy gót betűs könyveket olvasott. Ám kétségtelenül eltűnnek könyvek és videók, fotók, filmek, képeslapok, diák, magnószalagok, magnókazetták, hanglemezek, CD-k, DVD-k, gépiratok, stencilek. Továbbá a mindezeket megjelenítő technikai eszközök: orsós magnók, kazettás magnók, csöves rádiók, képcsöves tévék, lemezjátszók, rádiók, telefonok, analóg telefonok, asztali számítógépek, nagy monitorok, fényképezőgépek. „Búcsúzik a lovacska...” írta meghatóan, szépen Nagy László, a traktorok beáramlásakor.

Mindez egyrészt nem jelenti a háztartási terek kitágulását, mert óriási konyhai és cse-csemő-, gyermekellátási technika jelenik meg. Ugyanakkor a lomizás nagy kihívást jelent az állami és egyházi közgyűjteményi intézmények számára, hiszen sokan akarják elhelyezni

irataikat, könyveiket, fentebb jelzett gyűjteményeiket az utókor számára, kulturális lelkiismeretükre figyelve.

A fentiekkel azt kívántam hangsúlyozni, hogy az itt nem érintett, szűkebb kulturális termelési és fogyasztási prognózisokat (könyvkiadás, könyvterjesztés, olvasás, kiállítások stb.) meghaladóan, a kultúra *tágabb* fogalmi rendszerében gondolkodva szükséges vizsgálni a lehetőségeket és meghatározni a cselekvési alternatívákat. Ismételten hangsúlyozom, hogy ezekhez most beszélgetésekre, kötetlen kidumálásokra, az esetleg meglepő bizarr megközelítések, felvetések elemzésére van szükség.

A közeljövőben a migráció, a népvándorlás és a digitalizáció együttes vagy külön-külön hatására mindenképpen kultúraváltás tanúi leszünk. A felkészüléshez és elviseléshez bizony önmagunkat és egymást is „taní-/tani” kell. Azért utalok József Attila versére, mert az én elhatározásom is: „taní-/tani” (s mert nekem is volt kizsuppoló Horger Antalom).

1997. szeptember 11-én mutattuk be Budapesten, a Magyar Kultúra Alapítvány Corvin termében az ifj. Fasang Árpád által szerkesztett, értelmiségi lehetőségeket és feladatokat tárgyaló könyvet.¹² Akkor is hangsúlyoztam, hogy értelmiségi az, aki a társadalmi lét összefüggéseiben hajlandó és képes gondolkodni. Az értelmiségi felelősséget érez a nagyobb közösség megmaradásáért, akarata cselekvő erkölcsben nyilvánul meg. A hivatkozott könyv igencsak széles köröket mozgatott meg, amely hozzászólásokat a szerkesztők két újabb, ma is tanulmányos és elemzendő kötetben adtak közzé. Ezek második kötetében jelent meg a hivatkozott írásom is.¹³

Annak bemérése, hogy a vázolt történelmi szakaszok és tendenciák után mi történhet, mi ma az értelmiség lehetősége és feladata, számos elemzéssel és beszélgetéssel deríthető fel. Másokat is bíztatok arra, hogy velem együtt készítsék el és foglalják össze a tágabb és a szűkebb kulturális szférával kapcsolatos régebbi és újabb tematikus előrejelzéseiket, a vázolt témakörhöz kapcsolódó javaslatokat.¹⁴

Jegyzetek

1 Lásd még: Koncz Gábor: „...mélységes mély a nemrég...” Vázlat a kultúra fogalmáról. = Szín – Közösségi Művelődés, 9. évf. 2004. 3. szám, illetve: www.nmi.hu/SZÍN

2 Erről részletesen lásd: Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon 1974 és 1989 között. Napkút Kiadó, Budapest, 2010.

3 Erről részletesen lásd: Koncz Gábor: Merre van előre? Kulturális nemzetstratégia. Szín – Közösségi Művelődés, 12. évf. 2007. 2–3. szám, illetve: www.nmi.hu/SZÍN

4 Ehhez jó kiindulópont lehet: Bolvári-Takács Gábor: Színek és évek. Egy közművelődés folyóirat tizenöt éve = Szín – Közösségi Művelődés, 16. évf. 2011. 1. szám, illetve: www.nmi.hu/SZÍN

5 Kányádi Sándor híres versének címe.

6 Vö.: Vitányi Iván: Egyharmadoszág. Előszó és vallomás. In: uő: Egyharmadoszág. Tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985.

7 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón – és utána. Typotex Kiadó, Budapest, 2013.

8 Vö.: Johan Huizinga: A holnap árnyékában. Korunk kulturális bajainak diagnózisa. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938. Újabb kiadása: Windsor Kiadó, Budapest, 1996; José Ortega y Gasset: A tömegek lázadása. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938. Újabb kiadása: Pont Könyvkereskedés, Budapest, 1995; Oswald Spengler: A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai. I–II. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994; Francis Fukuyama: A Nagy Szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000; Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.

9 Koncz Gábor: Magyar kulturális hozomány. Mit kínál Magyarország az Európai Uniónak? In: Magyar hozomány. Magyarország az EU csatlakozás küszöbén. Szerkesztette: Ágh Artilla. BM Kiadó, Budapest, 2004.

10 Ady Endre: Jóslások Magyarországról. Tanulmányok és jegyzetek a magyar sorskérdésekről. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta: Féja Géza. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1936.

11 Thomas Mann: Európa, vigyázz! Anonymus Irodalmi és Művészeti Kiadó Rt., Budapest, 1947.

12 Az (magyar) értelmiség hivatása. Szerkesztette: Ifj. Fasang Árpád. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1997.

13 Hivatás és hitvallás, I–II. kötet. Szerkesztette: Ifj. Fasang Árpád – Fodor András. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1998.

14 Erre is készülve jelent meg A népesség kulturáltsági színvonalának változása 2025-ig című tanulmányom, in: Magyarország 2025-ben és kitekintés 2050-re. Szerkesztette: Tóth Attiláné – S. Gubik Andrea. Tanulmánykötet. Nováky Erzsébet jövőkutató kollégáinak és barátainak írásai. Arisztotelesz Kiadó, Budapest, 2016. E gazdag tartalmú, jól szerkesztett könyvet azért is ajánlom az érdeklődők figyelmébe, mert 2018-ban lesz ötven éves a magyarországi jövőkutatás. Nemcsak illik, de fontos is áttekinteni azt, hogy mit és mit nem jeleztünk, mik a lehetőségek. A beszélgetések, kapcsolatok szervezése érdekében adom meg elérhetőségemet: Dr. Koncz Gábor egyetemi magántanár, e-mail: drgaborkoncz@t-online.hu

Színes üvegből
készült
gyertyatartó,
talpas pohár
és kancsó

LŐRINC György

Magyar iskola – nemzetközi színvonal

Gondolatok a táncművészképzésről

2017. február 1-jétől a Magyar Táncművészeti Egyetem elnevezést viseli a Magyar Táncművészeti Főiskola, amely 1950–1990 között Állami Balett Intézetként működött.¹ Az egyetememé váláshoz évforduló is kapcsolódott: az intézmény 2017. március 17-én ünnepelte Lőrinc György (1917–1996) alapító igazgató születésének centenáriumát, aki 1950–1961 között állt az Intézet élén. 1950–82-ig balettmesterként oktatott is, végzős évfolyama négy alkalommal volt (1959, 1963, 1972, 1979). A Magyar Állami Operaház Balettgyűjtésének igazgatójaként 1961–77 között a társulat személyi összetételét és repertoárját világszínvonalra fejlesztette. 1994-ben a Magyar Táncművészet Szövetsége első alkalommal neki és a Pécsi Balettet alapító Eck Imrének ítélte oda az Életműdíjat.²

Az alábbiakban válogatást közlünk Lőrinc György írásaiból, azzal a céllal, hogy bemutassuk gondolatait a lényegében a semmiből létrehozott, s a hazai művészeti felsőoktatásban egyedülálló modellt (általános iskola, gimnázium, kollégium, felsőoktatási alap- és mesterképzés) meghonosító intézményről. Az első szöveg közvetlenül az iskola indulása után, az utolsó a harminc éves alapítási évfordulón jelent meg. A leírtak öszinte felelősségérzetet sugallnak, tükrözik az intézmény eredményeit és gondjait, s egyéb szempontból is magukon viselik a kor lenyomatát, ezért szóhasználatukon nem változtattunk.

(1952)³

A balett-táncosok iskolai kiképzésének abban a korban kell megtörténnie, amikor a test még fejlődésben van és így könnyen alakítható, formálható. Mire egy táncos fizikuma teljesen kifejlődik, iskolai tanulmányainak is be kell fejeződnie. (A művészet minden más ágában a legintenzívebb iskolai tanulmányok éppen ebben az időben, érettségi után kezdődnek el.) Ez a körülmény nagyon nehéz feladat elé állítja a balett-táncos növendékeket és a balett-pedagógusokat egyaránt. A 17-18 éves fiatal balettművész színpadra megy, tehát nemcsak technikai, hanem művészi szempontból is érettnek kell lennie és a művészi munkához szükséges alapvető műveltséggel kell rendelkeznie.

Az Állami Balett Intézet, amely 1950 szeptemberében nyílt meg, céljaul tűzte ki, hogy a dolog természetéből eredő nehézségekkel megküzdve szakmailag jól képzett, szocialista művészeket neveljen.⁴ A gyermekek a második általános osztály elvégzése után kerülnek be az intézetbe. Felmerülhet a kérdés, miért nem hamarabb? Azért nem, mert a legelemibb balett gyakorlatok helyes elvégzése is igen komoly figyelmet, akaraterőt és tudatosságot igényel. Erre pedig a nyolcévesnél kisebb gyermekek – egy-két kivételtől eltekintve – nemigen képesek. Nyolc- kilenc éves korban a gyermekek még eléggé hajlékonyak és már eléggé értelmesek ahhoz, hogy az egyszerű balett gyakorlatokat elsajátítsák.

A növendékek, mielőtt bekerülnek az intézetbe, felvételi vizsgán mennek át. A felvételnél előbb orvos vizsgálja meg a jelentkezőket. (...) A további vizsgálatot a szaktanárok végzik. Megfigyelik a jelentkező testalkatát és arányait. Tánc szempontjából különösen szembevetendő alkati hibák: rövid láb, O-láb, magas vállak, rövid nyak, nagy fej és domború hát. Kisebb hibák: X-láb, bokasüllyedés, csapott vállak, szűk mellkas, homorú hát – ha nem túlzott mértékben jelentkeznek. A szaktanárok ezután megvizsgálják a jelentkező ízületeinek kilengő képességét és tágságát, az ugróképességét, illetőleg ruganyosságát. Megfigyelik egyszerű járás és futás közben. Itt megnyilvánul a mozgás természetes bája, könnyedsége, ruganyossága, felszabadultsága, ügyessége – vagy ennek az ellenkezője. Végül megfigyelőképességét és ritmusérzékét teszik próbára. A kiválókat jelentkezők egy balett-órát kapnak, s ekkor dől el végleg, ki marad benn az intézetben. Az 1951/52. tanév felvételi vizsgáját 1951 júniusában tartottuk. Körülbelül ezer jelentkező közül húsz fiút és huszonkét lányt vettünk fel. A felvételi vizsga eredményesnek bizonyult, tekintve, hogy a növendékek nagy többsége ez ideig igen szép eredményt ért el. A felvett növendékek bekerülnek az intézet első táncévfolyamába és az általános iskola III. osztályába. Tantárgyaik: naponta egy óra klasszikus balett, hetenként két óra történelmi táncstánc, egy óra ritmika és egy óra zenei előképző. Emellett végzik az iskolát naponta négy 40 perces órában.

Ebben az évben a kislányok és a kislányok mindennapos kemény munkával küzdenek meg a helyes tartásért, a „kifelé forgatásért”, a leszorított lábfőért, az átfeszített térdekért, a leggyengébb ugrások pontos megoldásáért, megalapozva a későbbi évek munkáját. Az első év anyaga nem nagy, de azt a körülbelül harminc gyakorlatot, amelyet megtanítunk, nagyon pontosan, a legapróbb részletekig kidolgozottan kell tudniuk. A legkisebb fejmozdulat is pontos és tudatos kell, hogy legyen. A gyermekeknek ebben a precíz és tudatos munkában nagy gyönyörűségük telik. Szemléltetést ők maguk is örülnek a pontosságnak és a tudatosságnak. Ha valamelyik gyermek hibásan végez egy gyakorlatot, a többiek pontosan meg tudják mondani, milyen hibát követett el. Tudják, hogy mire kell törekedniük. A klasszikus balett gyakorlatoknak kitűnő nevelő hatásuk van. Első perctől kezdve figyelemre, akaraterejre, önfelelemre és tudatosságra nevelnek.

Vannak gyermekek, akik első perctől kezdve jól dolgoznak és kihagyásaik, visszaeséseik oly jelentéktelenek, hogy azokat alig lehet észrevenni. Viszont vannak olyanok, akiknél nagy ingadozások tapasztalhatók. Ezek a gyermekek sokszor lepik meg a pedagógust. Akad olyan, aki félévben nagyon gyenge, év végére pedig kitűnő. Van olyan is, akinek igen jók az adottságai, de nincs elég akaraterője, nem bír eléggé koncentrálni és ezért nem ér el eredményt; az év elején jól indul, de az év folyamán fokozatosan lemarad a többi mögött. Előfordul ennek az esetnek fordítottja is: aránylag gyöngébb fizikai adottságok mellett a növendék nagy akaraterejével és tehetséggel szép eredményt ér el. Az első év végén már kialakul a pedagógus véleménye az egyes gyermekekről. Az év végén egy bizottság vizsgáztatja a növendékeket és szükség esetén az alkalmatlanokat eltávolítja az intézetből. (...) Nagy baj, ha a gyermekek egészséges ösztönét a szülők helytelenül befolyásolják. Megtörténik, hogy a szülők erősködnek: minden áron táncos vagy táncosnő legyen a gyermekből. Ebben az esetben meginog a gyermek józan ítélete, egészséges ösztöne.

A második évben már sokkal nehezebb a balettnövendék munkája. Ebben az évben kezdi el működését az Operaházban. Megkezdődnek a délelőtti próbák és az esti fellépések. A balettórák száma kilencre emelkedik. Tehát napi egy óra helyett napi másfél órát gyakorolnak. A többi óra és tantárgy száma változatlanul marad. Így folytatódik ez a harmadik és negyedik évben is. A harmadik évben kezdenek el a növendékek zongorázni. A zongoratanulással még közelebb kerülnek a zenéhez, ami annyira fontos a táncnál. Nagy hasznát veszik később an-

nak, ha a zenét, amelyre táncolnak, maguk is le tudják játszani, s ezen keresztül világosabban látják a zene felépítését, ritmusát, a frazírozásokat stb. és nincsenek állandóan a zenekísérőre utalva.

A második és harmadik év csöndes, szívós munkával telik el. Fokozatosan készülnek elő a nagy ugrásokra és forgásokra. Sokat foglalkoznak egyensúlyi feladatokkal. A harmadik évben úgyszólván az egész rúdtréninget, középen, már féltalpon csinálják. A negyedik évben már kezdenek forogni és megjelennek az első nagyobb ugrások (...). Ebben az évben nagyon fontosá válik a derék és a kézfő mozgása. Az első három év iskolás tartása kezd feloldódni, a mozgások kifejezőbbé és folyamatosabbá válnak. (...)

Történelmi társastáncban az első négy év folyamán megtanulják a növendékek a XIX. század összes társastáncait (...). Ritmika-órákon, miután megismerkedtek az ütem, tempó és ritmus különböző elemeivel, elkezdik elemezni a balett gyakorlatokat és történelmi társastáncokat ritmikai szempontból, majd megadott ritmusokra maguk keresnek és állítanak össze lépéseket. Ezáltal a mozgás ritmusa, a zene ritmusa és a kettő egymáshoz való viszonya alaposan tudatosodik bennük. A zeneelméleti órákon megismerkednek a melódiával, a kísérettel, a többszólamúsággal, valamint a zenei formákkal. Az ötödik évben új periódus kezdődik: a történelmi társastánc-órákat felváltják a karaktertánc-órák. A karaktertréning mellett a növendékek néptáncokat tanulnak, magyar, szovjet táncokat és más népek táncait. A néptánc jellege sokkal jobban különbözik a balettől, mint a történelmi társastáncé, ezért kezdjük el a karaktertánc tanítását későbben. Két olyan különböző stílus, mint a balett és a néptánc egyidejű tanulása megzavarná a kezdő gyermekeket. A kisgyermek izomzata különben sem elég erős még a karakter- és a néptánchoz. Az ötödik évben a növendékek 13 évesek, ekkorra már eléggé előrehaladottak a balettben és alkalmasak rá, hogy elkezdjék a karakter- és néptánc tanulmányaikat.

A balettben az ötödik év folyamán nagyon kell vigyázni a precizitásra; a negyedik évhez képest a mozgások felszabadításában egy kicsit vissza kell tartani az iramot. A tizenhárom éves gyermekek, akik már bizonyos tudásra tettek szert, hajlamosak rá, hogy túlzásokba essenek. Ilyenkor a pedagógusnak nagyon szigorúan kell megfognia növendékeit, mindenben megkövetelve tőlük a pontosságot és az önuralmat, különben a mozgások ebben az évben teljesen elromolhatnak, ezt pedig a későbbiek folyamán már nagyon nehéz helyrehozni. Az ötödik évben a battirozások, forgások, nagy ugrások, amelyeket a negyedik évben már elkezdtünk, előtérbe lépnek és technikailag kemény feladat elé állítják a növendékeket. A kar, a fej és a derék bizonyos mértékig már a negyedik évben felszabadulnak. Mindezt most összhangba kell hozni. Itt csak úgy lehet eredményt elérni, ha a pedagógus a legkisebb pontatlanságot sem engedi meg a növendékeknek. Talán ez a legválságosabb és legharcosabb év, pedagógus és növendék számára egyaránt. Ebben az évben a növendék bizonyos fokig mentesül az operai szereplések alól, ami szükséges és hasznos (gyermekszerepekhez nagy, felnőtt szerepekhez még kicsi).

Hatodik évben a növendékek úgyszólván már minden lépést, ugrást, forgást tudnak. Ebben az évben már tizennégy évesek és befejezik általános iskolai tanulmányaikat.⁵ (...) A hetedik, nyolcadik és kilencedik évben egészen új tantárgyak jelennek meg a tanrendben. (...) Elkezdik az adagio-emeléseket, a forgásokat és ugrásokat a partner segítségével. Tanulnak színészi mesterséget. (...) Mint melléktantárgy szerepel a vívás és a maszkírozás. Az utolsó három évben a balettórák száma bizonyos fokig csökken. Újra fellép a történelmi társastánc, azonban most már a régebbi korok táncait tanulják (a XVI., XVII., XVIII. századból). (...) A kilencedik év végén nyilvános előadáson kell bemutatkozniuk a végzősöknek a szakemberek és a nézőközönség előtt. A tizenhét éves fiúk és lányok színházhoz szerződnek.⁶ A színház, a színpad már nem új nekik. Ismerik a rendszeres és fegyelmezett munkát. (...)

A Balett Intézetet népi demokráciánk hozta létre: az ötéves terv gyermeke. Komoly feladatok állnak az intézet előtt, amelyeket jól kell megoldani. Ha ezeket jól oldja meg, nagy mértékben előre lendíti majd a magyar szocialista táncművészetét.

(1955)⁷

Komoly munka áll mögöttünk. (...) És hogy nem volt hiábavaló, bizonyítéka ennek, hogy tavaly, az első alkalommal vizsgázott növendékeinket kivétel nélkül szerződtette az Operaház.⁸ A fejlődés és a további munka most már könnyebb lesz, mert a négy év alatt kiépített alapokra támaszkodhatunk. Mikor 1950-ben elindultunk, csupán egy balett terem állt rendelkezésünkre, nem voltak kialakult módszereink, nem volt összeforrott tantestületünk. Ma már az intézet keretein belül általános és középiskola működik, szépen felszerelt tantermekkel, ebédlővel, szertárral, könyvtárral. Szép fekvésű, kényelmesen berendezett diákotthon áll a vidéki növendékek rendelkezésére. A tánctanítás alaposan kidolgozott munkamódszerekkel folyik a hat balett-teremben. Az intézet tanárai munkaközösségben dolgozzák ki a tananyagot, amit jegyzetekben fektetnek le. (...) A fejlődés biztosítéka az a magas igényű és szigorú követelmény, amit önmagunkkal és növendékeinkkel szemben támasztunk. Az első évfolyamtól kezdve lelkiismeretes, fegyelmezett munkára neveljük növendékeinket és bizony elég nagy azoknak a száma, akiket az intézet vizsgabizottsága eltanácsol e pályáról. Feladatunk az, hogy táncművészeket adjunk a táncművészetnek és ezért nem lehetünk elnézőek a közepes teljesítményűekkel szemben. A vizsgák szigorúak – de tanárnak és növendéknek egyaránt érdemes az eredményekért keményen megdolgozni.

(1980)⁹

Nem tudok elfogulatlanul írni a Balett Intézetéről. Életem utolsó harminc éve összeforrt az Intézet harmincéves múltjával. Nem tudok az Intézet érdemeiről és eredményeiről írni, mert alszerénység lenne úgy tennem, mintha nem tudnám, hogy részem volt elérésükben. De a problémákról szívesen írok, abban a reményben, hogy megoldásukat szolgálom. (...)

*

Az Intézetnek nincsen „háza”. Amikor létrejött, rögtön volt keze-lába és főleg didaktikája, de feje fölött nem volt „háza”. A megnyitó ünnepséget a szabad ég alatt tartottuk, egy udvaron. A munkát a Szentpál-iskola¹⁰ földszintes kis épületében kezdtük el 1950 szeptemberében. Az általános iskola és a középiskola tantestülete a Lovag utcai iskolában ütött tanyát, mint megtűrt „vendég”, a vidéki növendékeket pedig egy Petőfi Sándor utcai bérház egyik üres lakásában helyeztük el. Így indultunk, de tudtuk, hogy ez az állapot csak rövid ideig tart. Akkor már folytak az átépítési munkák az Intézet jövődóbeli „házán”, a Vörösmarty utcában, a Zeneművészeti Főiskola régi, akkor üresen álló épületében. A nyár folyamán beszereztük azokat a hatalmas vastraverzeket is, amelyek a hat méter magas díszterem kettéosztásához szolgáltak volna. Azonban telefonon egy utasítást kaptam – mikor is?, szeptember végén vagy október elején? –, hogy az építkezést azonnal hagyjuk félbe, az épületet át kell adnunk az ÁVH-nak.¹¹ Dr. Kenyeres Ágnes főosztályvezető, Intézetünk szívbéli barátja éppoly keserű szívvel adta az utasítást, mint ahogyan mi fogadtuk. „De kaptok helyette másikat, hamarosan!” – mondta vigasztalóan. És jóvoltából kaptunk is a Benczúr utcában egy szép, kétemeletes villát. Kicsi volt, de volt! A használható helyiségekbe rögtön beköltöztünk, a többiben folyt az átépítés. A „balett-teremben” zene- és táncszó mellett szerelték a fűtőtesteket. Ekkor már hűvösre járt az idő, november lehetett. Röviddel ezután – talán november végén – újabb telefonutasítást kaptam: a Benczúr utcai épületet ki kell ürítenünk a Kínai Nagykövetség részére. Ezúttal a Külügy volt a „nagyobb kutya”.

Ezután már nem vártam arra, hogy új épületet kapjunk. Elindultam keresni a „jó szerencsét” az Operaház környékén. A Benczúr utcai kivonulás után több évfolyamunk tető nélkül maradt, a tanítást pedig nem hagyhattuk félbe. Végül ráakadtam egy alkalmatlan alkalmatosságra. A volt Opera kávéház akkor éppen üres helyiségeit szálltuk meg.¹² Felhúztuk a redőnyöket, kinyitottuk az ajtókat – utólag engedélyt is kaptunk rá – és beköltöztünk. (Az öreg, rozszant kazánok nem akartak működni eldugult kéményükkel. December volt.) A módszer bevált. Nyáron a volt Upor kávéházból lett raktárhelyiségeket szálltuk meg a Dreschler-palotában, szemben az Operaházzal és berendeztük iskolának.¹³ (...) E házban – szerencsés kutatók – találtunk a félemeleten még néhány üres helyiséget. Az iskola „zsbongójából” lépcsőt vezettünk fel a félemeletre, és „nyitottunk” két balett-termet.

Az évek teltek és az évfolyamok szaporodtak: újabb helyiségekre volt szükségünk. Ezért beköltöztünk az Opera kávéház fölött egy régi tánciskola termébe, a Dreschler-palotában pedig Nádas Ferenc volt balettiskolájába. Az öntevékenység bevált. Vidéki növendékeinket beköltöztettük a Duna-parton álló, kicsit romos és üres kolostorépületbe, amelyet a pálos rendiek építettek pitoreszk, neoromán stílusban.¹⁴ Nem bántuk volna, ha fűteni is lehetett volna benne! Ezzel az akcióval tulajdonképpen az Intézet minden részlegét elhelyeztük. Rosszul. Minden szempontból átkozottan rosszul. Mindezt pedig csak ideiglenes szükségmegoldásnak tartottuk. (Az Opera kávéház megszállása valóban ideiglenesnek bizonyult. Az épületet egy adott pillanatban sürgősen el kellett hagynunk, hogy helyén megnyílhasson a Román Kultúra Háza. És a Balett Intézet pattogott, mint egy futball-labda: a kiköltöztetett részleg a Nemzeti Galéria néhány kiürített kiállítótermében dolgozott,¹⁵ majd átköltözött az Intézet céljára épített (!) Kazinczy utcai négy balett-terembe, amely lebontásra vár, mert a leendő Madách Imre sugárút vonalába esik.)

Rossz volt az Intézet szétszórtsága, veszélyes a növendékek órák közti közlekedése, rosszak a balett-termek és az iskolatermek. Értették ezt jó szándékú hatóságaink, ezért úgy döntöttek – még a hatvanas évek végén –, hogy az Állami Balett Intézet megkapja a Semmelweis utca és Kossuth Lajos utca sarkán lévő házat. Más hatóságok azonban ezt az épületet nem tartották az egészségügyi szabvány előírások szerint megfelelőnek. Így ebből a palotából a Szovjet Kultúra Háza lett. Ezek után a felettes hatóság egy kacsalábon forgó palotát álmodott a Rózsadomb tetejére – távol a földi valóságtól. Hiszen a Balett Intézetnek nem a Rózsadombon, hanem az Operaház mellett van a helye. A terv álmodói úgy gondolták, hogy majd mini-buszok szállítják az operaházi próbák és intézeti órák között ide-oda a tanárokat és a növendékeket. Ezután kiderült, hogy a telek talaja annyira sziklás, hogy az épület kivitelezése horroribilis összegbe kerülne. Így a terv megvalósításához hozzá se kezdtek.

*

Magyarországon 1950 előtt nem volt önálló állami táncművészeti iskola. Az Állami Balett Intézet lett az első. Az alapokmány azt a feladatot tűzte az Intézet elé, hogy legmagasabb fokon képezzen táncművészeket. A Népművelési Minisztérium a feladat megvalósítása érdekében az ország legjobb szakembereit nevezte ki főiskolai státusba. Az intézményt azonban nem lehetett a Magyarországon kialakított iskolarendszer egyik kategóriájába sem besorolni. Így semleges nevet adtunk a gyerekeknek: „Intézet” lett belőle. És vártuk a fejleményeket: az Intézet növendékei a kilencéves képzés során elérik-e azt a színvonalat művészetükben, amit a színművészek, zeneművészek vagy énekesek elérnek a maguk területén, főiskolai képzésük után?

Az első évtized tapasztalata azt bizonyította, hogy az Intézet megfelel az alapokmány követelményének. Az Intézet besorolhatóvá vált a főiskolák közé, mert legfelső fokon képezte növendékeit. Az „elvi” egyetértés az akkori Művelődésügyi Minisztérium és az Inté-

zet vezetősége között megvolt. De a megvalósítás mindig egy ici-pici paragrafusba ütközött. Miközben a pro és kontra érvek között bolyongtunk, kormányzatunk egy szép napon a főiskolákat egyetemi rangra emelte.¹⁶ Így egy énekes egyetemet végzett, míg egy táncos – mit is? – hát mondjuk, valami intézetet, amit az ország hivatalos helyein nem „jegyeznek”. Mi, elfogult táncosok úgy gondoljuk, elég lenne egy „fokozat” különbség a többi művészek javára.

Az 1978/79-es tanévnyitó ünnepségén az igazgató bejelentette: az Intézet vezetősége és tantestülete azt a feladatot kapta a Kulturális Minisztériumtól, hogy készítsen részletes tervet az Intézet átszervezésére, mert előreláthatóan 1980 szeptemberétől az intézmény Főiskola lesz. Tanárok és növendékek egyaránt nagy örömmel fogadták a bejelentést, a hírt az egész „szakma” megleléssel vette tudomásul. (...) Miközben az Intézet munkatervének középpontjában álló „főiskolásításon” dolgoztunk, váratlanul eltűntek mellőlünk partnereink. A minisztérium munkatársai hallgatásba burkolóztak, majd az új tanév elején kiderült, hogy a megvalósítás – egyelőre – újra elakadt.¹⁷

*

Viszonylag könnyen kialakítottuk az Intézet tantervét, és az egyes tárgyak programját, tananyagát. A szovjet iskolák értékes tapasztalatát tükröző tantervek igazítottak el bennünket. Nagyszerű útbaigazításokat kaptunk, de az utat magunknak kellett megtennünk. Egy témában mutatkozott „hézag” már a munka elején. A klasszikus és modern táncban sok olyan mozgáselem fordul elő, amelyik nem szerepel a tanterv egyik tánc-tárgyában sem. Ide tartozik még a szerepformálás is.

Az első években két tantárggyal próbáltunk megoldást találni: a „színpadi játék”-kal és az akrobatikával. Az akrobatikáról hamarosan kiderült, hogy nem old meg semmit. A „színpadi játék” tanítását színész-tanárra bíztuk, de a színészi és táncos kifejezési eszközök különbözősége miatt a színészi nevelés módszerei a táncos nevelésben nem váltak be. Ezután Szalay Karolát – a nagyszerű táncművészt – bíztuk meg, hogy e tárgy keretében meglévő balettekből tanítson be részleteket. Ez sem vált be. A tárgy nem készségeket fejlesztett, hanem egy-egy konkrét feladat megoldására szorítkozott, egy csonka jeleneten belül. Ezután pantomimmal kísérleteztünk. Ez sem vált be. Végül a klasszikus balett munkaközösség (...) kidolgozott egy tananyagot. Sokféle hiányt akartunk e tárgy keretében pótolni. Így: a helyezkedések táncos megoldását (fekvést, ülést, állást és a táncos átmeneteket); a dinamikai váltásokat, feszítést-lazítást (pl. ájulást); a színpadi járást, futást – aminek kifejezés szempontjából sok változata lehetséges; lelkiállapotot, indulatot kifejező „gesztusok”-at; egy szituációba való beilleszkedést, ami elengedhetetlen a cselekményes balettekben; stílusismeretet, a különböző korok balettejeinek stílusába való beleélést; végül a szerepformálást, amely végigkísér egy színpadi alakot egy rövid jeleneten vagy egy estét betöltő művön keresztül. A jó szándékú törekvés ellenére a megoldást ma sem érezzük kielégítőnek. (...)

*

Hol tartunk most? Már van egy új telkünk, közel az Operaházhoz, és elkészültek az épület tervei. A tervek jók, és ha megvalósulnak, a Balett Intézetnek lesz „háza” – nem is akármilyen!¹⁸ (...) Dózsa Imre, az Intézet új igazgatója¹⁹ okosan és keményen nekifeszült a feladatok megoldásának, és úgy tűnik, hogy a minisztériumban segítő partnerekre talált. Reméljük... Segíteni akarunk. A művészeti tanács, a tantestület és a növendékek mindannyian készen állnak a segítségére. Ez a rendhagyó „köszöntő” is segíteni akar.

Eddig Lőrinc György sorai. S hogy mi a helyzet ma? Az intézmény 2017-től egyetemként működik, az erzsébetvárosi Kazinczy utcai telephelyet kiváltó új szakmai épület a zuglói Columbus

utcai campuson ez év végére elkészül. Ezáltal az intézmény – a létrehozását követően hatvanhét évvel – végre egyetlen helyen, nyugodt környezetben, kiváló feltételek mellett végezheti alapfeladatát, amely 1950 óta nem változott: táncművészek, koreográfusok, táncpedagógusok képzése – világszínvonalon.²⁰

(Összeállította és a jegyzeteket írta: Bolvári-Takács Gábor)

Jegyzetek

- 1 Az intézmény jogállásáról és képzési rendjéről lásd: Bolvári-Takács Gábor: A Magyar Táncművészeti Főiskola és a jogelőd Állami Balett Intézet oktatási rendszerének fejlődése (1950–2010) = Új Pedagógiai Szemle, 61. évf. 11–12. szám, 2011. november–december, 248–258. o.
- 2 Életéről részletesen lásd: Lőrinc László: Ég és föld között. Lőrinc György első harminc éve (1917–1948). Orkesztika Alapítvány, Budapest, 2005.
- 3 Megjelent: Lőrincz György (sic!): Az Állami Balett Intézet munkájáról = Táncművészet, II. évf. 2. szám, 1952. február, 38–44. o.
- 4 Erről részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei = Kritika, 29. évf. 8. szám, 2000. augusztus, 26–28. o.
- 5 A beiratkozás alsó életkori határa mára eltolódott: a hatodik évfolyam végén a balettnövendékek általában 16 évesek.
- 6 Ma a végzősök életkora a főiskolai alapképzés befejezésekor általában 19 év.
- 7 Megjelent: H. S.: Ötéves az Állami Balett Intézet = Színház és Mozi, VII. évf. 42. szám, 1954. október 15., 24. o.
- 8 1954-ben Nádasí Ferenc tizenkét növendéke végzett; ők a képzést még az Operaház balettiskolájában kezdték. Részletesen lásd: Gyarmati Zsófia – Macher Szilárd: „A tánc csillagai lettek...” Az Állami Balett Intézet első végzős évfolyama. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2015.
- 9 Megjelent: Lőrinc György: Harmincéves az Állami Balett Intézet. Rendhagyó megemlékezés = Táncművészet, V. (XI.) évf. 9. szám, 1980. szeptember, 1–3. o.
- 10 Szentpál Olga mozdulatművészeti magániskolája a Városligeti fasorban működött.
- 11 Államvédelmi Hatóság, a politikai rendőrség elnevezése 1948–56 között.
- 12 Az Andrássy út 24. számú épületről van szó.
- 13 Az Andrássy út 25. szám alatti épület 2001-ig volt az iskola székhelye.
- 14 A Gellért-hegyi sziklatemplomhoz tartozó Pálos kolostorról van szó, amely 1991-ig volt az intézet diákokotthona.
- 15 A Kossuth Lajos téri egykori Kúria-épületről van szó (ma: Néprajzi Múzeum).
- 16 A művészeti főiskoláknak egyetemi jellegű főiskolákká átszervezéséről szóló 1971. évi 20. számú törvényerejű rendeletről van szó. Részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: Művészeti felsőoktatás és autonómia 1945–1993. A művészeti egyetemek szervezeti fejlődése az autonómia ígéretétől a tényleges autonómiáig = Zempléni Múzsza, I. évf. 3. szám, 2001. augusztus, 18–36. o.
- 17 Az intézetet végül 1983. szeptember 1-jével emelték főiskolai rangra, bár eredeti nevét 1990-ig megtartotta.
- 18 Az új szakmai épület jelenlegi helyén, a zuglói Columbus utcában, csak 2002-ben készült el.
- 19 Dózsa Imre Kossuth-díjas balettművész, balettmester 1979–1991 és 1998–2006 között vezette az intézményt.
- 20 Az intézmény történetéről és működéséről átfogóan lásd: A balettművészet felé. Szerkesztette: Lőrinc György. Gondolat Kiadó, Budapest, 1961; Mozaikok a Magyar Táncművészeti Főiskola első ötven évéről. Összeállította: Fodor Antal. Planétás Kiadó, Budapest, 2001; Magyar Táncművészeti Főiskola – Tizenöt év története 2000–2015. Összeállította: Schanda Beáta. Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 2016.

KOVÁCS I. Gábor

Egy jogtudós a történelem katakлизмái között

Buza László akadémikus életpályája

A magyar nemzeti művelődés formálódásában nagy szerepet játszott az ötszáz éve indult, s Magyarországon hamar visszhangra talált reformáció. A kialakult református felekezeti-művelődési alakzat fontos szervező és éltető tényezői voltak a nagy iskolaközpontok, a kollégiumok. Az északkelet-magyarországi régióban a tiszáninneni református egyházkerület területén ezt a szerepet a Sárospataki Református Kollégium töltötte be. Mint anyaiskola, az egész kerületet behálózó partikuláris iskolarendszerrel együtt ellátta az egyházközségeket lelkészekkel, iskolamesterekkel, a falvakat jegyzőkkel, a nagyobb iskolákat tanárokkal. Ebből, a külföldi egyetemjárás, a peregrináció révén a fejlett európai kulturális-tudományos központokkal is kapcsolatot tartó református felekezeti-művelődési közösségből az évszázadok során számos tudós tanár, művész, akadémikus, egyetemi professzor emelkedett fel a magyar tudáselit csúcsaira. A forrás nem apadt el a 20. században sem. A század közepének meghatározó nagy magyar nemzetközi jogásza, Buza László akadémikus, egyetemi tanár is sárospataki születésű volt, s a kollégium erőterében nevelődött. Sorsa egyik tipikus változata a 20. század katalizmái között lehetőségeit, életpályáját kereső tudós magyar értelmiséginek.¹

Ősei apai ágon még mind az Abaúj megyei Szentistvánbaksa kisebb nemesi családjai közül kerültek ki. Apja, Buza János (Szentistvánbaksa, 1848 – Sárospatak, 1912) volt az első, aki a 19. század közepén sárospataki gimnáziumi tanulmányokkal kiemelkedett közülük. Teológiai tanulmányai és a segédlelkészi vizsga letétele után a budapesti tudományegyetemen és a tanárképzőben szerzett természetrajzi tanári képesítést. A sárospataki református főiskola gimnáziumának tanára (1872–1912), 1880-tól igazgatója lett, a Természetrajzi Gyűjtemény őre (1873–1910), a *Sárospataki Lapok* szerkesztője. Népiskolai természetrajz tankönyvet (1878) s több gimnáziumi tankönyvet írt (*Növénytan*, 1882; *Ásványtan geológiai vegytani ismeretekkel*, 1885; *Allattan*, 1888). Fontos egyházi tisztségeket is betöltött: a sárospataki református egyházközség presbitere (1889–1895), főgondnoka (1895–1912), a főiskola igazgatótanácsának és gazdasági választmányának tagja, az alsó-zempléni református egyházmegeye tanügyi bizottságának elnöke (1907–1912), a tiszáninneni református egyházkerületi közgyűlés és a tanügyi bizottság tagja, s a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje Egyetemes Tanügyi Bizottságának tagja volt. Mint a sárospataki városi képviselőtestület tagja (1891–1912) a város közéletében is szerepet játszott.

Felesége, Buza László anyja, Liskay Teréz (Sárospatak, 1852 – Sárospatak, 1901) olyan módosabb pataki kézműves családból származott, amelynek elágazásain sok tanult ember volt, leginkább református lelkészek. Buza László anyai nagyanyja, Baksay Erzsébet (Sárospatak, 1827 – Sárospatak, 1890) a sárospataki városbíró lányaként született. Testvére volt Baksay István (Sárospatak, 1820 – Rimaszombat, 1910), a rimaszombati protestáns főgimnázium

legendás igazgatója. Felmenőik a 17. század közepétől nagyrészt lelkészek, akik között hollandiai egyetemeket járt református püspök is volt (Nógrádi Mátyás, 1617–1681). Az anya nevelőapja, Arday Károly (Sárospatak, 1812 – Buda, 1870) pedig a Teleki grófok művelt és befolyásos gyömrői jószágigazgatója volt.

Buza László Sárospatakon végezte a gimnáziumot, s az itteni jogakadémián kezdte jogi tanulmányait is 1903-ban, amelyet aztán 1906-tól a kolozsvári egyetemen folytatott. Közben egy szemesztert a berlini egyetemen is töltött. Szemináriumi tanulmányait tanárai szakfolyóiratokban helyezték el (*Büntetőjog Tára*). A jogbölcseleti szemináriumban felolvasott *A női kriminalitás* című dolgozatát Somló Bódog professzor a *Huszádik Század* című folyóirat 1908-as évfolyamában jelentette meg. Államtudományi doktori diplomáját kitüntetéssel, Sub auspiciis Regis kapta meg. Oklevele megszerzése után a tiszánineni református egyházkerület közgyűlése 1908-ban hét pályázó közül őt választotta meg a sárospataki református jogakadémiára a politika, magyar közjog és a nemzetközi jog nyilvános rendkívüli tanárává. 1912. júniusi kolozsvári habilitációját követően, amikor az alkotmánypolitika magántanára lett, Sárospatakon nyilvános rendes tanárrá lépett elő (1912. július 1.). Ugyanekkor a jogakadémia egyházkerületi közgyűlési képviselőjévé választották Finkey Ferenc utódjául. A biztos állás birtokában 1913-ban megházasodott. Az abaúji kisnemes családból s lelkészi felmenőktől származó kolozsvári geológusprofesszor, Szádeczky-Kardoss Gyula 20 éves Jolán lányát vette feleségül.² A világháború előtt nagyobb utazásokat tett Németországban, Franciaországban, Belgiumban és Svájcban.

Amikor 1916-ban megpályázta mind a kolozsvári egyetem, mind a debreceni egyetem meghirdetett közjogi tanszékét, már több önálló műve jelent meg részben közjogi, részben nemzetközi jogi témákból: *Államterület és a területi fenségjog* (1910, 176 o.); *A miniszterek jogi felelőssége* (1911, 144 o.); *A képviselőház házszabályai* (1916, 92 o.); *A háború és a nemzetközi jog* (1916, 26 o.). Tanulmányai jelentek meg az *Athenaeumban*, a *Budapesti Szemlében*, a *Bűnügyi Szemlében*, a *Jogtudományi Közlönyben*, a *Magyar Figyelőben* és a *Magyar Társadalomtudományi Szemlében*. Közjogi, alkotmányjogi munkái alapján az akkor domináns történeti jogi irányzattal szemben a magyar közjogi pozitívizmus iskolájához sorolhatjuk. A nyugatias polgári demokráciák parlamentáris intézményrendszerét tartotta kívánatosnak. *Magyar alkotmánytan* címmel népiskolai tankönyvet is készített (1913, 1917). Kolozsvárra hetedmagával pályázott, s a jogi kar őt a második helyen jelölte (a katedrát Szandtner Pál kapta meg). Debrecenben a Jászi Viktor halálával megüresedett helyre három másik jogakadémiai tanárral pályázott, de végül is Kun József budapesti magántanárt hívták meg. Már 1918-ban jelent meg Sárospatakon *A királyi család a magyar közjogban* című 166 oldalas munkája. Az 1914–1915-ös és az 1921–1922-es tanévekben Sárospatakon dékán volt, az 1917–1918-as, 1918–1919-es, valamint 1919–1920-as időszakban pedig a sárospataki ref. kollégium köz-igazgatói (rektori) tisztét is betöltötte.

1917–18. tanévi rektori beköszöntőjében ezt mondta: „Mi kálvinisták örömmel kell hogy üdvözlöjünk minden demokratikus és államjogi reformot, hiszen éppen Kálvin egyházalkotmánya volt a modern demokráciák mintája”. A demokratikus átalakulás előestéjén, 1918. június 19-én megalakult Sárospataki Nevelőmunkások Szövetsége elnökévé választotta.³ 1918. november 1-től tagja volt a Sárospataki Nemzeti Tanácsnak, ahol november 15-én előadást is tartott az államformák kérdéséről. A proletárdiktatúra kikiáltásának napján (1919. március 21-én) a miskolci püspöki hivatalban tárgyalt. A többi egyházi vezetővel együtt várakozó álláspontra helyezkedett. Elsősorban arra törekedett, hogy a főiskolán belül a politikai elmentétek, a személyi harcok ne éleződjenek ki úgy, mint a sárospataki állami tanítóképzőben, ahonnan egyébként a tanács hatalom több helyi vezetője kikerült. Március 24-én az Országos

Ismeretterjesztő Bizottság Sárospataki Csoportja által szervezett sorozat részeként a Comenius moziban előadást tartott a proletárdiktatúra jogi fogalmáról. Az előadást gimnáziumi tanár kollégája, aki júniustól a Tanítók Szakszervezetének az elnöke lett, kivonatossan megjelentette a *Népakarat* című sárospataki lapban. Buza László, mint hivatalban lévő közigazgató, tájékozódás céljából Budapestre utazott, ahol tárgyalt Faber Oszkár volt szerzetes tanárral, a Közoktatásügyi Népbiztosság Vallásügyi Likvidáló Hivatalának vezetőjével és Fogarasi Bélával (1891–1959), a népbiztosság felsőoktatási csoportvezetőjével. Azt a tájékoztatást kapta, hogy az iskolák államosítása az egyházi jogakadémiákra is kiterjed. Április 1-jén életbe is lépett az oktatási intézmények államosítását kimondó rendelet. Ezért a sárospataki akadémiai szék drámai ülésén a tanári kar kimondta a jogi és a teológiai kar elválását. A diktatúra bukása után Buza ellen is eljárás indult a *Népakarat*ban megjelent előadása miatt, de aztán az ügyesség ejtette a vádat. A főiskola igazgatótanácsa pedig a forradalom, a cseh megszállás (1919. május 1. – június 5.) és a kommunizmus idején kifejtett működéséért elismerését és köszönetét fejezte ki Buzának, mint közigazgatónak (1920. június), aki azután kisebb politikai szerepeket is vállalt Sárospatakon. 1920. augusztus 8-tól ő lett a Magyar Országos Véderő Egyeslet sárospataki osztálya polgári csoportjának vezetője. 1921-ben pedig az Egyesült Nemzeti Keresztény Liga sárospataki csoportjának ügyvezető elnökévé választották.

1922. november 30-án a Szegedre települt volt kolozsvári egyetem egyhangú határozattal meghívta a megüresedett nemzetközi jogi tanszékre. Közben a jogakadémiák állami szubvenciójának megvonása miatt Sárospatakon bizonytalanná vált a jogakadémia helyzete, s végül a fenntartó tiszáninnyi egyházkerület 1923. október 3-án a jogakadémia megszüntetése mellett döntött. 1923 márciusában Buza megkapta nyilvános rendes tanári kinevezését Szegedre az V. fizetési osztályba. Kezelője volt a jog- és államtudományi intézet könyvtárának (1932–) s elnöke az egyetem gazdasági bizottságának (1937–1940). Tagja lett az Országos Szerzői Jogi Szakértő Bizottságnak (1927–1933). Szerepet vállalt a tiszántúli református egyházkerület vezetésében is, tanácsbíró, majd világi főjegyző lett. Első szegedi professzori éveiben a *Magyar Jogi Szemlé*ben megjelentetett néhány cikkben ugyan kifejtette álláspontját az új államrend vitatott kérdéseiről (jogfolytonosság, királykérdés), érdeklődése azonban egyre inkább a nemzetközi jog problémái felé fordult. Több kisebb magyar, német és francia nyelvű cikk után az MTA megbízásából monográfiát írt *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében* címmel (Budapest, 1930, 432 o.). Amikor 1938-ban hét jogász akadémikus elkészítette Buza László akadémiai tagajánlását, akkor első helyen ezt a munkáját emelték ki. Másodikként a revízió kérdésének „nagy nemzetközi jogi szaktudással és éleselméjű jogász okfejtéssel való feldolgozását” említették: *A Nemzetek Szövetségének szerepe az alkalmazhatatlanná vált nemzetközi jogszabályok revíziójánál és a rebus sic stantibus klauzula* (Szeged, 1931, 112 o.). A harmadik kiemelkedő műről, *A nemzetközi jog tankönyvéről* (Budapest, 1935, 427 o.) a következőket írták: „A tételes nemzetközi jog egyre növekvő anyagát foglalja össze egységes elvi kiindulópontok alapján és a jogi teória legújabb eredményeinek megértő felhasználásával szilárd rendszerbe... Különös érdeme, hogy ezt a politikai elemekkel át- meg átítatott materiát tisztán jogi szempontból vizsgálja és illúzióktól mentes józansággal, elfogulatlansággal világítja meg”. Már az akadémia levelező tagjaként írta a *Bona fides és a joggal való visszaélés a nemzetközi jogban* című munkáját (Szeged, 1940, 83 o.).

1940 októberében kinevezték a Kolozsvárra visszatérő Ferenc József Tudományegyetem jogi karán a nemzetközi jogi tanszékre, ahol a nemzetközi jogi szemináriumnak is igazgatója lett, s elnöke az Egyetemi Diákvédő Bizottságnak. Ő képviselte a jogi kart az Országos Ösztöndíjtanácsban. 1940–41-ben dékán, 1943–44-ben pedig az egyetem rektora volt. Mint rektor arra hívta fel a karokat, biztosítsák, hogy a zsidó hallgatók zavartalanul látogathassák az

előadásokat. 1943 őszén, amikor a román hallgatók elleni tüntetés tervéről értesült, igyekezett az ifjúságot erről az akcióról lebeszélni. Miután ez a törekvése sikertelen maradt, az egyetemet azonnali hatállyal bezárta. Az újabb impériumváltás után, 1944 őszén, mint az egyetem prorektora, a rektorral és az egyetemi tanács több tagjával Kolozsváron maradt. Szerepe volt a magyar nyelvű egyetemi oktatás folytonosságának fenntartásában. A jogi kar tanárai közül egyedül ő maradt állomáshelyén. Átvette a dékáni teendőket, s megszervezte a kar működését. Az első félévben valamennyi évfolyamon tartott előadásokat. 1945. február 8-án előadást tartott az Erdélyi Múzeum Egyesületben *A Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója mint öszszetett állam* címmel. 1945. február 18-án a kolozsvári tudományegyetem igazolóbizottsága demokratikus politikai magatartását igazolta. Tevékenyen közreműködött a romániai állami magyar egyetem, a Bolyai Tudományegyetem megszervezésében. 1945. október 1-től szerződéses alkalmazást kapott a román kormánytól a nemzetközi jogi tanszékre. Tagja volt a Bolyai Tudományegyetem tanácsának, s részt vett az egyetem kormányzásában. Tagja volt annak a közéleti személyiségekből álló testületnek, amely 1945 decemberében Márton Áron püspök vezetésével memorandumot dolgozott ki és juttatott el a nagyhatalmakhoz. (Erdély határainak az etnikai összetételt alapul vevő kialakításáról szolt.) Ekkor kezdett el foglalkozni a második világháború után, az ENSZ létrejöttével jogilag érvényes, de gyakorlatilag sok problémával küzdő új szellemű nemzetközi joggal, amelynek alapelvei a béke, az egyenlőtlen nemzetközi szerződések elvetése, az erőszak alkalmazásának és az erőszakkal való fenyegetésnek, a korlátlan háborúindítási jognak a kizárása. Első ilyen munkája Kolozsváron jelent meg: *Új nemzetközi jogi elvek az Egyesült Nemzetek San Franciscó-i Alapokmányában* (1946, 26 o.). 1946-ban Magyarországon az MTA rendes tagjává választották.

1948-ig volt a magyar nyelvű Bolyai Egyetem szerződéses tanára. Az 1947–1948-as tanév befejezése után, 1948 júniusában a román nevelésügyi miniszter felbontotta alkalmazási szerződését, arra hivatkozva, hogy már megfelelő román állampolgárságú szakember áll rendelkezésre. Ekkor el kellett hagynia Romániát, s visszatért Szegedre. 1948. október 18-tól megbízott előadóként a nemzetközi jogi tanszéket látta el a szegedi tudományegyetemen. A következő tanévtől rendes egyetemi tanár lett. Ekkor jelent meg az egyetemi acta sorozatban *A nemzetközi közhatalom szervezete az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szerint* című másfél íves tanulmánya.⁴ Magas színvonalon kidolgozott tudományos konstrukciója a második világháború utáni új szellemű nemzetközi jogról ideális elveivel alkalmas volt a Szovjetunió vezette tábor valódi nemzetközi hatalmi törekvéseinek az álcázására. Ennek is köszönhető, hogy tagja maradt az 1949-ben pártállami szisztéma szerint átszervezett Magyar Tudományos Akadémiának, s hogy magas pozíciókat tölthetett be az egyetem és a magyar jogásztársadalom életében. Nem is beszélve arról, hogy egészen rendhagyó módon csak 81 éves korában nyugdíjazták.

Munkatársaival először 1954-ben készítette el a *Nemzetközi jog* új egyetemi tankönyvét, amely átdolgozva 1968-ig négyszer jelent meg. Emellett több fontos nemzetközi jogi tanulmányt írt: *A non-intervencio elvének szocialista és imperialista koncepciója* (1953); *A törvényesség és igazságosság elve a nemzetközi jogban* (1957); *Az ENSZ főtítkárának nemzetközi jogi helyzete* (1961); *A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja. – A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében* (1963). Munkatársa volt a *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikonnak* (1959). Egy tanév kivételével 1949-től 1954-ig ő volt a szegedi egyetem jogi karának dékánja. Mint a nemzetközi jog kiemelkedő művelője, elnöke volt az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának (1960–1964). Elnökként szerepet vállalt a Magyar Jogász Szövetségben (1959–1965). Elnöke volt a Hazafias Népfront Szeged városi Bizottságának. Kétszer kapta meg a Munka Érdemrendet

(1955, 1960), s nyugdíjazásakor a Munka Érdemrend arany fokozatát, de ennél magasabb kitüntetést nem kapott. Világi vezetője, főgondnoka volt a pártállammal együttműködő református egyházi vezetés részeként a dunántúli református egyházkerületnek (1954–1969), s 1967-es fennállásáig alelnöke a Magyarországi Református Egyház kormányzó testületének, az Egyetemes Konventnek. 1966-ban, 81 évesen ment nyugdíjba. A következő évben jelent meg a második világháború utáni nemzetközi jogról készített monográfiája: *A nemzetközi jog fő kérdései az új szellemű nemzetközi jogban*. 1969-ben az Akadémia halottjaként temették el a Farkasréti temetőben Szamosközi István dunamelléki református püspök igehirdetésével.⁵

Jegyzetek

1 Készült az NKFIH 115766 számú projektjének támogatásával. A hivatkozásokban szereplő irodalmon és a szokásos életrajzi forrásokon (anyakönyvek, iskolai anyakönyvek stb.) kívül a levéltári források közül a következő fondokat néztük át Buza László pályájára vonatkozóan: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 636 Vallás- és közoktatásügyi minisztérium, 1916–1951. Egyetemek, főiskolák és tudományos intézetek; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára XIX–I–1–h Vallás- és közoktatásügyi minisztérium, Felsőoktatási és Tudományos Főosztály, 1945–1951.

2 A Szádeczky-Kardoss családról részletesebben írtunk: Kovács I. Gábor: Párhuzamos (testvéri) tudósi életpályák és elhajlásuk a pártállamban. A Szádeczky-Kardoss testvérpár: a jogász-közgazdász Tibor és a geológus Elemér életpályája. = Zempléni Múzsza, XVI. évf. 2. szám, 2016. nyár, 17–18. o.

3 Buza László 1918 és 1921 közötti közéleti szerepét részletesen Bolvári-Takács Gábor írta meg: Bolvári-Takács Gábor: A Tanácsköztársaság és a pataki Kollégium. Buza László emlékei 1919-ről. = Zempléni Múzsza, V. évf. 3. szám, 2005. ősz, 79–84. o.

4 A nemzetközi joggal foglalkozó tudományos munkásságát részletesebben Ruszoly József mutatta be: Ruszoly József: Hat évtized a nemzetközi jog szolgálatában. Buza László 80 éves. = Tiszatáj, XIX. évf. 5. szám, 1965. május, 354–357. o.

5 Reformátusok Lapja, XIII. évf. 1969. október 18.

KŐMŰVES Edina

Az oktatáskultúra változásai Magyarországon a 20. század első felében

Szemponatok és közelítések

Az oktatás az analfabetizmus visszaszorulásától a felsőoktatás kiszélesedéséig oly léptékű változásokon ment át a 20. század Európájában, amelyek gyökeresen megváltoztatták a társadalomban betöltött szerepét és az egyéb intézményekkel való kapcsolatát. E folyamat számos, egymástól többé-kevésbé különálló tényező eredménye volt, amelynek egyik eleme az oktatáspolitikai.

Magyarországon 20. század elejétől a politikai változások mélyen átalakították az oktatási rendszer szerkezetét, szerepét, presztízsét. E változások, összeadódva egyéb társadalmi és szemléletmódbeli tendenciákkal, többek között itt is az analfabetizmus visszaszorulását, az általános iskolázottság valós és elvárt szintjének magasabbra emelését, újszerű pedagógiai megközelítések születését jelentik. A hangsúlyeltolódások az oktatáskultúra szempontjából új irányzatok és prioritások megjelenését eredményezték, amely számos, látszólag egymástól távol álló tényező összhatásából állt össze.

Ennek a dinamikus változásnak a háttereként három csoportban tekintjük át az oktatás változásának folyamatát. Először az oktatáspolitikai alapokat, majd a változó gyermekképp és a gyermek társadalomban betöltött szerepének átalakulását, végül a társadalmi trendek és elvárások alakulását vesszük számba. A közös nevező a három faktorban az, hogy mindegyik szorosan köthető nemcsak a kultúrpolitikához, de magához a kultúra fogalmához is, központi törekvések, egyetemes értékek, társadalmi tendenciák révén. A különféle nézőpontokon át kirajzolódik a kulturális változás vagy mintázat, amely a három azonosított terep mindegyikében külön-külön azonosítható, mégis egységes.

Kultúrpolitika

Lássuk elsőként a kultúrát, mint állami törekvést, és annak oktatásügyi vonatkozásait. A politika szintjén az oktatás és a kultúra összekapcsolódik, hiszen mindkettő – a vallással, művészetekkel, tudománnyal egyetemben – az ún. kultúrpolitika hatáskörébe tartozik. Szűkebb értelemben az oktatáspolitikai magyar nyelven kettős értelemmel bír. Az angol nyelv a *politics of education* és az *education policy* kifejezések használatával szétválaszt két különálló jelentésmozót. Az előbbi az oktatással kapcsolatos politikai érdekeket, azoknak összeütköztetését, a hatalom érdekeit jelöli. Az utóbbi a központi cselekvési stratégiára vonatkozik, tehát nem csak az elvekre, hanem sokkal inkább a gyakorlati szervezésre és berendezkedésre fókuszál, a köznevelésre, közművelésre.¹ A kettő persze sokban összefügg, de a következőkben a második, *education policy* értelemben tekintjük át az oktatás szerepváltozásainak kulturális hátterét.

A Horthy-korszakban az állami oktatási stratégiának két fő csapásiránya alakult ki. Egyrészt az alapszintű oktatás kiterjesztése a minél szélesebb néprétegek számára, amely a népiskolák fejlesztését tűzte ki célul, másrészt olyan erős középosztály, értelmiség kinevelése,

amelynek világnézeti-politikai orientálása a központi ideológia és érdekek mentén történik.² Az ezzel kapcsolatos kultúrfőlény-elmélettel, revíziós célokkal, a gyakorlati megvalósítás hiányosságaival itt nem foglalkozunk, hiszen ezek a *politics of education* kérdésköréhez kapcsolódnak. Figyelmünket olyan jelenségek felé irányítjuk, amelyek tendencia jelleggel illeszkednek egy szélesebb európai környezetbe, így, bár megvalósításuk a nagypolitika céljainak árnyékában ment végbe, alapvetően illeszkednek a kor szélesebb körű oktatási-kulturális trendjeibe.

A népoktatással kapcsolatban az alapvető iskolázás biztosítása és az analfabetizmus visszaszorítása emelendő ki. Az írni-olvasni nem tudók száma Magyarországon 1910 és 1931 között 33%-ról 7%-ra csökkent.³ A harmincas években Magyarország ezzel megközelítette a nyugat-európai országok színvonalát, ahol 5% alatti írástudatlansággal lehet számolni. Ez a tény önmagában példa arra, hogy az oktatáspolitikai fejlesztései mekkora hangsúllyal bírnak a szó legprofánabb értelmében vett kultúra szempontjából, amikor a tét a Nyugattal való lépéstartás.

A középiskolai oktatásban az elitképzés volt a fő cél. A középiskolai oktatásba fektetett energia nemcsak Magyarországon sokszorozódott meg, de például az Egyesült Államokban egyenesen fogalommá vált a korabeli középiskolai robbanás, az ún. *High School Movement*, amelynek során 1910 és 1940 között ugrásszerűen megnőtt a középfokú oktatási intézmények száma.⁴ Bár a két folyamat alapvetően nem összehasonlítható, tény, hogy az iskolázottság általános szintje a korszakban szisztematikusan emelkedik Európában és a tengerentúlon egyaránt.

Az időszakban született számos törvény, tanterv, utasítás és megszámlálhatatlan tankönyv bizonyítja az oktatásnak tulajdonított jelentőséget.⁵ E dokumentumok beható tanulmányozása általában a politika szándékainak elemzésébe torkollik, de ezektől eltekintve az oktatás hatáskörének olyan, minden korábbi méretet meghaladó duzzasztása az eredmény, amely drámaian megnöveli a domináns kultúra hatáskörének rádiuszát.

Változó gyermekkép

A gyermek társadalmi szerepének és értékének változása a 19. századra vezethető vissza,⁶ de a komoly és általános figyelmet a 20. század hozta meg a nevelés, gyermekvédelem és a gyermeklélektan tekintetében. A pedagógiatörténettel foglalkozók Ellen Key század eleji gondolatát szokták idézni, amely szerint „kitört a gyermek évszázada”.⁷ A gyermek mint ártatlan, törekeny, formálható teremtmény jelenik meg, akinek alakulása külső tényezőktől függ. A gyermeki lélek „működésével” olyan tudósok foglalkoztak behatóan, mint Philippe Ariès Carl Rogers vagy Jean Piaget.⁸

A gyermekkorral alkotott kép és a gyermekekkel való bánásmód új dimenziókba helyeződött az elsődleges szocializáció színterén (a családban), és a másodlagos színtereken (iskola) is.⁹ Az utóbbiban bekövetkezett változások számos formában tapasztalhatók voltak, amelyek sok Nyugat-Európában virágzó reformpedagógiai elképzelést, metodológiai gyakorlatot és attitűdöt emeltek be a magyar pedagógia mindennapjaiba. A korszak kiváló pedagógusa, Nagy László „a külföldre utazást, külföldi tanulmányozást (...) egyenesen közsükségletnek tartja.”¹⁰

A gyermekkorral szembeni megnövekedett érdeklődés jó példája, hogy 1906-tól a negyvenes évekig működött a Magyar Gyermektanulmányi Társaság, amelynek célja, hogy „a gyermekek tanulmányozásának ügyét hazánkban felkarolja; a gyermektanulmányozást hazánkban tudományosan művelje (...) továbbá, hogy a gyermekszeretetet minden körben általánossá tegye, mélyítse; az egyesek és a társadalom érdeklődését a gyermek életjelenségei iránt felköltse és ébren tartsa. A társaság a vizsgálódásokat a rendes és rendellenes fejlődésű gyermekeknek mind testi, mind lelki életére egyaránt kiterjeszti.”¹¹

Folyóírata, *A Gyermek* is hozzájárult ahhoz, hogy a gyermekpszichológia és a pedagógiai pszichológia nagyobb visszhangot kapjon. Itt jelentek meg az elsősorban német hagyomá-

nyokból táplálkozó gondolatok, amelyek olyan pedagógiai gyakorlat megalapozását hirdették, amelyben a tanulási-tanítási folyamatok a gyermekkor élettani sajátosságaihoz igazodnak. A magyar pedagógusok figyelemmel kísérték a témában születő külföldi munkákat, és rendszeresen olvasták a *Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik* cikkeit.¹² Tekintsük át a gyermekkorhoz fűződő korabeli gondolatokat a korszak meghatározó pedagógusainak gyermekképei segítségével.

Karácsony Sándor (1891–1952) hívta fel a figyelmet arra, hogy a tankönyvek nem foglalkoznak a gyermekek életkori adottságaival.¹³ Arról is írt, hogy a gyermek hogyan illeszkedik a családba, és a szülői neveléshez kritikai megjegyzéseket fűzött, ellenezve a testi fenytést.¹⁴ A tanuló és oktató egyenrangú viszonyát hirdette, idealista hittel viszonyulva a gyermekkorhoz.¹⁵

A pedagógiáról kialakított elképzelésekben fontos szerepet játszik a kultúra fogalma, összehangolva a gyermek megismerésére való komoly törekvésekkel (a pszichológia, didaktika stb. terén). A korszakban tett erőfeszítések igyekeztek ötvözni a kulturális és didaktikai prioritásokat. Weszely Ödön (1867–1935) gyermekközpontú nézetekben hitt, és azoknak próbált szélesebb teret biztosítani. Felhasználva az új pedagógiai irányzatokat és gyermeklélektani eredményeket, de kritikusan szemlélve a reformpedagógiai irányzatokat. Számára „a célokat a kultúra elemzése adja, az utakat pedig egyrészt a gyermektanulmány, a differenciális lélektan, az egyéniség ismerete, másrészt a szociológia mutatja.”¹⁶ Ennek nyomán próbálta összeegyeztetni a kultúra területeit: egyes pedagógiai elvárásokat, az ezekben rejlő értékeket és a kapcsolódó tudományterületet (pl. állampolgári nevelés – hazafiság – jogtudomány és politika).¹⁷

A korszak pedagógiai útkereséseiben jellemző a kulturális modellek felállítására, amint az már Weszely munkásságából is kitűnik. Később Prohászka Lajos (1897–1963) egész kultúrfilozófiai modellt alkotott.¹⁸ „A pedagógia, mint tudomány filozófia, kultúrfilozófia, amelynek sajátos tárgya az objektív szellemnek az a tartománya, amelyet műveltségnek nevezünk. Feladata annak a törvényszerűségnek a megállapítása, amely szerint a strukturális összefüggések a lélekben felelős összefüggéseket, vagyis a kultúra műveltséget vált ki. Azt a tevékenységet pedig, amely ezt a kiváltást tudatosan előidézi és rendez, nevezzük nevelésnek, vagy tágabb értelemben (kétirányú tevékenységről lévén szó) művelődésnek.”¹⁹

Nagy László (1857–1931) több mint két évtizeden át szerkesztette *A Gyermek* c. folyóiratot, nevéhez fűződik a Gyermektanulmányi Bizottság, amely három évig tevékenykedett, majd megalakult a már említett Magyar Gyermektanulmányi Társaság. Ezáltal hazánkban már az 20. század legelején is központi kérdéssé vált a gyermek, a gyermek tanulmányozása, és az ehhez idomuló pedagógiai elméletek és gyakorlatok kidolgozása.²⁰

Látható, hogy a korszakban a gyermeklélektan megnövekedett jelentőséggel esik latba az új pedagógiai elméleti iskolák kialakításában. Az új pedagógiai alapelveken nyugvó oktatási stratégiaalkotásban fontos szerepet kap a gyermek újraértelmezett szerepe a társadalomban, alakulóban van a gyermekvédelem,²¹ s ez nem csupán felülről érkező nyomás, hanem horizontálisan terjedő szemléletformálódás eredménye. A gyermekkor sajátos életciklus, sajátos igényekkel. A gyermek értéke megnövekszik, és bár nem szabad elfeledkeznünk a századokkal korábban már tevékenykedő nagy hatású pedagógusokról, az általános szemléletfordulat igazán ekkor kezd beérni a pedagógusok szélesebb körei számára, valamint a társadalomban.

Polgári kultúra és oktatásügy

A gyermekkor önálló életszakasként való értelmezése a polgárosodás kezdeteire vezethető vissza.²² Ebben a kontextusban természetesen az iskolával, iskolázottsággal, műveltséggel kapcsolatos elvárások és nézetek is változáson mentek át. Bár több nyugat-európai országban

már korábban egyre gyorsuló fejlődés indult meg és az oktatás legalább alapszinten egyre nagyobb teret nyert, mégis a 20. században következett be az a robbanásszerű változás, amelynek folyományaként az oktatás megkérdőjelezhetetlen bázisa lett a kultúra újratermelésének, valamint a kultúra határai horizontális és vertikális irányú kiszélesedésének.

Kérdés, hogy az egyre erősödő jelentőségű oktatás tartalmát mi határozza meg, és ez hogyan kapcsolódik a társadalmi szerkezethez. A francia szociológus Pierre Bourdieu (1930–2002) tárgyalja az ún. „*arbraire culturel*” fogalmát, amely a kultúra, és az ezt reprodukáló oktatás tartalmának véletlenszerűségét jelenti. Az oktatás (egész pontosan „*pedagogical action*”) reprodukálja ezt a véletlenszerűen kanonizált kultúrát, és megalapozza az azt képviselő társadalmi osztály dominanciáját.²³ Bourdieu szerint az egyoldalúan osztály-specifikus módon megválasztott oktatási tartalmak újratermelik a társadalmi egyenlőtlenségeket, de a gyakorlatban inkább az látszik, hogy egy uralkodó társadalmi csoport gyakran inkább megfertőzi a többi a saját kultúrájával, mintsem távol tartja azokat. Természetesen ez a központi pozíció megfelel az egyenlőtlenség fogalmának, de finomabban kezelve azt.

E nézet megerősítésre talál Friedrich Tenbruck (1919–1994) német szociológusnak a polgári kultúráról vallott elméletében. A modell a habermasi liberális, történelmi materializmuson alapuló kultúrafogalomra épül. Abból indul ki, hogy van egy bizonyos kulturális logika, amely szerint a kultúra és a társadalom viszonya alakul. A kultúra a társadalmi struktúra aktív alakító eleme lesz. Ez az önállósult kultúra Tenbruck magyarázatában a polgári kultúra, amely folyamatosan áthatotta a többi társadalmi réteg életformáját, és elemei általános normateremtő erőt nyertek. A polgári kultúráról és annak érvényesüléséről elmondottakat lehet az oktatással összefüggésben azonosítani, hiszen itt a polgári kultúra dominanciája sokkal kevésbé erőszakos módon alakul ki. A polgárság kulturális dominanciájából kinőtt modern társadalom úgy teremődik meg, hogy a kultúra önállósul, közönsége kiszélesedik (ide csatolhatjuk példaként az analfabetizmus visszaszorulását, és az olvasás, mint habitus széleskörű meggyökerezését), és a kultúra társadalmasul. Ez tehát fordított logika, amelyben a „polgári kultúra túllép a burzsoázia magánérdekein.”²⁴

Hogyan érvényesülnek a fenti elméletek abban a kontextusban, amikor a Horthy-korszakban a politika egyértelműen beleszólt a társadalom és a kultúra dinamikájába az oktatásügyön keresztül? Az éra első felében a cél az elit újratermelése a keresztény középosztály újratermelése révén,²⁵ amelyben felismerhetőek a bourdieu-i gondolatok. A harmincas évektől kezdve viszont olyan politikai intézkedések sora lép érvénybe, amely támogatja a többi társadalmi osztály beemelését is a kultúrába²⁶ (nevezzük elit kultúrának vagy polgári kultúrának), vagy a polgári kultúra kiterjesztését a többi társadalmi osztályra. Mindenesetre ezen a ponton a kultúra átlépi a társadalmi határokat. Ebben az a sajátságos, hogy ez nem egészen önállóan, hanem erőteljes állami támogatással valósul meg. Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy bár elvi szinten jelentős és gyökeres szemléletváltásra került sor, ez ekkoriban még kirívó statisztikai eredményeket nem produkált.

Az előzőekből kiemelendő lényegi elem számunkra az, hogy a 20. században végbemenő társadalmi és kulturális folyamatok szüntelen egymásra hatásának eredményeképpen az oktatásügy minden korábbi felülmúló hangúlyt és robbanásszerűen kiszélesedő közönséget kap. Ennek egyik következménye, hogy a társadalom folyamatosan új, egyre magasabb szintű elvárásokat állít az egyénnel szemben, egyre feljebb tolódik a képzettség szintje, amely az '50-es évektől gazdasági értelemben gyakran inkább probléma lesz, mint előny (hiszen a munkaerőpiac nem tud lépést tartani a változó kínálattal). Ennek ellenére ez a gazdasági szempont nem tudta felülmúlni a kulturális standardok támasztotta elvárásokat, és a képzettség, iskolázottság továbbra is érték, sőt követelmény marad.²⁷

Következtetések

A három bemutatott megközelítés a kultúra és az oktatás viszonylatában rokonítható Raymond Williams (1965) háromágú kultúra-meghatározásával. Logikailag ennek az elméletnek a gondolatmenetét használtuk rendező elvként a fentiekben. Ez a vezérfonal hozzásegített, hogy új látószöveget találjunk és új szempontokat beemelve, rendszerezetten járjuk körül a felvetett problémákat. Williams a kultúra – igen nagy kihívást jelentő – meghatározására olyan alternatívát javasol, ahol nem egységes definíció, hanem három különböző nézőpontra alapuló, mégis koherens megközelítés a célravezető a fogalom mélyebb megértéséhez. Az első meghatározás az *eszményi* kultúra, amely a klasszikus értelemben vett magas kultúrát jelöli, olyan egyetemes értékek nyomán, mint a művészet, a tudomány vagy a vallás. A második az ún. *dokumentum-centrikus* meghatározás, ahol különféle művekben rögzített gondolatok és tapasztalatok állnak az elemzés középpontjában. A harmadik meghatározás értelmezi a legszélesebben a kultúrát. Itt a *társadalom* jelenti a kiindulópontot, és a kultúra az életmódból vezethető le.²⁸

Az oktatáspolitikai kérdések a kultúra dokumentum-centrikus felfogásához csatlakozhatnak. Alapvetően a törvények, a tantervek, a tankönyvek elemzése a kérdéskör egyfajta pozitivisták megközelítését adja, amely racionális, empirikus információkkal szolgál az oktatás változásairól annak konkrét, kézzelfogható forrásain keresztül. Fontos vonása e dokumentumoknak, hogy egy adott állapotot rögzítsenek. Ebből adódóan önállóan ez a legkevésbé dinamikus értelmezés a három közül, hiszen a gyermekkép és a polgári kultúra pszichológiai és társadalmi folyamatokként szüntelen változás eredményei.

A gyermekkép változása az eszményi kultúrafelfogással hozható kapcsolatba. Itt jönnek szóba azok az általános értékek, amelyek a klasszikus és olykor kissé idealisztikus értelemben egyfajta misszióként definiálják a gyermekkor. Egyrészt szó van a gyermekkor „szentségének” védelméről, másrészt a gyermek, mint a jövő letéteményese jelenik meg. A pedagógia válaszokat keres arra, miként érvényesülhet ez utóbbi az előbbi tiszteletben tartásával. Tehát a jövőbe vetett hit egyfelől az eddigiek átörökítésén alapul, másfelől a progresszióba vetett bizalmon, és mindeközben a gyermekkor idealizált koncepcióként képez elkülönülő életrészt. Az oktatási trendek ehhez idomulva hoznak létre új irányzatokat, amelyek önmagukban kulturális ideált testesítenek meg. Ez az ideál olyan kötelességtudatot ébresztő morális princípium és egyetemes érték, amelyet Hoggart (1957)²⁹ érzelmi légkörként ír le. Hogy ez a kulturális minta nem csoportszinten jelenik meg, hanem széles körben elterjedt, átvezet bennünket a polgári kultúra témakörére.

A polgári kultúra elterjedése és az oktatás szerepének megváltozása a kultúra társadalmi meghatározásához tartozik. Mint séma, ez az életmódban gyökerező meghatározás ad segítséget az oktatás változó szerepének megértéséhez. Fontos, hogy a három kultúra-meghatározás Raymond Williamsnél úgy jelenik meg, hogy kizárólag egymással kölcsönhatásban nyernek értelmet. A három elem tehát nem különül el élesen, hanem kiegészítik, pontosítják egymást. Az előzőekben konkrét példákon át is jól látható volt, hogy ezek az elemek egy adott témában valóban úgy merülnek fel, hogy annak különböző aspektusai, egyazon valóság különféle támpillérei, amelyek együttesen és elválaszthatatlanul alkotnak kerek egészet.

Ebből következik, hogy a fentebb vázoltak nem jelentenek tiszta kategóriákat. Az oktatáspolitikai lényegében dokumentum-centrikus, de erőteljes társadalmi elemeket is tartalmaz, valamint bizonyos eszményi tartalmakkal is operál. A gyermekkép változásának pedig egyértelműen vannak társadalmi vonatkozásai. A legtisztábban a harmadik példa rajzolódik ki, de ez a társadalmi konstelláció sem jöhetett volna létre a többi pillér nélkül. A három fentebb sorra vett szempont alapján teljesebb képet kaphattunk tehát az oktatástörténeti változások kulturális hátteréről. Azonban fontos megemlítenünk, hogy ezek a megközelítések sem

jelentenek teljes és zárt egészet, hiszen a vizsgálat fókuszától függően egy oktatástörténeti munka sok egyéb más szempont közül is válogathat, amelyek révén áttekinti a kérdést. Ilyen szempont lehet például a didaktikai tradíciók alakulása, vagy a gazdasági konjunktúra, mint befolyásoló tényező (bár ez utóbbi már meglehetősen távol esik a kultúra problematikájától).

Evidencia, hogy egy adott téma, jelen esetben az oktatás változásainak kulturális háttere megismeréséhez minél több szempont beemelésére van szükség a teljesebb kép kirajzolásához. Tanulságos azonban, hogy a kultúrával kapcsolatos vizsgálódás szempontjainak megválasztásához ki lehet indulni magának a kultúra fogalmának sokrétű és korántsem egyöntetű meghatározásából. Érdemes lehet más, szintén vitatott értelmű fogalmak használatakor előnyt kovácsolni a bizonytalanságból oly módon, hogy az értelmezések sokféleségére káosz helyett rendező elvként tekintünk.

Jegyzetek

- 1 Halász Gábor: Az oktatási rendszer. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001
- 2 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 180. o.
- 3 Uo. 177. o.
- 4 Katz Goldin – Lamoreaux Costa: Mass Secondary Schooling and the State: The Role of State Compulsion in the High School Movement. In: Understanding Long-Run Economic Growth: Geography, Institutions, and the Knowledge Economy. University of Chicago Press and NBER, Chicago, 2011. 275–310. o.
- 5 Katona András – Sallai József: A történelem tanítása. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006. 60–63. o.
- 6 Hollósi Hajnalka: Gyermekkép, gyermekvilág, gyermekfelfogás változásai pedagógiai megközelítésben = Iskolakultúra, 18. évf. 2008. 2. szám, 103. o. http://www.iskolakultura.hu/iol/iol2008_2_92-103.pdf
- 7 Pukánszky Béla: Bevezetés a gyermekkor történetébe, 2. o. = <http://www.pukanszky.hu/gyertort.pdf>
- 8 N. Kollár Katalin – Szabó Éva: Pszichológia pedagógusoknak. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 51–70. o.
- 9 Uo. 74. o.
- 10 Nagy Zoltánné Áment Erzsébet: Pályakép több olvasatban. Nagy László élettörténete = Új Pedagógiai Szemle, 57. évf. 2007. 7–8. szám, 146–163. o.
- 11 Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. = <http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/>
- 12 Tóth Gábor: Imre Sándor és a paedagogium. = Magyar Pedagógia, 98. évf. 1998. 2. szám, 117. o.
- 13 Bolgárné Kocsis Judit: Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban (doktori disszertáció) 2010. 59. o. = http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2010/Bognarne_Kocsis_Judit_dissertation.pdf
- 14 Uo. 64–65. o.
- 15 Uo. 80–81. o.
- 16 Weszely Ödön: A modern pedagógia útjain. Franklin Társulat, Budapest, 1918. 6. o.
- 17 Pukánszky Béla – Németh András, i. m.
- 18 Laczkó Miklós: Egy nemes konzervatív. A kultúrfilozófus Prohászka Lajos. = Történelmi Szemle, 40. évf. 1998. 3–4. szám. http://epa.oszk.hu/00600/00617/00002/tsz98_3_4_lacko_miklos.htm
- 19 Prohászka Lajos: A pedagógia, mint kultúrfilozófia. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1929. 23. o.
- 20 Nagy Zoltánné Áment Erzsébet, i. m.
- 21 „A gyermek testi, szellemi, erkölcsi, anyagi érdekeit előmozdító szociális, jogi, egészségügyi, valamint pedagógiai tevékenységek és intézkedések összessége.” (N. Kollár Katalin – Szabó Éva, i. m. 597. o.)
- 22 Pukánszky Béla, i. m. 2. o.
- 23 Pierre Bourdieu – Jean-Claude Passeron: La reproduction. Éléments pour un théorie du système d'enseignement. Éditions de Minuit, Paris, 1970. 18. o.
- 24 Friedrich. H. Tenbruck: A polgári kultúra. In: A kultúra szociológiája. Szerkesztette: Wessely Anna. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 2003. 66. o.
- 25 Romsics Ignác, i. m. 186. o.
- 26 Uo.
- 27 Randall Collins: Comparative and Historical Patterns of Education. In: Handbook of the Sociology of Education. Springer, US. 2000. 236–237. o.
- 28 Raymond Williams: Kultúra; A kultúra elemzése. In: A kultúra szociológiája, i. m. 28–40. o.
- 29 Richard Hoggart: Művelődés, gondolkodás, szokások. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1975. 75–106. o.

HAJNÁCZKY Tamás

Cigány munkások a borsodi nehéziparban az 1950–60-as években

Már-már közhelyszámba megy, s egyfajta nosztalgia övezi, hogy a Kádár-korszakban elérték a cigányság szinte teljes foglalkoztatottságát, vagyis az úgynevezett „cigánykérdést” illetően nincs lehetetlen. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ugyanakkor a „gyáron belüli munkanélküliség” komoly méreteket öltött. A cigányság nehéziparba történő betagozódásának azonban korántsem ez volt az egyetlen árnyoldala, amelyet Borsod-Abaúj-Zemplén megye példáján kívánok bemutatni. A választott térség a témát illetően két szempontból is meghatározó: egyrészt itt volt – már a szocialista korszak hajnalán – a legmagasabb a cigányság száma, másrészt ezt a megyét gazdaszalták a nehézipar fellegváraként.

A második világháborút követően a több tízezer főre becsült borsodi cigányság¹ a földosztásból nagyrészt kimaradva,² az azt megelőző évtizedekhez hasonlóan továbbra is a napszámos munka esetlegességéből és a hagyományos cigány mesterségekből biztosította szegényes megélhetését.³ A hatalomátvételt követően, az erőszakos kollektivizálás eredményeként gomba módra szaporodó termelőszövetkezetekbe föld híján és a nem cigány lakosság helyenkénti ellenállása miatt nem tudtak bekapcsolódni. Az újjáépítés láza, valamint a „vas és acél országának” délibábjában számos munkalehetőséget biztosított számukra. Az észak-magyarországi megye, mint a nehézipar, a vegyipar és a bányászat fellegvéra – csak néhány emblematisz vállalatot említve: Diósgyőri Gépgyár, Borsodi Vegyi Kombinát, Lenin Kohászati Művek⁴ – feneketlen kútként még a szomszédos megyékből is nyelte a munkaerőt.⁵ A korábbi évtizedeket már-már meghazudtolva, a cigányság munkaerejéért megindult a verseny, amelyvel párhuzamosan a kényszerítésre is hangsúlyt helyeztek. Az új államberendezkedés azonban – a korábbi évtizedekkel szemben – nem csupán az ún. „kóbor cigányokra” vetett rosszalló tekintetet,⁶ hanem mindazon cigányokra is, akik nem rendelkeztek bejelentett, állandó munkahellyel. Vagyis a borsodi cigányság közel háromnegyede „közveszélyes munkakerülőnek” számított. Az 1950-es évek második felére az ipar mindinkább kezdte felszívni őket, ezáltal nehezen körvonalazható hármastagozódás ment végbe a cigányságon belül. A cigány családok közel felében legalább a férfi rendelkezett állandó munkaviszonnyal, a nők esetében ennek töredékéről lehetett beszélni. A megyei vezetés az említett csoportról viszonylag kedvezően nyilatkozott: „A tapasztalat azt mutatja, hogy ezek rendezettebb körülmények között élnek, házuk, életmódjuk, öltözködésük többnyire megfelel szocialista életünk követelményeinek. A rendszeresen foglalkoztatottak közül inkább a fiatalokkal van baj, akik szívesen öltözködnek és táncolnak jampecosan.”⁷

A cigányság másik csoportja idényjellegű, alkalmi munkát vállalt, vagy gyakran változtatta a munkahelyét, az ún. „vándormadarak”⁸ egy része az ő soraikból repült ki és ezzel

párhuzamosan a hagyományos cigány megélhetési formákból is szert tettek némi jövedelemre: vályogvetés, vándoriparosság, gyékényfonás, kosárfonás, zenélés, gyógynövény-, gomba-, szamóca-, csipkebogyó-, tollgyűjtés. A harmadik csoportot azok alkották, akiknek kizárólag az imént felsoroltak képezték a megélhetésüket, vagyis még időlegesen sem dolgoztak hivatalos keretek között. A megyében egyes vezető funkcionáriusok a cigányság feltételezett habitusát figyelembe véve, a „szocialista humanizmussal” elteve, sokszor a hagyományos megélhetési formák keretek közé szorításában, vagy a könnyebb munka biztosításában látták a megoldást: „Nem minden cigány szokja meg egyformán az üzem munkafegyelmét. Ebből kiindulva, olyan munkaalkalmat kell találni, ahol a fegyelem nem annyira szigorú és a keresetük, szorgalmuk függvénye lenne. Ilyen foglalkozás lenne a kosárfonó szövetkezet.”⁹ Vagy: „Lehetőleg, olyan munkahelyet kellene részükre biztosítani, ahol először könnyebb munkával, majd később pedig a nehezebb fizikai munkába bevonva őket keresetükből tartanak fenn családjukat. Ilyen munkahely részükre építőipari vállalatoknál segédmunkásként, a mezőgazdasági munkák megkezdésével pedig állami gazdaságokban növényápolási munkákra lehetne alkalmazni.”¹⁰ Továbbá: „Meg kell állapítani, hogy az illetékes társadalmi és gazdasági szervek nem vették figyelembe ez idáig minden esetben a cigányok hagyományait, igényeit. A cigányember – a jó szokásainál és hagyományainál fogva – szívesebben zenével, vályogvetéssel és kosárfonással, a cigánynők pedig gyűjtőgéttel foglalkoznak szívesebben.”¹¹

Az 1950-es második felében a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége nemcsak a javaslatok szintjén, hanem ténylegesen létrehozott cigány szegkovács kisipari termelőszövetkezeteket.¹² Azonban az ilyen irányú elképzeléseket és kezdeményezéseket a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága 1961-es határozatában egyenesen „károsnak” minősítette, tehát a cigányság előtt nem maradt más út, minthogy az erőltetett iparosítás szívó hatásának engedjen, hogy – döntően segédmunkásként – betagozódjon az üzemek világába és felszálljon a „fekete vonatokra”.

A legfelsőbb akarat ellenére a cigányság foglalkoztatása korántsem haladt a „kockás papíron” eltervezettek szerint. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a cigányság foglalkoztatása számos nehézségbe ütközött, amelyek közül mindenekelőtt fontos megemlíteni, hogy a gyárak részéről a cigánysággal szemben a fogadókészség – vélt, vagy valós tapasztalatok miatt – a legkevésbé sem volt szívélyesnek mondható: „Gyakorta halljuk: a vállalat, az üzemvezető nem hajlandóak alkalmazni, hivatkozva a terv teljesítésére stb. Mások azzal mentegetőznek, hogy a dolgozók elutasítják a cigányokkal való együttműködést. Sokan arra hivatkoznak, hogy korábban már próbálkoztak velük, de meglógnak vagy nem dolgoznak, vagy a társadalmi tulajdont nem becsülik. Magától értetődő, hogy mindenekelőtt ezeket a szemléleteket kell felszámolni, mert e nélkül a cigányok elhelyezése nem lehetséges.”¹³

Hasonló jelenséggel lehetett szembesülni a cigány gyermekek beiskolázása és a cigánytelepek felszámolása terén is. Számos településen a nem cigány szülők mereven elhatárolódtak sokszor már csak a gondolattól is, hogy gyermekük egy padban, osztályban üljön cigány tanulókkal. Döntően arra hivatkoztak, hogy elkapják tőlük a tetűt vagy eltanulják a csúnya szavakat. A fálvakban a cigány lakosság nem cigány lakosság közé költözése pedig végképp felháborodást váltott ki. A hagyományos együttélési sémák tehát mindinkább felborulni látszottak, a központi határozatok miatt a cigányok az életnek mind több színterén jelentek meg: munkahelyeken, az iskolákban, a lakóhelyeken és ez a jelenség a nem cigány lakosság egyetértését, támogatását sok esetben nem élvezte.¹⁴ A párthatározatban lefektetett elveknek viszont eleget kellett tenni, ezért a Megyei Tanács rögvést megtalálta a probléma legkézenfekvőbb megoldását, egyszerűen utasította az illetékes szerveket és üzemeket hogy

a cigányokat fel kell venni, ha tetszik, ha nem: „Az illetékes tanácsi szakosztályok utasítsák a felügyeletük alá tartozó vállalatokat, hogy a munkára jelentkező, vagy hozzájuk irányított cigányokat a párthatározat szellemében fogadják. Általában szakosztályok tegyenek intézkedéseket annak érdekében, hogy a vállalatok vezetőségének szemlélete a cigánysággal szemben alapvetően megváltozzék. [...] A Végrehajtó Bizottság elnöke ezzel egy időben kérje fel a nagy- közép és kisüzemek vezetőit, az állami gazdaságok igazgatóságát hasonló intézkedések megtételére.”¹⁵

Az intézkedés még az adott évben eredményhez vezetett, mind több munkát kereső cigány embernek tudtak munkahelyet biztosítani, ötvenről közel hetven százalékra emelkedett az elhelyezett cigány munkakeresők aránya. A vállalatok vezetői ellen nem kellett eljárás indítani amiatt, hogy nyíltan szabotálták volna cigányok felvételét, ugyan „minőségi kifogások” miatt időnként visszautasították a kiközvetített cigányok foglalkoztatását, azonban nem cigányok esetén is éltek ezzel a lehetőséggel. Új keletű visszássággként jelentkezett, hogy mind a cigány munkakeresők, mind az üzemek részéről tapasztalható volt egyfajta „válogatás” a munkahelyet, valamint a munkaerőt illetően: „A cigányság munkába helyezését nagymértékben megnehezíti az, hogy a munkában válogatnak, olyan igényekkel lépnek fel, melye képességeiket meghaladja, vagyis a képzettségeiknek megfelelő munkát sok esetben nem fogadják el.”¹⁶ Valamint: „Ezek a minőségi kifogások főleg a testi gyengeség esetén állnak elő, amikor a vállalatok úgy látják, hogy a termelést biztosítani nem tudják a munkára közvetített dolgozókkal. [...] Ezek a kifogások ezért állhatnak elő, mivel a munkaerőt kínálat lehetővé teszi a vállalatoknak a munkaerőkben szinte a tetszés szerinti válogatását.”¹⁷

Az 1960-as évek közepe tájára az észak-magyarországi megyében hozzávetőlegesen a cigány lakosság 30 százaléka állandó, míg 25-30 százaléka alkalmi munkaviszonyban állt. Az állandó munkaviszonnyal rendelkezők – akikről kimondottan elismerően szóltak a jelentésekben a funkcionáriusok – döntően az építőiparban, a nehéziparban és kisebb részt a mezőgazdaságban helyezkedtek el. Ugyanakkor élesen rávilágítottak a cigány lakosság foglalkoztatásának a legelemibb visszásságaira is, mégpedig arra, hogy az aluliskolázottságuk következtében nagyrészt nehéz fizikai munkát végző segédmunkásként tudtak csak elhelyezkedni,¹⁸ sokszor a lakóhelyüktől távol az ingázás, a „fekete vonat”, a munkásszállók viszontagságainak kitéve.¹⁹ Fontos megjegyezni, hogy azoknak, akik állandó munkaviszonnyal rendelkeztek is, érdemben nem javult az életszínvonaluk. Egy megyei jelentés számításai szerint a segédmunkásként dolgozó cigányok átlagosan 1200-1400 forintot kaptak havonta, amelyhez még jött a családi pótlék, s mivel 7-8 fős családokról volt szó, így egy főre csupán 250 forint jutott havonta.²⁰

A vállalatok és üzemek vezetői helyenként újfent megtagadták a cigányok alkalmazását, ismételten a rossz tapasztalatokra hivatkozva. „A munkába jelentkezettek jelentős része azonban munkahelyét bizonyos időszak elteltével otthagyja. Pl. az Állami Pincegazdaság abaújszántói üzemegysége 20 főt szerződötetett, akik közül öt-hat nap elteltével 16 kilépett. Miután munkájuk rendszerességére kevésbé lehet számítani, ezért nem szívesen alkalmazzák a cigány dolgozókat, és helyenként el is zárkóznak munkába állításuktól.”²¹ Vagy: „Viszont még jellemző az, hogy indokolatlanul otthagyják munkahelyüket, ezért a munkaadók bizalmatlanok velük szemben. Még mindig akad olyan munkahely is, ahol teljesen elzárkóznak munkába állításuktól, nem is próbálkoznak a munka nevelő jellegével rájuk hatni. Még most is előfordul, hogy keresetüket nem tudják célszerűen felhasználni, sokszor egyesek fizetésüket elisszák, garázda magatartást tanúsítanak.”²² A tanácsi iratokban ugyanakkor mind többször kiemelték az állandóan foglalkoztatott cigány munkavállalók erejüket, megbízhatóságát is, tehát a megyei vezetés viszonylag árnyaltan tekintett a cigányságra. „A kedvezőtlen példák

mellett munkaerőkölcsük javulását bizonyító példák is vannak. Pl. a szerencsi járás tsz-eiben több családnak közel 500 munkaegysége volt. Az építőipari vállalnál többen szocialistabrigád-tagok lettek, kiváló dolgozó elismerésben is részesültek. E példák bizonyítják, hogy fejlődésükben a rendszeres munka hozza a legtöbb változást.”²³ Továbbá: „Az állandó munkahelyel rendelkezők körében megindult a fejlődés. Anyagi erőikhez mérten viszonylag megfelelő lakásokat építenek, a lakások berendezése viszont általában szegényes [...] Gyermekeiket rendszeresen járatták iskolába, maguk is igyekeznek elmaradásukat pótolni.”²⁴

Az 1960-as évek végére, a nehézségek ellenére is, a cigányság nehéziparba történő betagozása a befejezéséhez közeledett. A pártállam megrendelésére, a később emigrációba vagy a szamizdat világába száműzött szociológusok 1971-ben országos cigány kutatást végeztek, amely szerint a cigány férfiak foglalkoztatottsága lényegében azonos volt a nem cigány férfiakéval. Igaz, a nők esetében ezt nem lehetett elmondani, de a cigányság teljes foglalkoztatása terén komoly előrelépések történtek, legalábbis a statisztikák terén. Az északi régióban – Budapest iparvidéket is maga után hagyva – a cigány férfiak közel 90 százaléka rendelkezett állandó munkaviszonnyal.²⁵

Jegyzetek

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) Országos Levéltára (a továbbiakban: OL) M-KS 276. f. 91/85. ó. e.
- 2 Bársony János: A romák sorsa az 1940-es évek második felében Magyarországon. = *Múltunk*, 53. évf. 2008. 1. szám, 229–231. o. Hajnóczky Tamás: Tanácsi felmérés. = *BUKSZ – Budapesti Könyvszemle*, 27. évf. 2015. 3–4. szám, 160. o.
- 3 A hagyományos cigány mesterségekről bővebben lásd: Erdős Kamill: A magyarországi cigányság. Törzsek nemzetségek. In: Vekerdi József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V. B. Cigányügyi Koordinációs Bizottság – Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. 42–53. o. Egy, a tárgyalt időszaknál jóval korábbi felmérés szintén fontos adalékokkal szolgál a cigányság megélhetési forrásaihoz: Mezey Barna (szerk.): A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 156–159. o. Lásd még: Pomogyi László: Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Osiris Kiadó – Századvég Kiadó, Budapest, 1995. 17–21. o.
- 4 Kövér Árpád: Magyarország megyéi. Borsod-Abaúj-Zemplén. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 90–103. o.
- 5 Borsod-Abaúj-Zemplén megye fontosabb statisztikai adatai 1956. Központi Statisztikai Hivatal Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatósága, Miskolc, 1957. 35–64. o.
- 6 Hajnóczky Tamás: A szocialista korszak cigánypolitikájának mérlegéhez. = *Kritika*, 45. évf. 2016. 3–4. szám, 24–26. o.
- 7 MNL OL M-KS 276. f. 91/85. ó. e.
- 8 A „vándormadár” jelenségről bővebben lásd: Gelléri Péter: A vándorló munkások. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- 9 MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (a továbbiakban: BAZML) XXIII-12a 1455/1958.
- 10 MNL BAZML XXIII-12a 1455/1958.
- 11 MNL OL XXVIII-M-8 1d., illetve Nagy Pál (szerk.): Források a magyarországi cigányság történetéből (1758–1999). Emberi Erőforrások Fejlesztése Alapítvány, Gödöllő, 2011. 341. o.
- 12 Sághy Erna: Cigánypolitika Magyarországon az 1950–1960-as években. = *Múltunk*, 53. évf. 2008. 1. szám, 283–286. o.
- 13 MNL BAZML XXIII-3a 243/1962.
- 14 Hajnóczky Tamás: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei cigányság helyzete a szocialista korszakban a levéltári források tükrében. In: Csengeri Piroska – Tóth Arnold (szerk.): A Herman Ottó Múzeum évkönyve LIV. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2015. 483–495. o.
- 15 MNL BAZML XXIII-2a 58/1962.
- 16 MNL BAZML XXIII-2a 61/1962.
- 17 MNL BAZML XXIII-2a 61/1962.
- 18 Kemény István már ebben az időszakban – az 1971-es cigány kutatás zárójelentésében – felhívta a figyelmet annak veszélyeire, hogy a cigányság döntően a segédmunkások soraiba tagozódott be: „Az iskolázatlan cigány munka-

erő létszáma egyelőre gyorsan gyarapodik, és ellentendenciák még nem mutatkoznak. [...] A tanulatlan munkaerőre irányuló kereslet a jövőben már nem emelkedik, hanem csökken, vagy legfeljebb változatlan marad. Ennek következtében előre látható, hogy már egy-két évtized múlva felesleg képződik a tanulatlan cigány munkaerőből, és ez a felesleg elhelyezhetetlennek fog bizonyulni.” In: Kemény István: A magyarországi cigányok helyzete. In: Kemény István – Rupp Kálmán – Csalog Zsolt – Havas Gábor (szerk.): Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1976. 40. o.

19 MNL BAZML XXIII-2a 71/1964.

20 MNL BAZML XXXV-1 6. dosszié

21 MNL BAZML XXXV-1 10. dosszié

22 MNL BAZML XXIII-2a 79/1966.

23 MNL BAZML XXXV-1 10. dosszié

24 MNL BAZML XXX-1 6. dosszié

25 Cserti Csapó Tibor – Orsós Anna: A mélyszegénységben élők és a cigányok/romák helyzete, esélyegyenlősége, In: Varga Aranka (szerk.): Esélyegyenlőség a mai Magyarországon. Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs, 2013, 106–112. o. Lásd még: Kemény István – Jankó Béla – Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004. 100–104. o.

Borosüveg

LESKÓ Andrea

Az üveghegyen innen és túl

2016 centenáriumi év volt a zempléni üvegekészítés történetében. A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma ez alkalomból időszaki kiállítást nyitott *Az üveghegyen innen és túl* címmel, amely 2017. év végéig tekinthető meg. A palotaszárny két termében táru a látogatók szeme elé a zempléni üveghuták közel 220 éves története. A tárlat kitekintést nyújt a Zempléni-hegységen túli Parádsasvár, Salgótarján és Bükkzentkereszt üvegművességére is. A 18–19. századi zempléni üvegekészítő műhelyek közel négyszáz darabból álló tárggyűjtesét a sárospataki Rákóczi Múzeum néprajzi gyűjteménye őrzi. Az 1960-as években, Balassa Iván – akkori múzeumigazgató, néprajzkutató – megbízásából Takács Béla gyűjtötte össze ezeket a változatos formájú és díszítésű tárgyakat, főként paraszti háztartásokból. Az időszaki kiállításon kívül az üvegtárgyak legszebb darabjai múzeumunk sárazsadányi Néprajzi Kiállítóhelyén, a Tűz Házában tekinthetők meg.

(A zempléni üveghuták története) Az első zempléni üveghutát 1698 telén II. Rákóczi Ferenc alapította a regéci uradalomban, a mai Óhuta területén. A főúri uradalmakban az üvegsűrőket termőföldben szegény, hegyvidéki erősségekbe, folyóvíz közelébe telepítették. Ha elfogyott az üvegyártáshoz szükséges legfontosabb alapanyag, a fa, újabb erdős területre költöztek. A Regéci-Huta így először Újhutára, majd Középhutára települt át. Az első munkások lengyel mesterek voltak, akiket később cseh-morva és német üvegesek követtek. A szlovák segédmunkások idővel üvegekészítőként dolgoztak tovább. A hutás mester mellett általában 4-5 legény segédkezett. Károlyi Antal birtoklása idején, a 18. században, a füzéri uradalomban üveghuták sora alakult. A Füzér melletti Sötét-völgyben hamuzsírforró huta, Hollóházán üvegekészítő üzem működött. Ezen kívül Nagyhután (Radványi Óhuta) és Vágáshután (Prédahegyi-huta) is alakultak kisebb manufaktúrák.

(Az üvegekészítés technológiája) Az üvegekészítés alapanyaga a kvarchomok (népies nevén békasó), a hamuzsír és a mész volt, amelyeket kemencében, magas hőfokon (1000 °C körüli hőmérséklet) olvasztottak össze folyékony üveggé. A megfelelő arány kiválasztása nagy szakértelmet igényelt. Az üvegekészítéshez olvasztó-, hűtő-, kőegető és faszárító kemencére volt szükség. A legtöbb terméket ősi technikával, fúvással állították elő. Ezen kívül készítették még üvegtárgyakat formába fúvással, öntéssel, valamint kézzel formázva is. A regéci üveghuta mesterei még a 19. században is hagyományos technikával, eszközökkel és stílusban dolgoztak. Az üvegyártáshoz szükséges kézi szerszámok közül a legfontosabb a fúvópipa volt, amely általában az üvegekészítő tulajdonát képezte. A szerszámok évszázadokon keresztül megőrizték formájukat.

(*A zempléni üveghuták termékei*) A 17. századi regéci huta termékeiből ép állapotban nem maradt fenn üvegtermék. A felső-magyarországi üveghutákban a 18. században az ablaküveg iránt volt a legnagyobb kereslet. A század közepétől a síküveg könnyebb és gyorsabb gyártásához táblanyújtó kemencével látták el a műhelyeket, így a kör alakú ablakokat a nagyobb üvegtáblák feldarabolásával felváltotta a hatszögletű forma. A fő feladat tehát az ablaküveg-készítés volt, de emellett öblösüvegeket is készítettek a manufaktúrában. A 19. században a fellendülő borkereskedelem kapcsán jelentőssé vált a boros palackok gyártása.

(*A zempléni üvegek stílusa*) A regéci üveghuta mesterei még a 19. században is hagyományos stílusban dolgoztak. A Zempléni-hegység hutái, ahol elsősorban használati célra termeltek, egyedi színfoltjai voltak a hazai üvegyártásnak. A parasztüvegeken rátétes és optikai díszítések jelentették a díszítményt. Sajátos regéci stílus a „habos” üveg, amelyen a dísz úgy keletkezik, hogy a kissé felfúvott tárgyra vékony, nyúlós tejüvegfonalat csavartak, majd ezt a koncentrikus körökben, illetve csigavonalakban elhelyezett vonalakat felfelé való „fésüléssel” – vasszög húzgalással – egymásba olvasztották, ami az üveg teljes felfúvása által elnyújtott félköríves mintává képződött az edény testén. Ezek az edényeken az alexandriai és a velencei üvegművészet *szál-és fonáldísz*e él tovább. A legjellegzetesebb regéci terméket, a gömbölyű testű, hosszú nyakú üvegpalackot is ezzel a sajátos eljárással díszítették. Ezekon kívül a korsókon előfordul *lánc-és szalagdísz* is. A „*buborékos*” díszítést a pohár vagy kancsó testében a zárt hólyagok alkotják. A „*rücskös*” díszítésű kancsókat, amelyek mindig szögletes szájperecek voltak, formába fújták. A csillogó külsőt az edénytest egész felületét betöltő plasztikus bütykök eredményezik. Néha a bütyök helyett homorúan bemélyedő körök is díszítik az edény oldalát. A színezéssel való díszítés azonban ritkaságszámba ment, mégis előfordultak tarka mintás palackok is.

(*Az előállított tárgyak*) Az üvegtárgyak funkciójuk alapján *ivó-, tárolóedényekre, vegyes használati és különleges rendeltetésű tárgyakra* különíthetők el. Tipikus népi ivóedény a kulacs. Pálinka tárolására butykost, palackot használtak. Ebbe a csoportba tartoznak még a kancsók, poharak, bögrék és csuprok is. A polgárság és kisnemesség számára pezsgőspoharakat is készítettek. Legjellemzőbb tárolóedény a korsó. A bor tárolására a formába fújt pince- tokba való palackot használtak. A butélia különleges borok tárolására szolgált. A 19. század második felében fellendült borkereskedelem hatására nyerte el a borosüveg mai jellegzetes formáját. A palackok nyakát üvepecséttel látták el, amelyet a nyomdatechnika fejlődésével felváltottak a címkék. A bor-és pálinkamérések és korcsmák felszerelésének elengedhetetlen kellékei voltak a porciós- és füttyülőüvegek. Funkciójuk tekintetében ide sorolhatók a ballonok, tejes- és befőttesüvegek. A letört fülű tejfeles szilkéket só- vagy cukortartónak használták tovább. A vegyes használati tárgyak csoportjába tartoznak az étkezéssel kapcsolatos edények (tányér, levesestál vagy komaszilke), a világító eszközök (mécses, gertyatartó), a virágtartók. Általános eszköz volt a légyfogó. Háztartási célokra használták a burákat, köpülőfedőket. A borászattal kapcsolatos tárgyak (lopók, tölcsérek, dugók) is ide sorolhatók. A regéci huták a gyógyszergyárakat is ellátták üvegfelszerelésekkel. A különleges rendeltetésű üvegekhez tartoznak a vallással kapcsolatos tárgyak, valamint a hutai munkások által gyártott egyedi, fantáziadús termékek. A világi tárgyak közül az ún. tréfás üvegek a leggyakoribbak.

A zempléni üveghuták vásárlóközönsége túlnyomó részben a parasztságból került ki. A táblaüvegek jelentős részét vándoriparosok, az ún. ablakosok hordták szét, akik az üvegezést a helyszínen végezték. Az öblösüvegeket a „furmányosok” szállították eladásra.

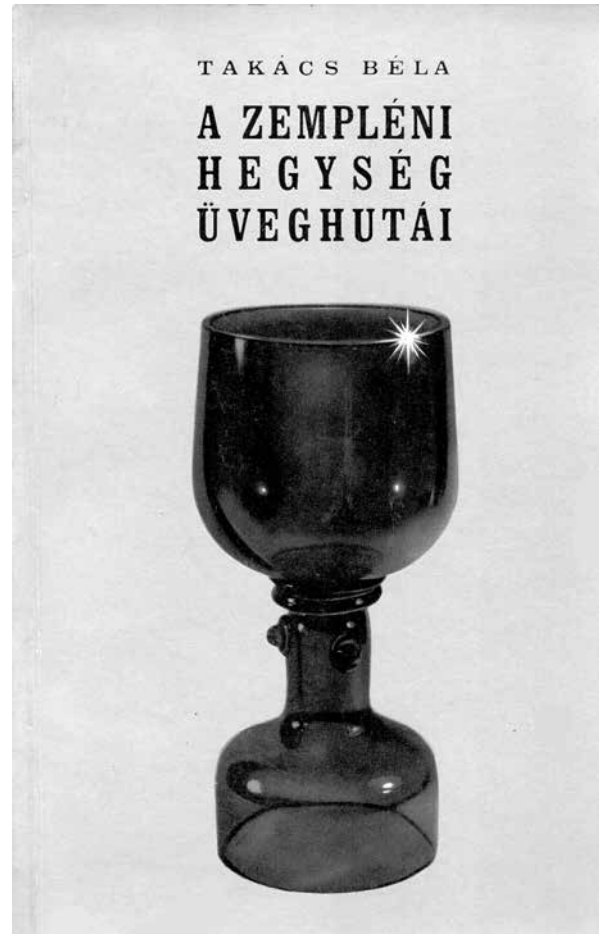

*

A 19. század első felében megindult az üvegipar gyors fejlődése. Az 1830–40-es években felépültek az első üvegyárok, amelyek tömegtermelésre dolgoztak, így a kis hutákat egyre inkább kiszorították az új és korszerű gyárok. Az utolsó zempléni üveghuta közel 220 esztendő múltával, 1916-ban végleg bezárta műhelyének kapuit. A munkások egy része a tokodi, a parádi és a salgótarjáni üvegyárakban talált munkát.

Irodalom

- Csiffáry Gergely: Magyarország üvegipara 1920-ig. In: Studia Agriensia 25. Dobó István Múzeum, Eger, 2006.
- Németh Györgyi (szerk.): Manufaktúrák és kora tőkés ipari kisvállalkozások. Manufaktúrák Magyarországon II. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1994.
- Németh Györgyi – Veres László (szerk.): Manufaktúrák Magyarországon I. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1989.
- Takács Béla: A Zempléni-hegység üveghutái. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1966.
- Veres László: A 17–19. századi magyarországi üveghuták tulajdonosai, bérlői és munkásai. In: Németh Györgyi – Veres László (szerk.): Manufaktúrák Magyarországon I., i. m.
- Veres László: Észak- és Kelet-Magyarország üvegiparának szerkezeti átalakulása a 19. században. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve LII. Miskolc, 2013.
- Veres László: Magyar népi üvegek. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1989.
- Veres László: Magyarország 17–19. századi parasztüvegei. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1997.
- Veres László: Üvegművességünk a XVI–XIX. században. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2006.

Az 1966-os
máig mértékadó
kismonográfia

VERES László

Gondolatok a sárospataki Rákóczi Múzeum üvegkiállításához

A Magyar Nemzeti Múzeum sárospataki Rákóczi Múzeumában 2016. június 18-án üveg-művészeti kiállítás nyílt. A vár jobboldali, homlokzati traktusának termeiben levő, 2017 végéig látható tárlat kurátora Leskó Andrea néprajzos-muzeológus, a látványtervet Kuzsmiczki Eszter és Váradi László valósították meg. A vármúzeum közel 400 darabos gyűjteményéből válogatott anyag az egykori zempléni üvegputak múltját idézi fel. A kiállítás célja a zempléni putak történetének bemutatása, a termékskála felvonultatása és értékelése funkcionális és esztétikai szempontból, valamint az üvegyártás technikai-technológiai műveleteinek megismertetése. Kitekintést nyújt más üvegtársító centrumok, a salgótarjáni, a parádi és a bükkzentkereszti putak felé. Múltjuk felvillantásával a hasonlóság és a különbözőség elemei tudatosulhatnak a látogatóban. A múzeum néprajzi gyűjteményének egyik egységét képező üvegtársító legszebb darabjai a sárospataki Néprajzi Kiállítóhelyén, a Tűz Házában tekinthetők meg. *Az üveghegyen innen és túl* időszakos bemutatóhoz, valamint a sárospataki állandó kiállításához *A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma üvegtársító gyűjteménye* címmel szerény kivitelű, de megfelelő tartalmú leporelló készült, amelynek szerzője szintén Leskó Andrea.

A kiváló üvegtörténeti és művészeti kiállítás részletes bemutatására e helyütt nincs szükség, hiszen a kiállítás mindenki számára elérhető, s a feliratok, főszovegek, valamint a leporelló minden olyan információt megadnak, amely a laikus számára nélkülözhetetlen a zempléni üvegputak történetének megismeréséhez. Ehelyett – úgy vélem – a kiállításon megjelenő, de kellőképpen ki nem bontott gondolatokra érdemes fókuszálni, ezek szélesebb körű és mélyebb tartalmi áttekintését célul tűzve.

A Rákóczi Múzeum honlapján és a kiállításon is utalnak rá, hogy az egykori, 1698-tól 1916-ig működő zempléni putak termékeinek nagyobb részét a muzeológus elődök, főként Takács Béla gyűjtötték össze. A zempléni falvakat járó kutatók közül kétségtelenül az ő tevékenysége volt a legjelentősebb e téren. Amikor járunk el helyesen, ha megemlítjük a vármúzeum kiemelkedő vezetőinek, etnográfusainak nevét is, akik néprajzi gyűjtéseik során szintén keresték az üvegtársítókat, bár vizsgálódásuk fő célja a népi kultúra különböző területeire irányult. Az itt elért eredmények révén emelkedtek a legnagyobb néprajzkutatók közé, mint Bakó Ferenc, aki 1950–52-ben volt a vármúzeum igazgatója, az 1954–57 között tevékenykedő Dankó Imre, valamint az 1956–61-ig Sárospatakon dolgozó Balassa Iván. Nem volt ugyan hivatásos kutató, de munkássága alapján feltétlenül meg kell említenünk Újszászy László nevét, aki szintén komoly érdemeket szerzett a zempléni putak tárgyi emlékeinek összegyűjtésében. Újszászy középiskolás korában Takács Bélával együtt járta a hegyközi falvakat, s ekkor vált az üvegek szerelmesévé. Ez a szerelem még akkor is megmaradt, amikor a

fiatalemberből neves belgyógyász orvosprofesszor lett. Újszászy László 2015-ben bekövetkezett haláláig neves üveggyűjtőként is ismert személyiség volt. A zempléni huták tárgyi emlékeit is felvonultató gyűjteményének egy része végakarata szerint a Sárospataki Református Kollégium Múzeumába került és az anyagból szintén 2016 júniusában nyílt kiállítás.

Takács Béla a zempléni üveghuták történetének kutatásával vált országos hírűvé. 1930. március 21-én született Sárospatakon. 1949–1951 között a Sárospataki Református Teológiai Akadémián tanult, ahol nagy hatással volt rá professzora, Újszászy Kálmán – Újszászy László édesapja –, akinek legmaradandóbb tevékenysége a szociológiai szemináriumából kinövő faluszemináriumi munka volt. A szellemi örökség mellett az ő révén begyűjtött tárgyak a ma is élő múzeum törzsgyűjteményét képezik. A pataki teológiát 1951-ben megszüntették, így Takács Béla Debrecenben fejezhette be tanulmányait, 1954-ben. Ezt követően a debreceni Nagykönyvtárban, majd a hajdúböszörményi Kálvin téri gyülekezetben töltött segédlelkészi évek után pályája visszatért szeretett szülővárosába, Sárospatakra. 1958-ban őt hívták meg a Sárospataki Református Tudományos Gyűjtemények Múzeuma igazgatójának. E posztot 1973-ig töltötte be, mígnem újabb feladata ismét Debrecenbe szólította, ahol 1994-ig, nyugállományba vonulásáig a Református Kollégiumi és Egyházművészeti Múzeum igazgatója volt.

Borospalack

Takács Béla sokoldalú tudományos életművének csupán egy szelete volt az üvegművéség, amelynek kutatását sárospataki évei során kezdte el a hegyközi falvak üvegtárgyainak gyűjtésével. Recens gyűjtései levéltári kutatásokkal is párosultak, amelynek eredményeként elkészült jelentős műve, *A Zempléni-hegység üveghutái* című kismonográfia, amely a Műszaki Kiadó gondozásában 1966-ban látott napvilágot. Ebben részletesen bemutatja a zempléni huták történetét. Az egykori regéci uradalomban II. Rákóczi Ferenc létesített először üveghutát a mai Óhuta határában 1698-ban. A kis erdei üzem a következő századok során többször helyet változtatva újabb és újabb hutatelepüléseket hozott létre, mígnem 1916-ban véglegesen befejeződött az üvegekészítés a zempléni Hegyközben. Takács Béla munkájában szól a regéci uradalommal szomszédos Károlyi uradalmakban létesített üveghuták múltjáról is. A szerző a részletes történeti és technikatörténeti áttekintés után a művészettörténeti, néprajzi szempontból értékelhető, legjellemzőbb tárgyakat mutatja be, amelyek nagy része általa került közgyűjteménybe. *Az üveghegyzen innen és túl* című kiállítás fő mondanivalója Takács Béla művére épül, ami természetes, mert a zempléni hutákkal foglalkozók számára alapvető és megkerülhetetlen.

Butéliás üveg
habos díszítéssel

A zempléni üveghuták történetének levéltári kutatásakor, a Rákóczi levéltár anyagának tanulmányozása során szembesült Takács Béla azzal a ténnyel, hogy a Rákócziak az ország több pontján is létesítettek és működtettek officina vitriaria-kat, azaz üveghutákat. Így többek között II. Rákóczi Ferenc 1708-ban a Heves megyei debrői uradalomban alapított üvegekészítő műhelyt, amely a műhely kötelében levő település révén, mint Parádóhutai üzem vált ismertté. Miután tudomást szerzett a parádi huta létezéséről, intenzív kutatásba kezdett. A terepen végzett munkájának köszönhetően sok tárgy került be az egri Dobó István Vármúzeumba. A zempléni huták történetének feltárása során szerzett tapasztalatokat felhasználva, viszonylag rövid időn belül elkészült Takács Béla második üvegtörténeti monográfiája, amely 1970-ben *Parádi üvegművészet* címmel jelent meg, szintén a Műszaki Kiadó gondozásában.

1973-tól Debrecenben új feladatok vártak Takács Bélára. Csak néha-néha engedhette meg magának, hogy rövidke kitérőt tegyen az üvegművészet felé. 1974-ben *Erdélyi üvegművesség a XVII. században* című, kisebb terjedelmű közleményében (*Múzeumi Kurír*, 14.) arra hívta fel a figyelmet, hogy az erdélyi üvegművesség múltjának feltárása nélkül nem kezdhünk hozzá a magyar üvegművesség történetének megírásához. A *Habán edények észak-magyarországi református templomokban* című dolgozatában (*Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVI.*, 1977) pedig azt vetette fel, hogy a többek között Sárospatakon is tevékenykedő habán fazekasoknak meghatározó szerepük volt a kék színű üvegek gyártási technológiája elterjesztésében. Sokáig foglalkoztatta a híres kelet-magyarországi, Partium-beli Károlyi-huták históriája, a Petőfi Sándor által is megcsodált szelestyei és szoldobágyi üzemek múltja. Az összegyűjtött anyag feldolgozására már csak halála után, 2002–2003-ban került sor. (Takács Béla – Veres László: *A szoldobágyi és a szelestyei üveghuták története, I–II. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XL. és XLI.*)

Takács Béla úttörő szerepet töltött be az üvegművességünk kutatása terén akkor, amikor a kis erdei huták megismerése felé irányította a figyelmet. Munkássága nagy jelentőségű volt elméleti és módszertani szempontból. A kutatók számára egyértelművé vált, hogy a kis huták történetének feltárása nélkül nem lehet megírni a magyar üvegművesség monográfiáját. A zempléni és a parádi üvegművesség feldolgozójának példáját követve rövidesen elkészültek a Bükk-hegység, a Nógrádi hegyvidék, a Bakony, a Zalai-dombvidék, Erdély és végezetül Baranya üveghutáinak történetét bemutató feldolgozások. Ezek után egyértelművé vált Takács Béla felvetése, miszerint a 18–19. századi huták az ablaküvegek mellett gyártott öblösüvegekkel egy-egy szűkebb körzet igényét elégítették ki, s termékeik az európai formavilágtól független, önálló formavilágot testesítettek meg. A technológiai folyamatokat, a formákat és a díszítményeket szem előtt tartva a magyarországi huták termékei előállítását átmenetet képezett a velencei fúvott stílusú és a cseh kristály stílusú üvegyártás között. A huták termékskálája nagyon hasonlított egymásra. Ez abból adódott, hogy a hutások, vagyis a munkások a munkaerőhiány miatt állandó vándorlásban voltak Magyarországon. A kis erdei huták termékei formába fúvással készültek. A gyártás során az üvegekészítő és díszítő egy és ugyanazon a személy volt, vagyis az üvegfúvó keze alól kikerülő tárgy díszítése is befejeződött. Ezek a díszítmények alapvetően ún. optikai díszek voltak, a fény és árnyékhatást fokozó domborítások, rátétek, formai megoldások. Az üvegművesség olyan művészi jegyeit, mint a gravírozást, metszést, csiszolást, vagy színezést, csak ritkán fedezhetjük fel a 18–19. századi magyarországi huták termékein. Teljesen egyedi művészi megoldásnak tekinthetők a zempléni huták antik előérzetekre visszavezethető fehér és színes opálszálás korsói. Ezzel a díszítómóddal az országon belül még csak Erdélyben találunk példákat kancsókon és kancsópocharakon.

Az üveghuták történetét feldolgozó kutatók néhány kivételtől eltekintve a termékek bemutatásakor Takács Béla csoportosítási, besorolási útmutatásait követték, mint ez a most

ismertetett kiállításon is tapasztalható. Ennek alapján az üvegtárgyak funkciójuk szerint négy csoportba oszthatók: tároló-, ivóedények, vegyes használatú és különleges rendeltetésű üvegek. Az első két csoportba tartozó üvegek funkciója az elnevezésük alapján egyértelmű. A vegyes használatú üvegek közé azok a termékek sorolhatók, amelyek elsősorban konyhai használatra készültek. A különleges rendeltetésű üvegek közé pedig azok, amelyek egyedi, különleges célokra készültek, pl. szakrális, tréfás üvegek.

A 18–19. századi alapítású üveghuták termékeinek láttán hosszú ideig kardinális kérdésnek számított az, hogy milyen művészeti ág körébe sorolhatók ezek az alkotások. Az iparművészet eleve kizárta vizsgálódása köréből a hutaüvegeket, mivel ezek a nagy művészeti stílusok jegyeinek megfelelő jellemzőkkel nem rendelkeztek. A néprajztudomány sem tekintette hosszú ideig figyelemre méltónak e tárgyakat. Kizárta őket a népművészet fogalmköréből, mivel a néprajztudomány felfogása szerint sokáig az autochton paraszti műfajokat tekintették népművészeti alkotásoknak. A huták paraszti használatra készített termékeivel szembeni bizalmatlanságot csak fokozta, hogy ezek ugyanúgy lehettek a nemesség, a polgárság mindennapi életéhez kötődő tárgyak, mint a parasztságéhoz. Továbbá az is, hogy az üvegek előállítás minden tekintetben komoly technikai előkészületeket, ipari berendezéseket igényelt. Takács Béla 1966-ban fontos tanulmányt publikált *A parádi üveghuta parasztedényei az egri múzeumban* címmel. (*Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve IV.*) Ebben rámutatott, hogy az üvegtárgyknál nem az előállítás a lényegi szempont, hanem a használat, amikor a tárgyak tudományos kategorizálását kívánjuk elvégezni. A népművészeti tárgyak esetében gyakori, hogy a produktumok szakiparosok, céhes mesterek, gyárak termékei. Azonban a használó parasztság ízlésvilágának megfelelően készültek, a paraszti közösségek szokásai, hagyományai tükröződéseként. A különböző erdei hutákban gyártott üvegek is népművészeti tárgyaknak tekinthetők, mert bár a paraszti közösségen kívüli iparosok készítették őket, de a paraszti ízlésvilágnak megfelelően. Ezért függetlenek az európai formavilágtól a Magyarországon készült hutaüvegek. Ezt erősíti bennünk *Az üveghegyen innen és túl* című kiállítás, amely méltó emléket állít Sárospatak nagy szülőtte emlékének is.

Borospalack

Kiskancsó

Színes üvegből készült talpas pohár, gyertyatartó és butéliás üveg

Butélia

Kiskancsók

Borospalack

Talpas pohár

Pohár és butélia

Tejesüveg

Kisméretű porciós üveg
és borospalack

Butéliás üveg habos díszítéssel

JUHÁSZ Tibor

Sodródók

Itt nem szoktak megállni a vonatok, felszállók sincsenek, egy-két hajléktalan jár néha erre, megrángatják a sötét, lelakatolt váróterem ajtaját, aztán eliszkolnak. Lehet, hogy tőlünk félnek, pedig mi nem szoktunk bántani senkit, nem törődünk velük. Azért jövünk ide, hogy nyugtunk legyen, elvagyunk egymással, megosztunk a másikkal mindent, nincsen az például, ami a szakközépben volt.

Az osztálytársaimat nem szerettem, ők mindig hoztak tízórait magukkal, sosem volt szakadt a nadrágjuk, édességet vettek a büfében, és egymást kínálgatták. Nekem senki sem adott, bár az első hetek után már el sem fogadtam volna. Kilógtam közülük, hiszen nagyapám pulóvereit viseltem, és nem takargattam a lyukas cipőmet sem, amelyet télen is hordanom kellett, mert nem volt pénz másakra. Rövidesen megszoktam, hogy folyton engem néznek, és hogy kinevetnek a hátam mögött. A tanároknak sohasem árulkodtam. Ők azokat szerették, akik jelentkeztek az órákon. Én a házi feladatokat sem tudtam megcsinálni, nagyon nehéz koncentrálni, amikor ordibálnak a fejed fölött, és nincs egy zug, ahová el tudnál húzódni. Így hamar lemaradtam a többiektől, az órákon sem figyeltem, hiszen már alig értettem, mit magyaráz a tanár. Szóval nem kértem tőlük segítséget. Mit mondhattam volna? Hiszen az iskolában senki sem bántott, a diákok nem is szóltak hozzám, csak elhallgattak, amikor a terembe léptem, és kikerültek a folyosón. Persze tehettem volna valamit azért, hogy féljenek tőlem, de egyszer sem szóltam hozzájuk, elégtételt jelentett a tudat, hogy ők sokkal gyengébbek, elesettebbek, mint én, mert a téli bakancsok ellenére november végén az osztály nagy része lebetegedett. Én influenza miatt egyszer sem hiányoztam, pedig ősszel és télen végig vizes volt a lábam. Sokat elárul az osztálytársaimról az is, hogy egyedül nekem volt bátorságom ahhoz, hogy otthagyjam az iskolát. Utána persze csináltam ezt-azt, jártam tanfolyamokra is, de nem tanultam ki semmit. Az apám sem a szakmájában dolgozik, autószerelő, mégis közmunkán van. Azt mondja, hogy szégyelli, mert ha rajta van a sárga mellény, akkor mindenki azt hiszi, hogy cigány, meg alkoholista. Tényleg iszik, de haragszik, ha ezt felróják neki.

Nyolc-kilencéves lehettem, mikor egy nap veszekedésre mentem haza. Anyám kiabált apámmal, disznónak nevezte, akkor még csak apám piált, részeg volt aznap is, egy darabig hallgatta anyám szitkozódását, majd felállt, és megütötte. Egészen addig egy ujjal sem ért hozzá, de ettől a naptól kezdve folyamatosan verte. Részegen ment be dolgozni, és az ital a szokottnál jobban meglátszott rajta, többször kiszökött a közeli kocsmába, a főnöke pedig megelégette ezt a folytonos jövés-menést. A város első autószerelő-műhelyében dolgozott, ezt azóta is mondogatja, hogy ő nem volt proletár, meg komcsi, ő vállalkozói alkalmazott volt, nagy fizetéssel. Dolgozott utána mindenfelé, de rendre elbocsájtották, később meg már sehová sem kellett, bezárt az acél-, a tűzhely- és az üveggyár is. Anyám még gyesen volt akkor, háztartásbeli. A hirtelen ránk szakadó anyagi gondok hamar megtörték, dührohamai voltak, és pánikrohama lett, ha el kellett hagynia a lakást.

Régebben még autónk is volt, azzal vittek óvodába, majd iskolába, de el kellett adnunk. Minden nyáron lementünk a Balatonra, a bátyámmal versenyeztünk, hogy melyikünk pillant-

ja meg először a vizet. Nagyon szerettem nézni, ahogy fodrozódnak a hullámok, szerettem figyelni a vitorlásokat. A szüleim nehezen engedtek be a tóba, mert nagyon messzire úsztam. Megnyugtató a tudat, hogy nincsen talaj a lábam alatt, sodródtam, hagytam, hogy arra vigyenek a hullámok, amerre akarnak, és csak néha emeltem fel a fejem, hogy lássam, milyen messzire kerültem a parttól. Lassan úsztam vissza, megfeszítettem a testemet, és háttal feküdtem a vízen, csak a lábammal tempóztam, és mikor már nem bírtam nézni az eget, akkor behunytam a szemeimet. Úgy lebegtem, mint egy hulla, anyám felsikoltott, mikor meglátott. A legjobban a bátyám haragudott, mert ő nem tudott úszni, úgy tett, mintha féltene, de közben azt akarta, hogy anya még idegesebb legyen. Ilyeneket mondott, hogy meg is halhattam volna, meg hogy mi lesz, ha egyszer szívgörcsöt kapok, és mikor senki nem figyelt rá, akkor rám nézett és röhögni kezdett. A mai napig nem tanult meg úszni, az egyetemen sem. Miskolcra járt, ritkán jött haza. A diploma után sem akart, de ott nem talált munkát. Több éves rutinnal rendelkező embereket kerestek, neki csak egy diplomája volt három feleslegessé vált egyetemen töltött évvel. Így hát hazaköltözött, de itthon meg azt mondják neki, hogy túlképezett. A jelentkezési lapokon fel kell tüntetni a fizetési igényt is, a múltkor nyolcvanezret írt a lapra, de akkor sem járt sikerrel. Ha nagy számot tüntetsz fel, akkor azt fogják visszahívni, aki kevesebbet mond, ha keveset mondasz, arra következtetnek, hogy nem becsülöd a munkádat. Ezeknek semmi sem jó, szokta mondani a bátyám, azt akarják, hogy hülyét csináljon magából az ember. Talán ezért fekszik otthon, mert nem akarja idiótának érezni magát, meg sem mozdul, bámulja a tévét, ha a szüleink veszekednek, akkor felhangosítja. Szarik rá, egyszer úgymégyis megölik egymást, ezt is szokta mondani.

Én nem tudom ennyivel lerendezni, akármilyen hangos a tévé, én akkor is hallom őket. Néha itt, a vasútállomáson is. Pedig ezekkel a srácokkal jól érzem magam, nem sajnálunk egymástól semmit, megosztjuk a bort, a cigarettát, meghallgatjuk a másikat, ha nem akarja elmondani, hogy mi a baja, békén hagyjuk. Iszunk, az ital ellazít, kimegy belőlem minden feszültség. Hirtelen jól kezdem érezni magam, könnyűvé válok. Ilyenkor hagyom, hogy vigyen magával az éjszaka, sodródok benne, mint annak idején a Balatonban. Ha már nagyon szédülök, akkor lefekszem az egyik padra, nézem a plafont, behunyom a szemeimet, átadom magam a forgásnak, mert tudom, hogy nem történhet velem semmi rossz.

BIRÓ Zsombor Aurél

Áloműző

A lány, akihez kihívtak, öt éves volt és nemrég kezdett el feltűnően álmodni. A szülők pánikba estek, rögtön az első után hozzám fordultak, de én mondtam nekik, amit ilyenkor szoktam. Várjanak kicsit. Néha magától elmúlik. Nem kell mindjárt áloműzőt hívni. A kislány viszont nem hagyta abba az álmodást, így másfél héttel később elmentem hozzájuk. A város szélén laktak egy kicsi vályogházban. Két szoba, udvar és egy hátsó kert. Az apa bajszos, kopaszodó férfi, az a fajta, aki bűntudat nélkül áloműző elé veti a gyerekét. Az anya legalább szomorúnak tűnt, de ahogy kérdezgettem, kiderült, nem a lányát sajnálja. Inkább saját magát és a férjét, hogy egy álmodó gyermekkel verte meg őket az ég. Kértem egy pohár vizet, és szabadkozni kezdtem, amiért nem jöttem korábban. Hiába, vidéken kevés az áloműző. Megkérdeztem őket, miket álmodik a kislány. Összenéztek, látszott, nem akarnak beszélni róla. Errefelé az emberek emlegetni se akarják az álmokat, eltartott egy darabig, mire kiszedtem belőlük, miféle dolgokat lát a lányuk. Éneklő bálnarajokat, nagy, fehér városokat, az édesanyját, ahogy a tükörből kilépő képmásával táncol. Egészséges lélekre utaló álmok. De a szülők remegtek beszéd közben, hát nekik nem ezt mondtam. Inkább hazudtam. Megnyugtattam őket, hogy nem lesz baj, a kislány álmaiban nincs semmi rendkívüli, a szertartás egész biztosan elűzi őket. Megittam az utolsó korty vizet, és elkértem a pénzt. Igazság szerint nem vertem át őket. Segíteni jöttem, segíteni is fogok, megkapják, amire befizettek. Vagy legalább a látszatát.

*

Amikor összeházasodtam a feleségemmel, nem zavart, hogy úgy gondolkozik az álmokról, mint mindenki más. Én soha nem álmodtam, nem is ismertem álmodót, s a kedvemért ő sem beszélt róluk soha. Pedig megvolt a véleménye. Az unokatestvéreihez, de még az anyjához is áloműzőt kellett hívni annak idején.

Rögtön az esküvő után megszületett az első gyermekünk, egy gyönyörű, egészséges kisfiú. Decemberben jött a világra, emlékszem, a karácsonyfa alá raktuk, és azzal viccelődtünk, hogy idén őt hozta a Jézuska. Soha nem voltam még olyan boldog, és azt hiszem a feleségem is így volt ezzel. Azután már csak egyszer láttam könnyezni, napra pontosan négy évvel később, azon a reggelen, amikor kiderült, hogy a fiunk álmokat lát.

*

A kislány a hálószoba sarkában ült. A szemei vörösek voltak. Szorosan ölelte felhúzott térdét, talán aludt is, de ahogy becsuktam magam mögött az ajtót, felriadt.

– Hogy hívnak? – kérdeztem, és rámosolyogtam. Nem felelt. Úgy megrémült, hogy még pislogni is elfelejtett. – Nem kell ám félni. Tudod, ki vagyok én?

– Az áloműző – vágta rá. Az, ahogy mondta, elszorította a torkomat, mégis mosolyogtam tovább.

– Tudod, mit csinálnak az áloműzők?

– Megkeresik az álmodó gyerekeket és elveszik az álmaikat.

– És azt is tudod, hogy miért van erre szükség?

– Az apukám azt mondta, hogy aki álmodik, az nem két lábbal jár a földön. Hogy az nem tud dolgozni, és az esze sem azon jár, amin kell – lehajtotta a fejét. – Az anyukám... az anyukám is megmondta. Aki álmodik, az hibás.

Tettem felé pár lépést, szép lassan, nehogy megrémüljön.

– De te szeretsz álmodni, nem igaz?

Gyanakodva nézett rám. Görcsösen markolta a ruhája szélét.

– Én is szeretek álmodni – mondtam. – Szerintem az a legcsodálatosabb az egész világon, úgyhogy ne aggódj, nem fogom elvenni az álmaidat. De cserébe azt kell tenned, amit mondok. Ha nem hagyod, hogy segítsek, a szüleid hívnak egy másik áloműzöt. És az majd tényleg elveszi az álmaidat.

Odaléptem hozzá, és leültem a földre vele szemben. Rögtön elhúzódott, de amikor látta, hogy nem bántom, megnyugodott. A karjait is leengedte.

– Segíteni akarok neked – néztem a szemébe. – Azt akarom, hogy álmodj. De ehhez neked is segítened kell nekem. Először is meséld el a legelső álmodat.

Nem válaszolt. Hazugság után kutatott a szememben.

– Hát jó – vontam vállat. – Akkor előbb elmondom az enyémet, hátha kedvet kapsz tőle. Nagyon furcsa volt. Annyi idő lehettem, mint te, és képzeld el, saját magamról álmodtam. Láttam, ahogy az ég felé szálló színes fonalak után kapkodok, miközben attól rettegek, hogy kiszállnak a légkörből és belevesznek a semmibe.

A kislány figyelmesen hallgatott, arcába fokozatosan visszatért a szín. Tekintetén látszott a megkönnyebbülés, hogy végre megérti valaki.

– Én virágozról álmodtam először! – mondta csillogó szemmel, és aztán elmesélte az egészet, a tulipánt, ami lángra lobbantotta a méheket, a hajnalkát, aminek szirmaiban aranyhalak úszkáltak és a nárciszt, melynek belsejéből csorgott a méz. Néztem, ahogy beszél, és hiába próbáltam nem gondolni rá, mégis bekúszott a szemem elé az arca áloműzés közben. Fájdalomtól eltorzult vonásai, könnyörgő tekintete. Még a sikolyait is hallani véltem. Megráztam magam, és elfojtottam egy sóhajtást. A két tenyerem közé fogtam apró kezét, és kérdezgetni kezdtem az álmairól, hogy addig se gondoljon a holnapra. Ő mesélt, egyre csak mondta, de szavai nem jutottak el az agyamig. A feleségem jutott eszembe, ahogy ilyenkor mindig. A feleségem és a fiam.

*

Először nem szóltunk senkinek. Még a feleségem is reménykedett, hátha elmúlik. De a fiunk minden reggel azzal ébresztett bennünket, hogy álmodott. Persze fogalma sem volt, ez mit jelent. Mosolyogva mesélt nekünk a színes hullócsillagokról és a házukba költöző tündérekéről, én meg egyre biztosabb voltam benne, hogy nem akarom megfosztani őt az álmaitól. A feleségem azonban nem értett egyet. Azt mondta, nem lesz álmodó a családunkban. Nem, és kész. Hetekig vitakoztunk, de nem tudtam meggyőzni. Kiszolgáltattam voltam neki, mert ha akarta, bármikor világga kürtölhette, hogy meg akarok védeni egy álmodót. Muszáj volt engednem.

Alig kezdődött el a szertartás, máris megbántam. Nem bírtam nézni. Megindultam az áloműző felé, le akartam állítani, de a feleségem tudta, hogy ez lesz, egy lépést sem tettem, a bátyja máris nekem ugrott. Leszorította a karomat, az öklét a gyomromba vágta, de hiába ködösült el előttem a világ, tisztán láttam, mit tesznek a fiammal. S amikor a szertartás végén belenéztem üres, élettelen tekintetébe, megfogadtam, hogy áloműző leszek.

*

A kislány nagyon bátor volt a szertartás kezdetén. Nem kapálózott, ahogy a hátára fektették, és a deszkára szíjazták. Szótlatlanul tűrte, hogy kivigyék a hátsó udvarra, s amikor meglátta a

hatalmas farakást, akkor is csupán egy apró kiáltás hagyta el a száját. A szülei felrakták a deszkát a rakás két szélén álló oszlopra, pont olyan távolságra a földtől, hogy a lángok ne érhessek el. Ekkor már pityergett, de nem kérte, hogy vegyüek le. Begyújtották alatta a máglyát, és ő összeszorított szemmel hallgatta a fa ropogását. Aztán amikor a füst kígyózni kezdett az ég felé, és a lángok meg-megnyalták a deszka alját, kiszakadt belőle a zokogás. Sírt és rángatózott, kiáltásai sikolyokká, majd fulladozó köhögéssé változtak. A vak is láthatta, hogy a füst pillanatokon belül megfojtja. Mégsem mentem oda. Nem mehettem. Mozdulatlanul néztem a tüzet, és latinul mormoltam. Tudtam, hogy elvárják tőlem. Hiszen én voltam az áloműző. Nem a tűz kergette el az álmokat. Az én mágiám. Értelmetlenül halandzsáztam, és közben egyre ismételttem magamban: mindjárt vége, mindjárt vége, mindjárt vége.

Majdnem negyed órát vergődött a lángok felett. A végére a köhögést is abbahagyta, elveszítette az eszméletét. Az apja elkerekedett szemmel nézte a máglyát, az anyja belé kapaszkodott. Eszükbe sem jutott megszakítani a szertartást, még akkor sem, amikor a kislányt már csak a kötél tartotta. A lányuk álmodott, hát most kiegészett belőle.

A végén bemenekültek a házba, otthagytak a pislákoló tűzzel és a hamuval. Eltapostam a paraszat, és a karjaimba vettem a kislányt. Rögtön köhögni kezdett, kormos arca eltorzult. A szemét ki sem nyitotta egész éjszaka. Nem aludtam, figyeltem, ahogy pihen, és tudtam, hogy lángokról álmodik. Csapkodták a homlokát. Ezt mondta nekem reggel, amikor felébredt és megivott pár pohár vizet. A szülei nem kérdezték, hogy érzi magát, oda sem mentek hozzá. Megálltak az ajtóban. Megszorítottam a kezét, kifelé menet bólintottam a szülőknél és még hallottam megkönnyebbült sóhajaikat, miután a kislány vékony, bizonytalan hangon azt mondta:

– Nem álmodtam semmit, papa.

NAGY György András

Megtalálni

Leginkább mesének hitte a világvégét – egészen addig a napig.

Nem volt nagy falu az övék, még módos se, de adtak magukra az idevalósiak, még az alsósoron is, ha meglazult egy kerítésdeszka, másnapra már helyreszögelték. Egyenes, seprett utcák, takaros porták – mondta egyszer egy átutazó.

A szomszédék máshonnan jöttek, még a nagyapja idején, de mindig felemlegették, hogy beköltözők. Akkoriban ültette a szürkebajszú öreg azt a fát. Nem is lett volna vele baj, ha olyan marad, mint a többi, de ez csak nőtt, terebélyesedett. Hiába szólt az apja sokszor és szépen, ültek le egy vagy két kupica pálinkára odaát, vagy ideát; mert amúgy nem volt harag. Csak az a fa. Hatalmassá lett az árnyéka, és mit ültessen oda az ember? Elfogta a kilátást is, ősszel meg teleszemetelte az udvart. A fa nem nézi a kerítést, bárhol legyen is a gyökere. Az apja aztán kiköltözött a temetőbe, rá két évre az idősebb szomszéd is. Annak fia, meg ő maga is, ahogy a fiatalabbak szinte mind, már a városba jártak dolgozni. Elkezdett kiürülni a falu. A János is csak havonta egyszer jött, megnézni minden rendben van-e, a fa persze maradt. Bosszankodott miatta néha, de már nem nagyon törődött vele, volt annyi intéznie, s már maga is fontolgatta, hogy odébbáll, ha kap egy jó ajánlatot valahol.

Hajnaltört a falura az áradat. Pusztító volt, vörös és kíméletlen. Legyalult mindent, és perzsel. Marta a ruhát és a bőrt. A zajra emlékszik csak, ahogy a hömpölygő félelem bedöntötte a kerítést, a kutya felhördült, csörömpölt az ablak. Nem tudja, hogy jutott ki a házból, miként menekült meg, vagy ki segített. Biztos benne, hogy látta mi történt, mert belül fojtogatta valami, mint mikor kicsi volt, és anya leoltotta a villanyt. Nem volt képes felidézni... Az orvos a kórházban azt mondta: csak könnyebb sérülés. Belekezdett a mondatba: néhány nap múlva haza me... De elhallgatott. Egy hetet töltött a kisváros kultúrházában: ideiglenes szállás a károsultaknak.

Előbb is elindulhatott volna. Ha a tévé mutatta a képeket, elfordult, ha mások kezdtek mesélni, arrébb húzódott. Nem, nem és nem. Majd ő maga a saját szemével. Ha bárki kérdi, nem tudta volna megmondani, mit remél. Hiszen nincs falu, nincs seprett utca és nincs ház sem. De látni akarta; csak a keze, meg a lába nem engedelmeskedett egy ideig. Aztán kérte, és egy óra múlva meg is kapta az engedélyt, hiszen ott lakott. Azonnal indult.

A taxis ingyen vitte a lezárásig, tudta hova megy. Ott a rendőrnek mutatta a papírt, az intett egy éppen induló csónaknak, hogy várjon és megszorította a kezét. A másfél méternyi iszapon valami zavaros lé kavargott, azon haladtak előre. Itt született, itt nőtt fel, de nem ismert meg semmit. A táj, idegen bolygó, vörösben úszott, kiismerhetetlen halmokkal és szárazulatokkal, még a torzképe sem volt annak, amit a természet vagy emberkéz alkotott, csak egy mocsár, mindabból, amit a szörnyű áradat elnyelt, lúgjában feloldott és visszaköpött. Ez már a falu – mondta valaki. Nincs itt semmi – mondta a másik. Élet se lesz – így a harmadik. Ő meg csak járatta a szemét jobbra-balra.

Ott! – mondta – Menjünk oda! Nem volt biztos benne. Közelebb kell, és még közelebb. A lelkesültsége mintha átragadt volna a többiekre is, bár itt már veszélyes, mert bármikor

lehet omlás... Kanyarogtak, de nem tévesztette szem elől a célt. Aztán áthajolt az alacsony peremen, és csak ölelte, ölelte a kérges törzset, hosszan. A szeme alá dörgölt az öklével, férfi módra.

Sokat kibírtunk együtt – meséli a hozzá betérőknek. Az állam segített az újjáépítésben. Asszony forog a tűzhely körül, a kicsi már szaladgál. A fa meggyógyult, s tán még nőtt is. Ugyanúgy veti az árnyékot, ugyanúgy fogja a kilátást és hullajtja a lombját. De nem bosszant az már senkit. Külön kis kertje van, s a gazda büszkén mutogatja. Mellette a földbe tűzve egy tábla, szép felirattal: „Ő hívott haza!”

„Rücskös”
dészű
kancsók

NYERGES Gábor Ádám

A tavasz elmarad

(részlet a „Mire ez a nap véget ér”
című, készülő regényből)

Természetesen a Világegyetem, valamint a Világlegjobb Gimnázium fennállásának 13,82 milliárd esztendőös évfordulóját ott, Sziránóéknál is méltó ünneppéssel kívánták letudni. Így, a díszes évfordulós könyvecske megjelenését a(z) igazgatóság körében) méltán népszerű Világlegjobb Napok alkalmára időzítették, mely rendezvénysorozat ezúttal különleges, ünnepi felhozattal emlékezett meg a Világlegjobb Gimnáziumról, valamint a Világegyetemről is egyszerre. Talán ennek volt köszönhető, hogy az azévi programban szabályos sztárkavalkádót, fellépők és meghívott vendégek afféle lukulluszi arzenálját ígerte az oly lelkesen jubiláló iskolavezetés. Izgatott suttogás (az igazgatóság és néhány vezetőtanár izgatott suttogása, legnagyobb részt) vitte végig a folyosón, mint valami hűvös-langyos tavaszi szellőt, a hírt, hogy még Purchpa Anikó („Ki a retek az a Pumpa Anikó? Mekkora puttóság már, höhöhö”, reagált a híre a folyosó, mint a tavaszi, gőzölgő kutyaszar) is eljön előadást tartani. Na de tényleg ki a faszom is már az?, ismétlődtek a vezetőtanároktól a stréberek kasztjág leszivárgó infora reagálva kunkorodó kérdőjelek. A stréberek azonban rendíthetetlenül állták a lakossági érdeklődés jelképezte (enyhén gőzölgő) sarat: vezetőtanáraik, akiket pedig az igazgatóság, mindenre előre gondolva már erre is felszerelték őket megfelelő válasszal (lévén féltő volt, hogy még ők, az örömhír vivői sem tudnák egyébiránt), Purchpa Anikó az egyik nagy kereskedelmi tévé híradójának egyik riportere. Már mint, emelték föl a folyosón örömhírt vivő stréberek mutatóujjukat örömhírvívés közben, nem ő az, aki a híreket mondja, hogy... tessék? Nem, nem is az időjós, nem is a sporthírek. Nem, nem ő megy bejelentkezni bankrablaskor és árvízkor. De számos, afféle „kis színes” anyag alatt az ő hangja hallható (!!!! – hatásszünet), továbbá ezeket az anyagokat részben ő is írja, szerkeszti. Aha, jó, reagált a mindig oly hálátlan, szórakozni, örülni, úgy látszik, még ilyen emelkedett pillanatokban sem képes, gőzölgő folyosó. De ha még ez sem lenne elég, emelték föl jobb mutatóujjukkal együtt a hangjukat is a folyosónak magyarázó strébereknek magyarázó vezetőtanároknak magyarázó igazgatósági tagok (majd ezek azok mintájára), ugyancsak tiszteletét teszi Dr. prof. Rotyadék Alajos, szépségdíjas főmatematikus levélíró. Vagy, ha nem Szabó Szilvia továbbtolmácsolásában hangzik el: Rothladia Lajos, Széchenyi-díjas matematikus professzor, az MTA levelező tagja. S még számos Rotyadék Alajosok a fizika, a biológia, a kémia, a biokémia, a biofizika, a fizikomatematika, a matematikokémia, a biomatekémia és egyéb ilyen inycsiklandó tudományterületekről. Valamint eljön és szintén előad az iskolai napok keretében a nyugalmazott Vili bohóc (Krámer Vilmos) is, aki közel hat évtizeden keresztül volt a Retyehányási Cirkusz társulatának meghatározó tagja. A Retyehányás már nem Szabó Szilvia tolmácsolásában vált ezzé, elvégre, bár nem lehetett, hogy igaz legyen, mégis gyanúsán így hangzott már az igazgatósági tagok szájából is, így a visszakérdezni nem merő vezetőtanárok, s a tőlük visszakérdezni meg pláne nem merő stréberek is egyre hadaróbb tempóban emelték föl jobb hangszabályozó mutatóujjukat, mikor ehhez a részhez érték. Így ajánlatos volt gyorsan át is térni a további programpontra, például, hogy Ulrich Mátyás szociológus a társadalmi szegregáció égető kérdéseiről fog uszkve másfél óra előadást tartani, a természettudományok iránt érdeklő-

dők pedig megtekinthetik, mert hogy Vitéz Elek, fiatal biológushallgató (volt diák!) előadása keretében el is hozza magával Magyarország második legnagyobb fésűs végbélférgét („Mi, a belében? Höhöhöhö”, gőzölgött közbe a folyosón hömpölygő plebs) egy speciális, hordozható terráriumban, igyekeztek minél gyorsabban hozzátenni az örömhírek vivői, valamilyen hetedik érzékükkel számítva is a folyosói közbevágásokra. Katona Árpád, a Határon Túli Magyar Csillagvizsgálók Szervezetének alelnöke is ellátogat az intézménybe, hogy a Hubble űrteleszkóp műszaki felépítéséről, összeszerelésének történetéről, valamint aktuális észleléseiről is meséljen. Ugyancsak tiszteletét teszi Koch Aladár történészprofesszor, aki a török hódoltság idejének mezőgazdasági működéséről, valamint úgy általában a középkori mezőgazdaság technikáiról és számszerű mutatóiról fog beszélni. A délutáni-esti órákban a tornateremben indiai táncbemutató, elsősegély-tanfolyam és exkluzív, ezoterikus tűznyelő „show” is lesz („Milyen tüzet nyelnek erotikusan?”, röffentette közbe választ sem remélve egy-egy kószá folyosói hang). Eljön továbbá Köles Rudolf közgazdász egyetemi docens is, aki mindjárt két előadást is tart (miközben a fáradó folyosói tekintetek körbe-körbepillantva egyre csak azt kémlelték, hogy mégis hova szarjanak a meghatottságtól), az egyiket a Mária Terézia korabeli gazdasági mutatókkal kapcsolatban, a másikat pedig a huszadik század második felében a keletnémet középosztály anyagi helyzetének alakulásáról. Katona Árpád csillagász mellett még egy határon túli vendég is érkezik, Boróka Ágnes népdalénekes, aki irredenta dalokkal, azaz, mint pár kör folyosói értesítés után kiderült, ezt, mit ad isten, pont Solymos Éva oroszul jegyezte meg az örömhírvivők igen nagy szégyenére, mehetett hát még egy kört, hogy a korábban spontán értesítése folytán félreinformáltakat, minden spontaneitását latba vetve újrainformálja: tehát *Csíkyszereda* környékéről származó dalokkal szórakoztatja közönségét, Szurkó tanár úr meghívását elfogadva. Eljön továbbá Veréb Richárd színikritikus is, akitől a kisebb magyar alternatív társulatok által az utóbbi öt évben bemutatott előadások összehasonlító elemzését lehet majd meghallgatni. Ja, és lesz valami költő is, csusszant még hozzá, mint egy kószá tüsszentés mellett-után buggyanó kis buborék, sunyi takony, még ez a programpont is. A névre nem emlékeztek, Ekler vagy Egbert, Elberg talán, Elberg Milán (Egbert Milán, mehetett a következő szünetben újra spontán helyesbíteni, ezúttal egy 4. A-s stréber), szintén világlegjobbos öregdiák, fiatal, egyetemista költő, akinek most jelent meg nemrég első, A tavasz elmarad című kötete, teljesedett ki, ha már, menet közben további információkkal is a helyesbítő kör.

Sziránó szabályos Csipkerózsikának érezte magát, míg eljött végre az a bizonyos keddi délután két óra. Addigra már változó mértékig nyitott-csukott vagy nyitva tartani igyekezett (ugyancsak csukott) szemmel végigaludt két majdnem teljes Világlegjobb napot, fejében pedig még tompán kavargtak mindenféle Rotyadék Alajosok számadatai, elemző meglátásai, krákogásai és torokköszörülései, diavetített ábrái és grafikonjai, további krákogásai. Azzal azonban egyet kellett, hogy értsen, amit Igazgatóhelyettes még az előző nap hajnali megnyitóbeszédében mondott, nevezetesen, hogy a Világlegjobb Napok azévi, ünnepi kiszérlése valóban híven tükrözi e jeles intézmény múltját és jelenét. Olyannyira, hogy már csak arra várt, mint akinek víz alá nyomják a fejét, hogy végre felbukhasson kicsit, legalább egy szusszanásnyi levegővételre, mielőtt feltartóztatthatatlanul eljön a szerda reggeli meglepetésprogram (melyet az egyik meghívott biokémikus heveny náthája okán lemondott előadása helyére szerveztek be gyorsan), Lóránt Gábor néprajztudós-iparművész ismertető előadása a tizenkilencedik századi felvidéki korongdiszítés főbb motívumairól. Már csak az az imént következő programpont tartotta benne a lelket, a Figyelmeztető csengetés címre keresztelt iskolaiújság ünnepi alkalomra kiadott számának részletes, ismertető programjegyzékében puszt-

tán „Irodalom”-ként feltüntetett beszélgetés-felolvasás bizonyos Egbert Milán elsőkötetes szerzővel. Amint kitántorgott egyszerre főbekólintva émelygő és kavargó gyomrú, pépesen unatkozó sorstársaival a Magyarország második (mint ott kiderült, a frissebb adatok szerint, sajnálatosan csak harmadik) legnagyobb fésűs végbélférgét kimerítően bemutató előadásról, a büfét, vécét és egyéb létfenntartó helyeket ostrom alá vevő, élőholszerűen kóválygó többiekkel ellentétben ő rögtön a negyedik emelet felé vette az irányt, ahol a folyosó végi, eldugott, 15-ös teremben „Irodalom” program volt kezdődőben mindösszesen tíz percen belül, ő pedig szeretett volna jó helyet találni még és már a szünetben.

Először maga is majdnem elment a 15-ös terem mellett, nemcsak mert az, mint a tér és idő valamely folyvást kieső részlete, kizárólag a perifériás látás (és tudat) számára létezett, eldugva egy folyosó végi kanyarban, ahol, lévén kicsi, szűk, homályos (a tűzfalra néző ablakairól besugárzó homályt a hibásan villódzó neonok hervatag fénye nem tudta jól megvilágítani), lehetőleg még a madár sem járt órát tartani, a takarítószemélyzet is rendre nem kihagyta, csak kifejejtette – s ez az ellenőrzésükkor sem derült ki, lévén ugyancsak kifejejtődött. De Sziránónak nemcsak ezért kellett pár óvatlan méter után hunyorogva visszafordulnia. Immár meglelve az elétkozott 15-öst, döbbenet konstatálta, hogy az szinte kong az ürességtől, „szinte” alatt pedig csak azt értheti az egyszeri szemlélő, hogy a 4. A-ba járó, névtévesztő stréber srác, a még nála is gyorsabban idesiető, most riadtan, kapkodva pihegő és épp jegyzetfüzetét előkészítő Görcsegér, valamint még két kapafogú, penészhajú, kardigános lány (ránézésre elsős, talán bés alstréberek) már benn kókadoznak, míg kint egy csak látásból ismert magyartanárral, meg valami farmeréhez zakót, alatta garbót viselő, első ránézésre alulfizetett, toprongyos főkönyvelőnek tűnő, szemüveges faszi álldogál, igencsak zavarban. Elnézést, ön is a felolvasásra jött, itt lesz ugye, kérdezi Sziránó a fáziskésés legrosszabb alesetét produkálva, mikor csak az utolsó egy-két szónál esik le az embernek a tantusz, de akkor olyan súllyal, hogy a mondat végére szánt kérdő hangsúlyt teljesen kilapítja és kijelentéssé egyengeti, olyan egyértelműséget kölcsönözve ezzel az elhangzottaknak, mintha csak odamennénk az állatkertben a csimpánz ketrecéhez, és pillanatnyi, szórakozott elmerengtünkben annyit mondanánk csak: de hiszen ön egy ketrecbe zárt csimpánz. Hát persze, ki más is lenne az ifjú félgyszuszár, kizárásos alapon, mint maga a költő (*A Költő*), A tavasz elmarad szerzője, ifjúságának még épp csak hervadni kezdett, egykori ligetét pár, pusztán mutatóba megmaradt, nullaközeli gennytartalmú pattanás jelzi még nem rancosodó arcán. Igen, somolyogja válaszul a ránézésre felerészt zavarban lévő, felerészt unatkozó költő, itt lesz, mutat barátságos, invitáló mozdulattal befelé a vákuumszerűen tárazó 15-ösbe. Sziránó menten a föld alá vörösödik, így fülét-farkát behúzza gyorsan helyet is foglal, előzetes terveivel ellentétben feladva a jó helyek valamelyikét, inkább az utolsó sorban, mértanilag azonos távolságra a lóféjű-kapafogú juniorstréberektől, a névtévesztőtől és különösképp az idióta vigyorral megtoldva épp neki integető Görcsegértől („Ja, ja, csá”, biccenti vissza, pusztán a nézésével). Legalább akkor leeshetett volna, hogy jó helyen jár, mikor meglátta a 15-ös félig nyitva hagyott ajtajára (láthatóan újrahaznosított, félig tapadó, félig fityegő cellulusszal) odaragasztott feliratot: „14:00 – Költői felolvasódelután. Egbert Milán, költő.” (a vezetéknev áthúzva, kézírással fölötte: Egbert).

Így telik el még a fésűs végbélféreg minden élettani funkciójánál, faji-kategóriai besorolásánál, evolúciójának komplett ismertetésénél is hosszabbnak tűnő, kényszeredett öt perc. Szektaáldozatokról, robbantások és bombázások túlélőiről, hosszú, kínzással teli fogságból szabadulókról (de még ketrecbe zárt, bús tekintetű majmokról) sem készülnek oly megrázó erejű, kiszolgáltatott szorongásukat oly hűséggel és szemléletesen bemutató képsorok, mint amilyenek a 15-ös rézsút nyitvahagyott ajtajából kifelé pillantva láthatók, a tétova, egykedvű

szemlélődést tetteve cipőjét bámuló magyartanár és egykori tanítványa, a fiatal magyar irodalom ifjú reménysége, Egbert Milán költő, akik ahányszor egy hangosan beszélgető diákcsoport elsiel mellettük, oly kínos igyekezettel törekednek nem túl gyorsan, mohón odavetni szándékuk szerint nem oly kérlelő tekintetüket. Andris, gyere csak ide egy pillanatra, szól be a magyartanár a névtévesztőnek, aki megintcsak nehezen értelmezhető arckifejezéssel pattan föl: egyrészt, mint akit még épp csak elkezdődött, kinteljes vezeklése közben, valamely csodával határos módon mégis felmentettek, másrészt rosszat, nagyon rosszat sejtve. Miközben Egbert Milán már befelé jön, a tanár szigorú arckifejezéssel sűg az ajtóban állva, kezével a kilincset markolva pár instrukciót Andrisnak, akinek ezektől egycsapásra végérvényesedik is arckifejezésének polaritása, olyanná facsarodik, mint a citrom, amibe épp beleharaptak. Andris távozik, a tanár tekintetével szinte tör-zúz, a feje vöröses, a 15-ös vákuumcsendjét mint egy ujjba fúródó, nagyobb szálla, hasítja föl túlerős mozdulattal kirántott székének csattanása.

Rövid, évődéssel kísért bemutatás után Egbert Milán felcsapja vékonyka kötetét, és a strébe-rek indokolatlanul továbbpercegő jegyzetelésének alapciripelésével kísérve felolvasásba kezd. Verssorait szinte szabályos cezurákként szakítják meg az ajtónyílások, ahogy hokimezes, pánktarajos, orrpirszinges, deszkásgyatyás, picaszoknyás, túlsminkelt, lilahajú és feketekörmű fiúk és lányok nyitnak be hangos „Csá, meg már?”-okat, kisebb-nagyobb nyihantásokat és horkantásokat hallatva, majd még a tanárinál is metszőbb székhangokkal, komótosan leülnek – hova máshova is, Sziránó köré, az utolsó sorba. A legutóbbi ajtónyílás és „Csá”, majd „Szeva Misitesó” (pacsi, kézfogás) után-közben a csukódó ajtóban még pont megpillantható a foghúzó fejfel bekandikáló, a magyartanárra néző Andris, aki széttárt tenyerekkel próbál kommunikálni láthatóan majd szétrobbanó tanára felé valamiféle tehetetlenséget. A tanár, miközben a csukódó ajtóban feszengő Andris felé int mutatóujjával, már az ifjú költőt kérdezi arról, hogy milyen volt ide járni. A válasz alapján nagyszerű, felemelő és életreszóló élmény (fojtott kacaj a Sziránó melletti székekből). Épp mire újabb adag vers felolvasásába kezdene, az újra nyíló ajtóból még két, egy felnőrt és egy hosszúhajú srác penderítették be, „Aszt nézzed, Toma”, kurjantja az egyik, „Csend legyen, még büntetésben vagytok”, sziszegi feléjük ajtócsukás közben az igazgatóhelyettes hangja. „Elnézést, én még...” nyöszörgi egy mutáló, mélyszerű hang, újra nyílik az ajtó, a magyartanár feje már inkább lilás, a hang tulajdonosaként beosonó és az első sorban helyet foglaló Andrisé még csak a főtt rák árnyalatánál tart. Végül elhangzik a második adag mű is, majd a kortárs irodalom aktuális helyzetéről érdeklődő tanári kérdésre válaszul Egbert Milán kifejti, hogy bizony az irodalmi élet nehéz dzsungelharc, sok a klikkesedés és nehéz az érvényesülés, a helyzet sosem jó, kevés az intézmény, amelyek kevés pénzből tudnak csak nehézkesen működni... de nem is untatná ezzel tovább a közönséget. Eggyel több másodpercnyi kínos csend követi a levegőben felejtett három pontját, mint illendő volna, a későn kapcsoló magyartanár „Ugyan, dehogy!” felkiáltása nagyjából olyan gellert kap menet közben, mintha majomketrecnél állva hangzana el, gyorsan kapcsolva nem is folytatja bágyadt kísérletét, hanem arra kéri Egbertet, hogy olvasson föl még pár verset zárásképp, mielőtt a közönség is kérdezhetne. E szavakat kísérendő egy vakbélgyulladás minden tünetét előidézni képes nézés villan a még bőven foghíjas helyek felé a kerek tanári szemüveg lencsái mögül.

„Köszönjük, kedves Milán, akkor tehát következzenek a kérdések. Kinek van kérdése? Csak bátran, szabadon, bárkiben bármi felmerült.” „Igen, tényleg, nincsenek rossz kérdések, megígérem”, hebegi hozzá Egbert, bár épp ezenközben a tanári szemüvegvillanások valamivel szkeptikusabb árnyalatba burkolóznak.

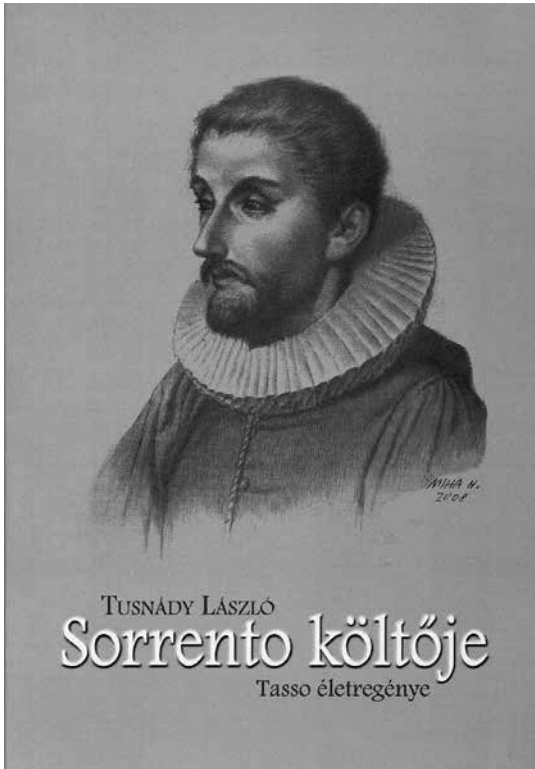
Bár elsőnek a Görcseger teszi föl a kezét, a Sziránó mellett kettővel ülő hokimezes is jelentkezik. A magyartanár már fel is szólítaná „Katit”, de mire megtenné, Egbert már bátorítóan néz a hokidrukkerre: „Igen?”, mosolyogja. „Őő, ja”, lepődik meg kissé a hátsó sorból felszólított fiú is, hogy szót kapott, „szóval az úr, izé, hogyan tetszik izé...”, „tegeződjünk inkább”, mosolyogja közbe Egbert Milán. „Ja, jó, őő, izé, hát akkor így hogy döntöd el, hogy miről írjál?” „Ez egy nagyon nehéz kérd...”, valami ilyesmi válasz jöhet ki a költőből, de ez jobbára csak szájrólolvasással állapítható meg, mivel a hátsó sorokból a walküröket megidéző hangerejű röhögésária harsan. „Baszod, tesó, mekkora farkok vagy már”, gurgulázza a felnyírt hajú, „há érted”, magyarázza a lila hajú csajnak, „így bekérdezi a formátó, hogy na há hé, testvérem, há mi a faszomró írsz már, höhöhöhö”. „Csend legyen”, dörgi közbe a magyartanár, Egbert Milán is, leginkább óvónőszerű, elnézőnek szánt mosollyal ingatja a fejét, a lassan lecsillapodó morajba küldve baritonját: „Tényleg nincs ebben semmi röhejes, a kérdés jó, csak nehéz megválaszolni. Mert hogy...”, „Há kérdeznék akkor én könnyebbet, ha szabad”, teszi föl a kezét ezúttal a deszkásgyatás (elsikkad a tanári asztal felől jövő, költői „De nem...”), „Őn szerint, izé, ja, szerinted Móricz jobb vagy Mikszáth, mer én mindig összekeverem őket, és hogy akkor inkább melyiket érdemes?” Az újabb hullámban kitörő, általános röhögésbe most először némi izgatott zsisbongás is vegyül, kezek lendülnek a magasba, „A Davincsikódból a film vagy a könyv a jobb?”, „Tetszett látni valami olyan színházi előadást, ami...”, „Oszt bulizni hova jársz? Csörögni szoktá, tesó?”, „Melyik szerző hatott önre, izé, a leg...”, „Sorstalanságbó a könyv vagy a filmet mondanád...”, „Ja, ja, oszt Karibtenger kalózosat adod, arc?”, „Nyomassá még verset, testvérem”, höhöhöhöhöhöhöhö, höhöhöhöhöhöhö.

„Csend legyen már, a бүdös, kutya mindenit!” A tanári üvöltés kettészakítja a teret, talán még új dimenziókat is hasít valahol a világ szövetébe. Nyomában, mint Mózes szavára a tenger, kettéválik röhögésorkán és síri csend, egyszeriben meghallatszik, ahogy még a szomszéd termekben is megdermed minden mozdulat (kivétekként csak a hátsó sorból suttoztatik el egy „Te vagy a kutya, testvérem.”, „Kussója má Zsóti, intó lesz”, páros), a térrel együtt megdermed, kettévágtában szétnyílik a felsebzett idő is, megáll az élet az egész Világlegjobbban, talán a Világegyetemben is. Egy ütésnyit kihagynak az órák, a lélegzetvételek és szívdobbanások is, mielőtt minden újra mozgásba lendülne. A csengetés vérfagyasztó trillája ráncigálja magával az imént kimaradó, nehézkes, jönni nem akaró, következő másodpercet. Szúrós tanári szemüvegvilanás az egészen sápadtra átszíneződött Andris felé, akiben így még egy másodpercet késik az idő, majd végre észbekap, és előkapja táskájából az üveg bort, amit nagyjából egy két lábra egyenesedett ló természetességével nyújt át Egbert Milánnak, aki, mintha csak rá is fröccsent volna a kollektív fegyvelmezésből, de talán csak az idő és tér hasítódott fel benne is, egy készületlen, elkésett, sírás határára üvöltött diák szemlesütésével veszi át a közepesen drága üveg, édes vörösbort. „Köszönöm. Mondjuk inkább rozés vagyok”, rebegi hozzá, mielőtt gyors kézfogás után sietősen távozik a teremről, mintha csak máris késésben lenne matekról.

MADARÁSZ Imre

A – mégis – boldog Tasso

Tusnádý László életrajzi esszéregénye elé

A könyv, amelyet az Olvasó a kezében tart többszörös értelemben tassói regény. A világirodalom egyik legregényesebb sorsú költőjének életregénye. Olyan, amelyet főhősének egyénisége és szelleme nemcsak tartalmában ural, de formájában, írásművészetében is áthat. És amely színvonalában is méltó a nagy klasszikushoz, akiről szól. Mindez tökéletes összhangban van Tusnádý László életművének egyik fő jellegzetességével és erényével, amelyre *Liszt, a remény zenéje* című eposza előszavában utaltam: hogy egyszerre következetes, szervesen-logikusan építkező és eredeti, mindig meglepően újszerű.

Ennek a kivételes, bámulatosan gazdag és sokszínű oeuvrejének egyik – de az sem kizárt, hogy „a” – legcsodálatosabb, legremekebb darabja a *Sorrento költője*. Minek köszönheti megkülönböztetett helyét-rangját e kivételes életműben? Mindenekelőtt és mindenekfölött annak, hogy pá-

ratlanul magas szintézisben érvényesíti szerzője szépírói és tudósi énjét, amely „kettősség” egységének következtében poémáit is tudományos felkészültséggel írta meg és monográfiái is lenyűgöznek stílusuk esztétikai becsével. Az eredmény olyan rendkívüli alkotás lett, amely műfajilag is párját ritkítja: a „commedia erudita” analógiájára „romanzo erudito”-nak neveztem el arról a könyvről írva, amelyet a jelenkori irodalomban egyedül látok „rokoníthatónak” a Tasso-regénnyel, vagyis Dario Fo *A pápa leánya (La figlia del papa, 2014)* című, a Tusnádý-regénnyel nagyjából egy időben keletkezett opusával.

Csakhogy regényesztétikai értékével a *Sorrento költője*, véleményem szerint, annyival felülmúlja a Nobel-díjas olasz író-társ Lucrezia Borgia-regényét, hogy „rokonságát” mégis in-

kább másutt, másnál keresném, ha úgy tetszik, távolabb, valójában azonban sokkal közelebb: magánál Torquato Tassónál. Az itáliai késő reneszánsz költőfejedelme lehetett, volt, kellett, hogy legyen a fő példakép, a mintaadó abban, miként lehetséges a költészetet az erudícióval párosítani. Ahogyan abban is, hogyan rezeget végig a líraiság egy epikus művön, miképp lehet a hősöknek nemcsak a tetteit megeleveníteni, de mögöttes érzelmeiket átélni és az olvasókkal átéreztetni is. A legtokéletesebben természetesen a „capolavoro”-ban, *A megszabadított Jeruzsálemben* (*Gerusalemme liberata*). A hőseposzt – amiképp később az *Aminta* pásztorjátékot s a tassói szerelmes verseket – Tusnádý László magyarította költőien: a műfordítás volt számára az elsődleges, az alapvető megközelítése, feltárása, értelmezése Tasso énjének és világának. Ezt az *Arany és Tasso* összehasonlító disszertáció követte, majd a *Torquato Tasso* című nagymonográfia, a klasszikus életmű teljes tudományos feldolgozása. Ezen „előzmények” felől nézvést a Tasso-regény is Tusnádý László Tasso-értelmezéseinek folytatása, mélyítője, azon lelki tényeknek, titkoknak, mélységeknek, „költőnk és kora”, élet és irodalom, ember és műve, élmény és alkotás, „költészet és valóság” kapcsolatainak megvilágításával, amelyeknek megér(te)tésére sem a fordítás, sem a tudós analízis nem képes, csakis a szépírói-költői empátia a tassói lírikus epikumot a modern, huszadik századi tudatregény eszközeivel egyesítő regényes-vallomásos elbeszélésben, tudományos kutatásokon alapuló, biográfiai-filológiai hi-telességű esszéregényben.

A regény a középkor (sőt, a kései antikvitás) óta a hős megpróbáltatásait állította a középpontba. Így az a „romanzo” is, amely a reneszánsz korban a lovageposszal jelentett egyet. S bár a „poéta doctus”, „poéta eruditus” Tasso bírálta és felülmúlni igyekezett az effajta „romanzo”-kat (Ariosto, Boiardo, Pulci „lovagregényeit”), azért megannyi elemet átvett belőlük. Egyebek között a hős szenvedését is: már *A megszabadított Jeruzsálem* első strófájában hangsúlyozza, hogy a keresztes vezér, Bouillon Gottfried (Tusnádý László tolmácsolásában) „sok kínnal a dics-hódítást szerezte”. Tusnádý László esszéregényének Tassója is „sokat túrt isteni férfi”, mint az olasz poéta legfőbb költő-mintaképe, Homérosz Odüsszeusza, „sokféle bolygott” és sokféle szörnyeteggel, leghevesebben lelke démonaival csatázó ember egy kulturális fénykor alkonyán, a reneszánsz aranyszázad haldoklásának éveiben. „Boldognak *kell* elképzelnünk Sziszüphoszt” – írta Camus. *A boldog Dantéről* is nagyszerű könyvet író Tusnádý László zseniális lélekábrázoló, korfestő, múltidéző, atmoszférateremtő esszéregényében bemutatja, miért és hogyan *lehet* – minden szenvedései ellenére – boldognak elképzelnünk Tassót.

(Tusnádý László: *Sorrento költője. Tasso életregénye. Hungarovoxx Kiadó, Budapest, 2015. 312 o. ISBN 978-615-5562-00-6. A kötetre az előszó közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)*

HALÁSZI Aladár

A Jankó-tó

Földrajzi neveink eredetét vizsgálva nem sokszor bukkanunk lóra, bár lovas nemzet a magyar. Falunkban ez a ritkaság viszont természetesen tény, hiszen a Tisza árterén a korábban alakja szerint elnevezett Kerek-tavat a lakossági kegyelet átkeresztelte Jankó-tóra. Magáért a lóért a falu közössége talán nem változtatta volna át a korábbi nevet, mert nem valami híres telivér vérvonalán volt egy kis csomó, inkább ital vagy kabátméret hasonlattal élve felesnek lehetett mondani. Úgy is bírta a szekeret húzni, amelyik szintén feles méretűre sikeredett. Így is elégnék bizonyult a szakajtók, kosarak, lábtörlők, a széna, no meg az adományok, a „barterből” származó tárgyak, élelmiszerek szállításához. Egy jóra való cigányember volt a gazdája.

Péter a Morotva szélén közlekedett szekereivel, ha anyagért vagy „üzleti” útra ment. Akkor került bajba, amikor a Tisza kiöntött és tele lett a tó, mert a Hidegoldal és a Földvár felé ilyenkor elzárta a Járó kitaposott útját. (Járónak hívták a cigányok telepét, amely már rég megszűnt, lakói elköltöztek onnan.) Hú társa, Jolán, rendszerint vele tartott, vagy árulta a szakajtókat, gyékényeket, tapasztást vállalt, esetleg főzött, ha volt mit.

– Jolán! Főzzél nekem kompérlevest, de tedd bele a szalonnabőrt is! Puha legyen, hogy az öt fogammal meg tudjam rágni! – adta az utasítást tréfásnak szánt szöveggel. – Tennék bele kolbászt is, ha azt a darabkát nem kapod be, amelyiket tegnap kaptam a Felvégen. Ne félj, így is jó lesz a leves, mert

a múltkori szalonnából meghagytam egy kicsit. Majd most megtalálok azt is a levesben. – Jó lesz. Majd tördelek gallyat a tűzre, hogy hamar főjön meg. Megyek a Kerek-tóhoz vesszőt szedni. Kissék vennének kétvékás kosarat. – Csinálom én gyorsan, de most nem megyek veled, mert a Szabóék nyári konyháját kell tapasztani. Már adtak előre kenyeret, olajat, hogy feltétlenül menjek. – Jó asszony vagy te, Jolán – kezdte a sokszor mondott vallomását Péter. Legalább egy gyerekünk születhetett volna, de a fél lábammal együtt a gyerekcsináló tudományom is a háborúban maradt. Te meg Jankó azért itt vagytok nekem, ami többet ér a megmaradt lábamnál is.

A kompérleves megfőtt, elfogyott, mint máskor. Péter hálálkodott Jolánnak a finom levesért, majd felállt a tűztől két mankója segítségével, és elindult a szekér felé, amin még a hosszú nyelvű sarlója is rajta volt. Vele vágta a vesszőt. A legelvetemültebb szomszédjai sem nyúltak semmijéhez, pedig lopás, betörés miatt többször is elítélték egyiküket, másikat. Egyféle tisztelet övezte a háborút megjárt, rokkanttá vált, de úgy is dolgozó társukat. Füttyentett a Morotva szélén legelésző Jankónak, majd Jolán segítségével rátették a hámot, istrángot, gyeplőt a lóra. Egyedül is meg tudta tenni, de párja kérés nélkül is segített, ha közelben volt.

Egyszerre indultak el: Jolán Szabóékhoz, Péter a Kerek-tóhoz. Ha egy-egy réti vagy erdei bokron kosárfonáshoz megfelelő vesszőt látott, néhány szálért is megállt. Leszállt

a sarlóval, a hóna alá vett egyik mankón megtámaszkodott, a másik fogantyújára tette hiányzó lába csonkját. Így mindkét keze szabaddá vált. Amikor megérkezett a tervezett helyre, elengedte Jankót, hadd legeljen, míg ő a fűbokrok közt bóklászik, gyűjti a kosarakhoz a vesszőt. Már majdnem elégnek ítélte, amikor több helyről egyszerre sipító hangokat hallott. Verekedésnek gondolta. Felnyalabolta a vesszőt, vitte a többihez a szekérre. Jankó nem volt azon a helyen, ahol utoljára látta. Füttyült neki, amire a sipító hangok elhallgattak. Négy suhancot látott, akik közül kettőt is felismert. – Mit csináltok itt? – kérdezte kiáltva, de egyikük se felelt, csak elszaladtak.

Szavakkal is hívogatta Jankót. A tó partjára érve látta, hogy már csak az orra áll ki a vízből, egy-két perc után az se. Beleragadt

lova az iszapba és állva elsüllyedt. Megpróbált közelebb menni, hátha tud valamit csinálni, de a mankóját is alig bírta kihúzni az iszaptól. Lába is süppedt. Valahogy kíváncszorgott a szárazabb partra, majd tovább szölongatta lovát sírva, elsorolva minden jótéteményét, amelyet a rokkantért tett az elmúlt években. Megcsókolta a szügyelőt azon az oldalán, ahol érintette a lovat. Sírva gyászolta, a suhancokat átkozta, mert egyértelművé vált, hogy ők zavarták a tóba szegény párát.

Jolán két markos rokonnal talált rá este a síró urára, majd hárman hazahúzták a szekeret, rajta a zokogó, átkozódó Péterrel. Megegyeztek, hogy másnap világosban próbálják a lovat is kihúzni.

A bíróság megítélt némi kárpótlást, de Jankó csak a tó formájában reinkarnálódott, ami szekérhúzásra már nem volt képes.

Uborkás üveg

KONCZ Péter

Tanyavilág

Sárgán ringatóznak a zempléni hegyek öreg tölgyfái. A Kút-padka dülő szőlői felől lassú pára száll fel. Az avar alatt szunnyad a megtöppedt batul alma...

Ez a sárospataki tanyavilágunk tudományos mikro-kozmosza.

A lovak a hajnali fényben legelészve közel százféle növényfajból válogathatnak. A tippanak, a francia, vagy az angol perjék mellett gyógynövényekkel (pl. kisezerjő-fűvel, vagy cickafarkkal) táplálkoznak. A kavasvtól kesernyés sásokat egy kis ízletes kakukkfűvel fűszerezik meg. Télen csak a fák kérgét rágcsálják, vagy kitúrják a hó alól, amit tudnak. A dér csípte csipkebogyóval nem sokat bibelődnek, meghagyják azt az égi madaraknak. Néha belekóstolnak a dunai szegfűbe, bár a faj védett növény... Ez a szegfűféle nálunk, a felhagyott szőlő helyén, a regenerálódó erdei-sztyepp állományban húzódott meg. Ebben az állományban legeltetés nélkül nem is maradna fenn a faj, mert a területen a kökény, a tölgy és az invazív akác vívja ádáz harcát a vissza erdősülés jegyében. A legeltetés valamelyest visszaszorítja ezt a folyamatot, illetve mozaikossá teszi a tájat, segítve, hogy rét foltok maradhassanak az erdőben. A puha növényzet mindent beborít. A hajdani kőház omladozó falán komló és iszalag kúszik a fény felé. A ház előtt hatalmas eperfa áll, körülötte bozót pamacsoként bodza, galagonya és húsos som sorjázik. Odébb nyírfacsoport állja az időt, lentebb fűzfák és nyárfák fürdenek a hegyekből ösz-

szegyült szivárgó vizekben. Fentebb, ahol a zempléni sűrű sötét erdők kezdődnek, óriás tölgyek tanyáznak.

A változatos növényvilágnak köszönhetően nemcsak a lovak vagy a kecskék találhatnak itt maguknak bőséges, tápanyagokban gazdag táplálékot, de az őzek, szarvasok és vaddisznók is. A fák, a patakok, vagy a talaj mind tele van élettel. A növények csendes fotoszintézisük révén megkötik a légköri szén-dioxid egy részét és azt emészthető anyagok formájában táplálék hálózatok egész sorának adják tovább. Ez a felépítő folyamat, a fotoszintézis nemcsak a táplálékok alapanyagainak előállításához, de az éghajlatunk stabilitásához is hozzájárul. A szén-dioxid megkötésének és kibocsátásának, vagyis a növények, az állatok, illetve a talaj légzésének dinamikus egyensúlya hozzájárul e gáz légköri szintjének szabályozásához. Ez a láthatatlan, de mérhető és érzékelhető gáz pajzsként tartja vissza a levegő energiatartamát. Akárcsak egy fóliasátor, visszatartja a meleget. Csakhogy ez a pajzs egyre vastkosabb, ezért mind jelentősebb a légkörben felhalmozott energia is. Az energiatöbblet többek között melegedéssel, illetve a csapadék övek átrendeződésével jár, ami oda vezet, hogy nyáron a hegyekből lassabban szivárog a forrásokból a megszárt víz...

A lovak éppen az itatóhoz mennek, leöblíteni az ebédet. Az éjszaka folyamán a vályúban lévő víz teteje megdermedt, de most a déli pihenőre ez a hártya kicsit felengedett.

A kút vize valaha forrt, innen származik a neve: Forró-kút. Igaz nem a forráságtól bugyborékolta a vize, hanem vélhetően a benne feláramló szén-dioxidtól. Vulkan lehelte tájon járunk, a Föld is „lélegzik”. Erre a közeli Bot-kő is tanúbizonyság, ahol a vulkáni utóműködés egy gejzír kúpot formált. A megdermedt kőzet-kúpot ma tölgyek és fenyők borítják, mint szunnyadó magmát a dunyha.

Ebéd után a lovak nassolni indulnak a gyümölcsösbe. A nyár íze köszön vissza az öreg almafák alatt, még van egy-két későn lepottyant körte, alma, birs... A fák között olyan régi fajtákat is megtalálunk, mint a rozmaring, batul vagy a kecskececsű. Ezek az almafák, ha éppen „úgy döntenek”, előfordul, hogy az adott éven nem teremnek semmit, míg máskor, ha úgy tartja kedvük, rogyásig van rajtuk gyümölcs. Még a legprecízebb gyümölcsstermesztésben is előfordulhat, hogy egy kései fagy, vagy egy váratlan betegség közel az összes virágot elviszi. Almásunk „ökológiai gyümölcsös” révén nem részesül permetezésben, öntözésben, így ki van téve a természet szeszélyeinek, vagy éppen a klímaváltozásnak. Az éghajlat felmelegedésével párhuzamosan hazánkban nemcsak a szárazság jelent gondot, hanem az ezzel együtt megjelenő újfajta kártevők, pl. a keleti gyümölcsmoly elterjedése is.

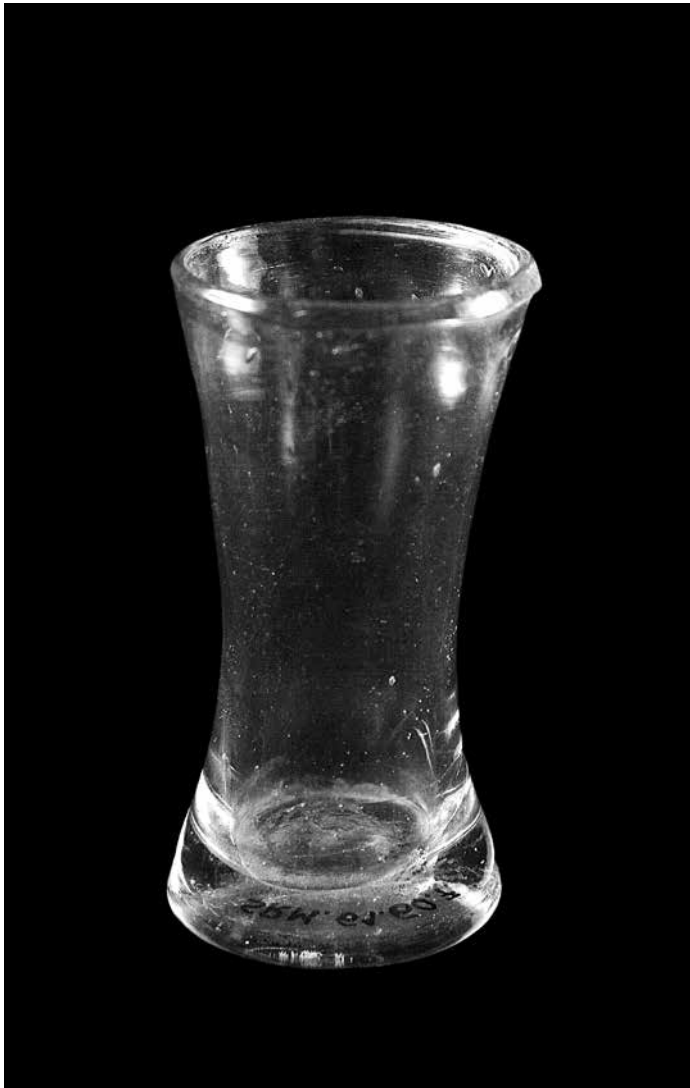
A szárazság ellen – egyelőre – „esőcsinálással” nem lehet védekezni, de hatékony vízgazdálkodással igen. Valaha pl. a szőlők alatt liktorgödröket ástak, amelyekkel egyrészt megakadályozták, hogy a víz hasznosulatlanul leszaladjon a domboldalakra, másrészt az összegyűlt talajt visszavitték a szőlők alá, csökkentve a talajeróziót és a tápanyagok veszteségét. A hatékonyabb vízgazdálkodás jegyében a szomszédos Rick tanyán rokonaink a diós öntözését egy újonnan létrehozott tóból végzik. A két tanya közt húzódó vizesárokban folyó vizet felduzzasztották és innen pumpálják az öntözővizet. Régen pont itt, az egykori vizesárokban indiánként, lianon lengtünk át a patak fölött. Persze volt,

aki belesett a vízbe... Volt úgy is, hogy éjszaka a vizesárokban barangoltunk. Kihúztunk egy kötelet, amibe többen egymás után sorba belekapaszkodunk és így vágtunk neki az éjszakának. Elöl apukánk ment, tudta az utat, mi mögötte libasorban; a kötél vezetett. A gondnok, amikor odakiáltott, hogy „ki jár ott”, csak annyit mondtunk, hogy „a mohikán indiánok”. Úgy megjíjedt, hogy több kérdése nem is volt – legalábbis mi azt hittük.

Egyszer éppen itt az egykori vizesárokban, a mai tó helyén éjszakai lepkéztünk. Egy ismerősömmel két fa közé kifeszítettünk egy fehér lepedőt és kifüggesztettük elé a higanylámpát. Vártunk, amíg az éjszaka lejjebb húzódott és a kék hegyek egyé váltak a sötéttel. Aztán a korom sötétből, az izzó lámpa fényére, egyre-másra kerültek elő az éjjeli lepke fajok. Nemcsak a lepkék jelentek meg, hanem velük együtt a származásuk, vagyis az élőhelyük is megelevenedett. Az első lepke a mocsári bíborbagoly volt; nem véletlen, hiszen az ő tápnövénye az a gilisztaűző varádcis, amelynek sárga sátorvirágai nyaranta végtelenül sokasodnak a szomszédos Kata-legelőn. Később olyan fajok tettek tiszteletüket, mint az erdőkben gyakori üvegpettyes álcsüngőlepke, vagy a sóska-szigonyosbagoly. Fél 11 fele egyre több lepkefaj került elő, amelyek közül a kőkény-övesbagolylepke azért említendő meg, mert hernyói stílszerűen a közeli kőkényesben táplálkozhattak. A vizes árok mikro-klimájához hűen felbukkant az ezüstcsíkos baglyocskák, amely a mocsaras rétek, vizes élőhelyek jellegzetes lakója. A változatos tanyavilágot jól jellemzi, hogy vetési bagolylepkékkel is találkozunk, amelynek hernyói a korábban termesztett növényeken, gabonaféléken, burgonyán és sárgarépán nevelkedtek. Később a fehér pamacsosszövő felbukkanása arra engedett következtetni, hogy ribizke, szeder, vagy málna is van a közelben. Van is, hiszen nyaranta kiváló ribizke és málna fagyaltot készítettünk. Most is hallom, ahogy Mami habverővel keveri a vajdillingban a rózsaszínű krémet. Fél 12-kor, egy kevésbé élelmes

jószág, a közönséges zuzmószővő került elő, amelynek hernyója a tápanyagokban viszonylag szegény zuzmókon él. Érdeemes volt várni éjjel egyig, mert ekkor egy óriási esti pávaszem libbent a színre. Szárnyán lévő hatalmas, pompás „szemei”-vel csodálkozva tekintett bele a lámpa fényébe.

Most csak a csillagok pislognak. Az istállóban az állatok halk szuszogása hallatszik. Abrakol a jószág, a jászolban zab, benne a ló feje, mellette pedig a kecske molyvál. A lélegzettől bemelegszik az istálló. Kint hideg van. Akár 10 fok hideg is lehet. Messze a nappal emléke; a vágta a Radványban...

Pohár

FITTLER Katalin

El nem szálló gondolatok

Tallián Tibor zenetörténeti előadásai

„Kötetünk tartalmának nagyobb része 1993 és 1996 között rádióelőadások formájában nyerte el első megfogalmazását. Onnan származik a cím is, Bartók Béla zenekari ciklusától kölcsönöztük, amelyet öt népszerű korai zongoradarabjának meghangszerelésével állított össze 1931-ben. Az előadássorozatot azzal a szándékkal kezdeményeztük a Magyar Rádióban, hogy a történelem 1989-ben bekövetkezett váratlan fordulatára válaszolva új irányból világítsunk be a magyar zene történetének egyik legérzékenyebb időszakába, az 1940 és 1956 közötti másfél évtizedbe. Azt kívántuk friss szemmel megvizsgálni, hogyan hatott a kor, hogyan hatottak a körülmények a magyar zeneszerzésre, és hogyan reagáltak a korra és körülményekre a zeneszerzők és a művek. E gondolatsor eredményének közzététele indokolja a most, évtizedek múltán megjelenő könyv közreadását is.” – így kezdte a kötet Bevezetését a Széchenyi-díjjal idén kitüntetett szerző.

Az érdeklődő pedig máris hadd vágjon közbe: aligha kell „indokot” keresni ahhoz, hogy a közelmúlt zeneéletéről megjelenjék nyomtatásban – bármi. Bármi, ami adatokkal dokumentált tényeket közöl, lehetőleg értő interpretációban. Mert a történeti korok kulturális értékeivel való együttélésünk során mind kisebb szelet jut figyelmünkéből napjaink aktuálisan kortárs művészetének is – a tegnapiakról nem is beszélve. Hiszen az emberiségnek elidegeníthetetlen tulajdonsága, hogy okok-összefüggések iránt érdeklődik,

szerep bepillantani a kulisszák mögé, s ettől a szemlélettől aligha lehet idegen, hogy tudni szeretne minél többet egyes (kiváltképp korszakos jelentőségű) művek keletkezésének indítékairól, körülményeiről. És ha valamely kompozíció immár nem légüres információs térben szól, minden bizonnyal könnyebben talál érdeklődést „beavatott” hallgatói körében. Ily módon megváltozik a befogadói közeg, s a háttér információk alkalmasint a szakmai hozzáértés hiányát is jótékonyan fedtetik. Mert a zene élvezetét a magas művészet területén megkönnyítheti az értés, de kellő ismeretek birtokában a mindennemű ellenérzéstől mentes hallgató számára is befogadhatóak a széles körben érthetetlennek vélt kompozíciók. Hiszen az elutasítás leggyakoribb indítéka, hogy a hallgató önmagát kevésnek ítéli a művek megértéséhez – s ezt kompenzálандó, lemond a kapcsolat-teremtés esélyéről.

Tallián Tibor könyvének távolabbi előzményei is vannak a rádióműsor-sorozatnál: a szerző, Berlász Melinda partnereként összeállítója és szerkesztője volt az MTA Zenetudományi Intézete által a '80-as évek közepén megjelentetett műhelytanulmány-kötetnek (*Iratok a magyar zeneélet történetéhez, 1945–1956*). Ily módon a muzikológus egyik legsajátabb kutatási területének publikációjaként köszönthetjük a több mint ötödfélszáz oldalas könyvet.

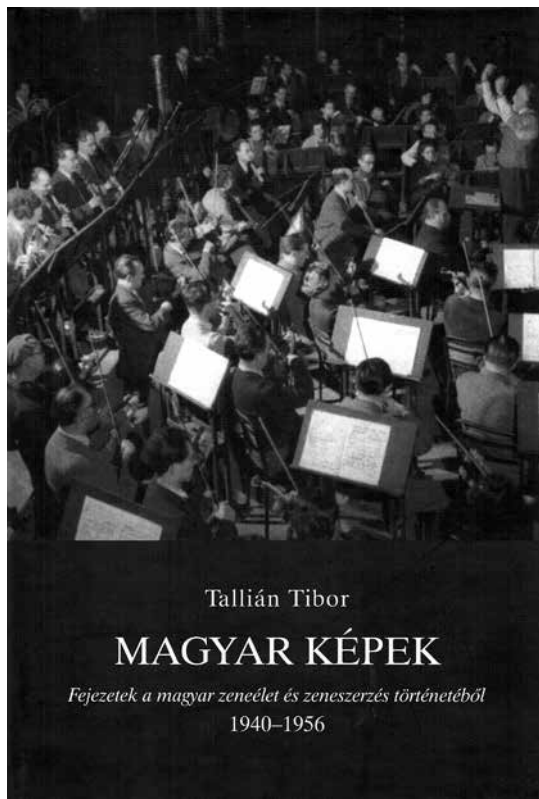
Az olvasnivaló négy részre tagolódik, mindegyikhez frappáns mottó-idézet járul:

„Szegény Magyarország” – *Magyar zene a 2. világháború alatt*; „Félünk lenézni a mélybe” – *Zeneéletünk 1945–1948*; „A műalkotásnak minden irányítását károsnak tartjuk” – *Politikai fordulat, zenei következmények*; „Nem én kiáltok, a föld dübörög” – *Magyar zene Sztálin halála után*. És rögtön itt had adjak hangot sajnálkozásomnak, hogy ez a kétségkívül korszakos jelentőségű munka nem részesült abban a körültekintő műgondban, amely a Balassi Kiadó legtöbb kiadványának magától értődően általában kijut. Kibúvónak is silány mentség lenne a terjedelmi korlátokra való hivatkozás – hatványozottan értékesebbé tenné a névmutató. A „mezei olvasó” is szívesen visszalapozna néha, valamely konkrét helyet újraolvasni – de elsősorban a „célirányos”, kutatói, adatot visszakereső tevékenységet nehezíti a névmutató hiánya. Így viszont kizárólag a részletező tartalomjegyzékre kénytelen hagyatkozni. (Névmutató készítésekor egyébként könnyen kiszűrhetőek lettek volna olyan bosszantó hibák, mint például hogy Lendvai Ernő neve először y-nal, másodszer helyesen, ám keresztnév nélkül, s csak harmadszor szerepel korrektül.)

Tallián Tibor felkészültsége birtokában képes informatívan kitölteni a rendelkezésére álló felületeket. Mint szerzőnek, nyilvánvalóan szíve-joga, hogy eldöntse, mikor mennyire időz valamely témánál. Az olvasó pedig szívesen követi az általa feltárt csapásokon csakúgy, mint az akadálytalanított széles pályákon. A kiadvány rádióműsor-öse különbözőképp érezteti hatását; részben megkönnyíti az olvasó dolgát, amennyiben egyszeri hallás alapján felfoghatóra lett annak idején koncipiálva (habár Tallián idegen kifejezései mennyiségileg listavezetőek minden idők magyar zenetörténeisének munkáiban!), másrészt viszont megnehezíti, amennyiben a könyvnek nincs hangzó melléklete. Tallián a rádióműsorokban tetszőlegesen részletező elemzésekbe bocsátkozhatott, ott a felcsendülő zenei illusztrációk beavatottá tették a hallgatókat. A könyv olvasóitól aligha lehet elvárni, hogy megannyi

kompozíció hangfelvételét felkutassák és olvasás közben meghallgassák. Így a részletező elemzések kizárólag a szakmabeliek számára lehetnek érdekesek – nekik viszont nagyon! De számukra sem egyszerű feladat hozzáférni az elemzett művekhez.

Tallián elemzései emlékeztetnek arra a gyakorlatra, amellyel Kroó György tudta (rádióműsorainak hallgatói számára csakúgy, mint könyvei olvasóinak) érthetővé tenni a kortárs kompozíciókat is. A jelenségek értelmezése, esetenként mintáinak felmutatása, egyszersmind a zenei anyag szerveztségének feltérképezése egyedi struktúrák esetében is: mind-mind olyan többlet-információ, amelyhez még a kotta tanulmányozása sem lenne elégséges az egyes szerzők stílusában járatlanok számára. És azáltal, hogy részletesen kielemezi, önkéntelenül is ráébreszti hallgatóit: megfelelő szempontok segítségével

Tallián Tibor

MAGYAR KÉPEK

Fejezetek a magyar zeneélet és zeneszerzés történetéből
1940–1956

ugyanúgy meghódítható, bejárható-feltérképezhető a 20. század zenéje is, mint korábbi koroké.

Tallián azonban nemcsak Kroó zenetudományi iskolájának neveltje – stílusán érződik Szabolcsi Bence hatása is. Kétélűen, sajátos. Mert, miként Szabolcsi értékes könyvei sem ideálisak tankönyvnek, úgy Tallián írásai sem tűnnek par excellence elsajátítható tananyagoknak. Pedig jó lenne megtanulni, tudni mindazt, amit évtizedek kutatómunkájával elsajátított! A mérleg másik serpenyőjébe az olvassmányosság kerül, a néha költői képekkel, asszociációkkal, amelyek viszont akár a zeneművek meghallgatása nélkül is hatá-

sosak. Mestereitől eltérően, Tallián, éppen a tárgyból adódóan, felvállaltan személyes – véleményét és indulatait félreérthetetlenül kifejezésre juttatja ironikus, néha maró gúnnyal tált információközlése során.

Megkerülhetetlen könyv olyan meggondolásból is, hogy szemléltető konkrét példáinak köszönhetően a később született generációk is képet kaphatnak a tárgyalt korszakról.

(Tallián Tibor: Magyar képek. Fejezetek a magyar zeneélet és zeneszerzés történetéből, 1940–1956. Balassi Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014. 460 o. ISBN 978-963-506-941-5)

Pincetokba
való palack

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

A képek szabadsága

Rekviem egy archívumért

A fénykép mint önálló történeti forrás, de különösen mint történelemábrázoló eszköz az 1970-es évekig nem volt jelen a hazai történetírásban. Ennek prózai okai is voltak: az élvezhető minőséghez a nyomdatechnika bizonyos fokának elérése kellett, s ez a hatvanas évekig nem volt jellemző. Mégsem ez jelentette a fotók alkalmazásának legfőbb problémáját, hanem a hitelesség. A retusálással szinte csodatevő szerkesztők előszeretettel éltek a múlt politikailag elvárt célú megtisztításával, így a nyilvánosság számára közzétett képek az ötvenes évek végéig aligha tekinthetők mértékadónak. Ez idő tájt elsősorban a propaganda funkció került előtérbe, mint pl. az Országos Béketanács 1952-es, mai szóval „országimázs” jellegű képes albumában.¹ Hasonló jelleggel, bár egészen más céllal készült húsz évvel később az a kereskedelmi forgalomba nem került, nagy alakú kiadvány, amelyet az MSZMP első titkára hatvanadik születésnapjára adott ki a budapesti pártbizottság. A fényképek ezúttal protokoll ajándékként manifesztálódtak. „Kedves Kádár Elvtárs! Tiszteletünk és szeretetünk jeleként fogadja ezt az albumot” – áll az első oldalon.²

Az illusztrálás új szemléletét képviselte a Móra Kiadó *Képes történelem* sorozata, amely a hatvanas évek közepén indult, bár a korai évszázadokról szóló köteteiben inkább rajzok domináltak. A képeket tablókészítés céljára mellékletben is közreadó sorozat az iskolai történelemoktatás népszerű eszkö-

zévé vált. Az ismeretterjesztés szándéka vezette Kosáry Domokost is, amikor 1971-ben közreadta a *Magyarország története képekben* című kiadványt, amely 1985-ig további három kiadást ért meg. „A kiadó (...) a mai életnek megfelelő új típusú kötettel kívánja gyarapítani a magyar történelmet ismerető könyvek sorát. Ily gazdag és sokoldalú képanyag történetünkről eddig egyetlen kiadványunkban nem látott még így együtt napvilágot” – olvasható a negyedik kiadás fülszövegén.³

A fényképhasználat és -értelmezés szempontjából a historiográfiai fordulópon-

tot az 1979-es megindulása után rögtön az érdeklődés középpontjába kerülő *História* folyóirat jelentette. Glatz Ferenc alapító főszerkesztő ugyanis – egyebek mellett – így definiálta céljait: „a *História* mint a közlés új műfaja: (...) a kép nem illusztrál, hanem önálló információhordozó (ezt az új típusú képaláírással lehet elérni).”⁴ Ezzel a megoldással a fotók már nem a szövegben leírtak megerősítését, hanem annak kiegészítését szolgálták. E szemlélet monografikus terméke lett másfél évtizeddel később a szintén Glatz által összeállított, *A magyarok krónikája* című enciklopédia.⁵ A *História* sikere példát adott más kiadványok számára is, s a nyolcvanas évek közepére a fotókat önálló entitásnak tekintő albumok sora jelent meg. Volt közöttük évfordulós jellegű adattár,⁶ propagandisztikus kronológia,⁷ de úttörő jellegű filmes szakkönyv is.⁸

A rendszerváltozás után zárt archívumok nyíltak meg, a cenzúra alóli felszabadulás addig nem közölt fényképek sokaságát tette nyilvánossá. A fotó valódi forrásértékének felismerését szakmai konferenciák is jelezték. Ilyen volt pl. 2006-ban az *1956-os fotók magán- és közgyűjteményekben* című miskolci tanácskozás.⁹ S bár az internet végeláthatatlan tárháza mára lassan felülír minden korábbi lelőhelyet,¹⁰ a nyomtatott sajtó továbbra is kitart a fényképek mellett. A szakkiadványok közül a 2005-ös színház-, és a 2007-es filmtörténeti képeskönyv terjedelmében és anyagában előzmények nélkülinek tekinthető,¹¹ s a *Mindennapi történelem* sorozat kötetei is a látható világra támaszkodtak.¹² A fényképek nyomtatott formában történő közzétételének el nem avuló aktualitását leginkább a 2011–12-ben napvilágot látott, 24 kötetes *Retro évek* című albumsorozat bizonyítja, az 1945–89 közötti egyetemes és magyar történelemről.¹³

Ilyen előzmények után aligha kell magyarázni az egykori *Népszabadság* napilap képarchívumának anyagából összeállított könyvsorozat jelentőségét. A lap 2017-es vadkapitalista, átpolitizált megszüntetése a

hazai sajtótörténet sötét fejezete, amellyel e helyütt nem foglalkozhatunk.¹⁴ Recenzióknak tárgya az a négy kötet, amelyek mára a forrásként szolgáló fotóarchívum rekviemjévé váltak, bár nem ezzel a céllal készültek. Sajátosságuk, hogy míg más kiadványok rendszerint több forrásból szemezgettek, addig jelen esetben egyetlen archívumból való dokumentumokról van szó.¹⁵ További jellemzőjük, hogy a képek a maguk idejében nem jelentek meg! Mindmáig az archívumban pihentek, míg a *Népszabadság* „Képmentő” rovatában apránként helyet nem kaptak. Eből született meg a mostani 4x45 fotót tartalmazó válogatás.

Az első kötetben (alcíme: „*Átkos*” pillanatok) avatások, ünnepek, megnyitók, bemutatók, vagy csupán a hétköznapi életből éppen elkaptott pillanatok (koncert, sportesemény, bevásárlás) szerepelnek. A másodikban („*Ha végre itt a nyár...*”) a szabadidő, az idegenforgalom, a piac, a Balaton hangulatával találkozunk. A harmadik („*Holnapra megfogadjuk*”) a „fejlett szocializmus” építésének tablója: bontások, robbantások, építkezések, főleg Budapest átalakulása. Végül a negyedik kötet (*A technika csodái* – ennek címlapját közöljük illusztrációként) a mindennapok háztartási gépei, a műszaki cikkek, a szolgáltatások (egészségügy, telefon, fodrászat), a tömegközlekedés fejlődését ábrázolja.

A *Népszabadság* fotótára tízezernél több tekercs fekete-fehér negatívot rejt(ett), az 1964–89 közötti negyedszázad lenyomatát (a korábbi évtizedek anyaga a Nemzeti Múzeumba került). Az MTI archívuma után ez volt a leggazdagabb ilyen jellegű gyűjtemény. A *Képszabadság* köteteknek felépítése egyszerű: negyvenöt darab egyoldalas fénykép, mellettük ugyancsak egy oldalnyi újságírói kommentár. Első kézből származó információkkal vagy korabeli emlékekkel, de mindenképpen személyes felhanggal. E tekintetben hasonlít a Budapesti Történeti Múzeum 2001-es – a millenniumi földalatti vasút megállóiiban is kiállított –, *A XX. század ujjlenyomata* című tárlatára, illetve az eb-

ből készült kötetre, amikor is egy-egy fényképről vagy tárgyról közéleti személyiségek vallottak.¹⁶

A fotók az idők tanúi. Az elkapott pillanatot vagy hangulat olykor többet mond egy eseményről vagy korszakról, mint megannyi tanulmány. Persze, nem helyettesíthetik a tudományos feldolgozást. De nem is ez a lényegük: ha sikerül elérniük az egyenrangúságot más forrástípusokkal, a most ismert tetett kötetek, s a hasonló kezdeményezések elérték céljukat.

(Képszabadság. Válogatás a Népszabadság egyedülálló fotóarchívumából. Szerkesztő: N. Kósa Judit, képszerkesztő: Rédei Ferenc. Alexandra Kiadó, Pécs, 2015. 4x96 o. 1. kötet: ISBN 978-963-357-527-7; 2. kötet: ISBN 978-963-357-591-8; 3. kötet: ISBN 978-963-357-626-7; 4. kötet: ISBN 978-963-357-656-4)

Jegyzetek

- 1 Épül szocialista hazánk. Országos Béketanács – Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1952.
- 2 Küzdünk híven a forradalomért. MSZMP Budapesti Bizottsága, 1972. május
- 3 Magyarország története képekben. Szerkesztette: Kosáry Domokos. Gondolat Könyvkiadó, 1971, 1973, 1977, 1985. A negyedik, időben 1985-ig bővített kiadás terjedelme 760 oldal.
- 4 Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerkesztette: Gecsényi Lajos – Izsák Lajos, ELTE Eötvös Kiadó - MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2011. 19. o.
- 5 A magyarok krónikája. Szerkesztette: Glatz Ferenc. Officina Nova, Budapest, é. n. (1995)
- 6 Képek a felszabadult Magyarország 40 évéből. Összeállította: Blaskovits János – Vagyóczkyné Kékes Viktória. Reflektor Kiadó, Budapest, 1985.
- 7 Bassa Endre: 30 év krónikája 1956–1986. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- 8 Nemeskürty István – Szántó Tibor: A magyar filmművészet képeskönyve. Helikon Kiadó, Budapest, 1985.
- 9 '56-os fényképek gyűjteményekben. Szerkesztette: Kákóczki András – Sümei György. Miskolci Galéria, 2007.
- 10 Ilyen fotótár pl. www.ilyenisvoltbudapest.hu; www.fortepan.hu.

11 Színháztörténeti képeskönyv. Szerkesztette: Belitska-Scholtz Hedvig – Rajnai Edit – Somorjai Olga. Osiris Kiadó, Budapest, 2005; A magyar filmtörténet képeskönyve. Szerkesztette: Gyürey Vera – Lencső László – Veress József. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

12 Lásd pl. Valuch Tibor: Hétköznapi élet Kádár János korában. Corvina Kiadó, Budapest, 2006.

13 Retro évek. Képes riport egy időutazásról. Így éltünk 1945–1989. 1–24. kötet. PressCon Kiadó – Media Service Zawada Kft., Budapest, 2011–2012.

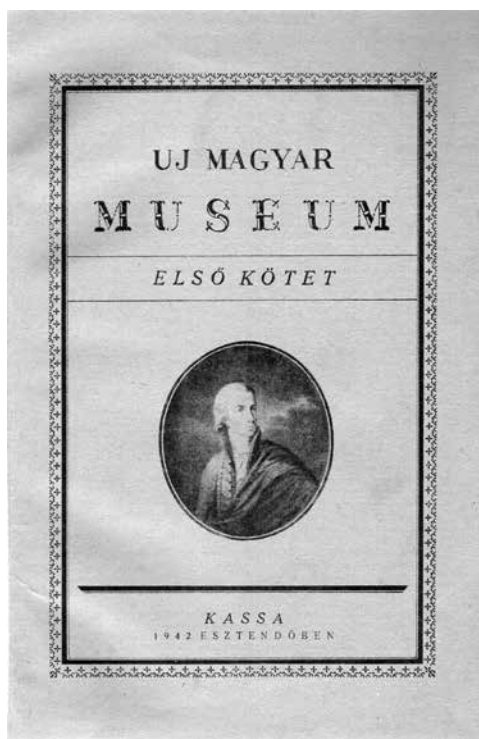
14 Erről részletesen lásd: Lapzárta. A Népszabadság-sztori. Szerkesztette: Miklós Gábor, N. Kósa Judit, Kelen Károly. Noran Libro, Budapest, 2016.

15 A történelem olykor megismétli önmagát. Ha az ötvenes évek első felében nem publikáltak volna szakszerűen fontos iratokat, a Magyar Országos Levéltár budavári épületében 1956-ban keletkezett tűzvészben megsemmisült levéltári fondok tartalmának egy részét ma nem ismernénk.

16 A XX. század ujjlenyomata. Szerkesztette: Gerő András. Főpolgármesteri Hivatal, Budapest, 2001.

Emlékezés

Hetvenöt éve jelent meg a kassai
Új Magyar Museum folyóirat

Bevezető

Hetvenöt évvel ezelőtt, 1942 szeptemberében látott napvilágot Kassán az Új Magyar Museum (korabeli helyesírással: *Uj*), a Kazinczy Társaság tudományos, irodalmi és művészeti szemléje, amelyet a felső-magyarországi régióban vállalt és betöltött szerepe alapján lapunk egyik szellemi elődjeként

tisztelhet, a *Sárospataki Füzetek* (1857–1869, 1904–1905) és a *Zempléni Fáklya* (1941–1944) mellett. Évfordulós összeállításunkban bemutatjuk a folyóiratot és közléstesszük az első lapszámában megjelent főszerkesztői programcikket, valamint kiadói előszót. Az említett két periodika esetében ezt már korábban megtettük (Erdélyi János: Szerkesztői előszó a *Sárospataki Füzetek* első számához, 1857 = *Zempléni Múzsza*, I. évf. 2001. 2. szám; Farkas Andor: Fáklyagyűjtás. Szerkesztői előszó a *Zempléni Fáklya* első számához, 1941 = *Zempléni Múzsza*, I. évf. 2001. 3. szám). A program közreadása azért is indokolt, mert a lap ma már nehezen hozzáférhető, és nem szerepel a témakör átfogó szöveggyűjteményében sem (*Program és hivatás. Magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye*. Szerkesztette: Kókay György – Oltványi Ambrus – Vargha Kálmán. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978).

Az *Új Magyar Museum* alapításának viszonyítási pontja nyilvánvalóan az első önálló magyar nyelvű irodalmi folyóirat, az 1788 júliusában Pesten megjelent *Magyar Museum* volt. Ezt Batsányi János, Kazinczy Ferenc és Baróti Szabó Dávid, mint az 1787-ben létrehozott Kassai Magyar Társaság tagjai indították (Kazinczy a második számtól kilépett a szerkesztőségből). Batsányi, akinek *Franciaországi változásokra* című verse is e lap hasábjain látott napvilágot, 1792-ben távozott Kassáról, utóbb, ismert körülmények között elítélték. Az akkorra már ellenzéki

orgánummá vált lap nyolcadik, egyben utolsó száma 1793 júliusában jelent meg.

A folytatásra több mint fél évszázadot kellett várni. 1850 októberében Toldy Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára (akkor: Magyar Tudós Társaság titoknok) indított folyóiratot Új Magyar Múzeum címmel, formálisan az MTA égisze alatt. A tudományos élet újjászervezéséért tenni akaró szerkesztő nem szakfolyóiratban, hanem széles olvasóközönséghez szóló periodikában gondolkodott. Itt jelent meg például Erdélyi János több filozófiai és esztétikai írása. A lap 1860-ig létezett.

Az 1942 őszén indult Új Magyar Museum címoldala szerint az érsekújvári, komáromi, lévai, losonci, rimaszombati, rozsnói, miskolci, salgótarjáni, egri, sárospataki, sátoraljaújhelyi, ungvári, beregszászi, munkácsi, huszti és máramarosszigeti irodalmi, tudományos és művészeti egyesületek együttműködésében jelent meg, évente két kötetben, négy füzetben. Könyvészeti leírása mai fogalmaink szerint kissé bonyolultnak tűnhet. Az akkori gyakorlatban az évfolyamszámozás alapja az ősztől nyárig tartó időszak, az ún. „akadémiai év” volt. Jelen esetben az I. évfolyam 1942 szeptemberétől 1943 júniusáig tartott. Egy évfolyam két kötetből állt, egy kötet két füzetből. A kötetek sorszama a lap indulásától kezdve folyamatos, vagyis az első évfolyam (1942/43) az I. és II. kötetet, a második évfolyam (1943/44) a III. és IV. kötetet tartalmazta. A füzetek számozása azonban kötetenként újrakezdődött, de mellette zárójelben feltüntették az indulás óta folyamatos sorszámot is. Ráadásul valamennyi számozáshoz római számokat használtak. Tehát pl. az 1944. júniusi szám, vagyis az utolsó teljes évfolyam záró lapszámának jelölése a következő volt: II. évfolyam, IV. kötet, II. (VIII.) füzet. Az 1944 szeptemberében indult harmadik évfolyam, s benne az V. kötet csonkán maradt, hiszen a háború miatt csak az első (azaz összességében kilencedik) füzet jelenhetett meg.

Egy kötet terjedelme 350–400 oldal körül mozgott, tehát a folyóirat teljes anyaga összességében kb. kétezer oldalt jelent. Társadalom- és természettudományi tanulmányok, esszék, művészeti kritikák jelentek meg, illusztrációkkal, fényképekkel. Sok novellát és verset közöltek. Kifejezetten fajsúlyos és terjedelmes volt a könyvszemle rovat. Minden kötetet kb. ötven oldalnyi szlovák nyelvű melléklet (*Slovenská Príloha*) egészített ki, két részletben, a füzetek végén. Az oldalszámozás kötetenként újraindult.

A folyóiratot a kassai születésű Sziklay László (1912–1987) szerkesztette. A később jelentős tudományos pályát befutott irodalomtörténész a lap indulásakor a kassai kereskedelmi főiskola fiatal tanársegédje volt. Utóbb kandidátus (1955), az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, majd a szegedi egyetem címzetes professzora lett. A szerkesztőbizottság elnöke Ujváry Lajos, tagjai Árokszállássy Zoltán, Bakos József, Bálint Imre, Bellyei László, Buczkó Emil, Darkó István, Erdélyi Béla, Forgách Géza, Harsányi István, Hegyi József, Jantsky Béla, Koltay Imre, Lukács Dezső, Mihalik Sándor, Molnár Pál, Nehéz Ferenc, Nyíresy-Tichy Kálmán, Palos Bernardin, Rácz Pál, Semetkay József, Sipos Lajos, Schubert Tódor, Szénássy Barna, Szilágyi Károly és Varga Imre voltak. Megemlítjük, hogy Harsányi István és Hegyi József a Sárospataki Református Kollégiumot képviselték, az utóbb szintén pataki tanár Bakos József ekkor Érsekújváron tanított.

A kiadóként megjelölt Kazinczy Társaság 1896-ban alakult. Elnöke az Új Magyar Museum indulásakor Buczkó Emil tanügyi főtanácsos, premontrei kanonok. Irodalmi, tudományos, képzőművészeti és zenei szakosztályai által a szlovákiai magyar szellemi élet fontos intézményévé vált, bár működése 1919–1923 között szünetelt. A társaság 1928-ban közreműködött a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet létrehozásában, amelyet Sziklay Ferenc és Darkó István szervezett meg, s amely 1938-ig működött.

Főszerkesztői programcikk és kiadói előszó

Sziklay László: Kazinczy jegyében

„Készületlen minden: lexikonunk szűk, szegény; grammaticánk habzó, hijányos; stylisticánk feszes, ügyetlen; s ami minden-nél bajosabb, mi magunk, írók és olvasók, készületlenek vagyunk s egészen készületlenek. Nincsenek nyomtatóink, nincsenek könyvtárosaink, könyveinket csak az írók olvassák; bennünket gátol minden, semmi nem segít. De ez így volt máshol is, s a dolog máshol is azért méne, mert gondolatlanok, mint mi, máshol is valának. Rajta tehát! merjünk. Ne hallgassuk a mások javalását, ne a vádat, hogy rontjuk, amit segélenünk kellene: a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló Istent hallgassuk keblünkben. Jobb az, amit ez parancsol, mint amit a sokaság, mint amit a nemzet legjobbjai, mint amit magok legkedveltebb társaink akarnának. Ezek úgy tévedhetnek meg, mint mi, s miért kelljen meggyőződésünket más miatt, akárki legyen az, megtagadnunk? Aki azt akarja, hogy mindnyájan egyarcúakká váljunk, nem tudja, mit akar és mit kell akarni. Sőt az szükség most, hogy nagyon különbözzünk; azt az egységet az idő hozza fel.”

Ezeket a sorokat Kazinczy Ferenc, a felvidéki mester, a magyar nyelvújítás vezére írta Kis Jánosnak, a Dunántúlra, Regmecről 1793. július 27-én. Magyarország szelle-mi útjának egyik legfontosabb, legdöntőbb korszakában vagyunk ekkor: irodalmunk, tudományunk és általában: – egész szelle-mi életünk mai állapotát, fejlettségét ennek a korszaknak köszönheti. Az a nagy szelle-mi erjedés, amely ekkor egész Európát fölrázta s amely előkészítette a XIX. század politikai, társadalmi és szelle-mi kibontakozását, bennünket is megihletett s mint mindig, valahányszor ösztönzést, ihletést kaptunk Nyugat-Európától, ezúttal is megteremt-tük az új korszak sajátos magyar változa-tát. Nemcsak azért, mert az új, XIX. századi

szellem előretörésekor, a polgári demokrácia uralomra jutásának, a modern nemzeti eszme előretörésének előestjén a magyarságnak hánytatott, török harcokat, Habsburg-harcokat átvészelt előélete miatt egészen mások voltak a tennivalói, mint ugyanakkor Európa és főleg Nyugat-Európa többi nemzetének, hanem azért is, – és talán főleg elsősorban azért, – mert mindazt, amit a magyar lélek idegenből kap, a maga jellegzetes módján dolgozza föl s beleágyazza a maga sajátos, lényegében megszületésétől fogva változatlan életútjába.

A korszak nagy mesterének, Kazinczynak fentebb idézett néhány sora úgy hat, mint a vészkiáltás, a mementó egy viharba került hajóról. S valóban, Magyarországot e korban viharba került hajóhoz hasonlíthatjuk. Mialatt Nyugaton az állandó gazdagodást, anyagi és szelle-mi haladást biztosító nyugodt évszázadok alapkövei lehettek a közeledő XIX. század hatalmas arányú kibontakozásának, s mialatt a körülöttünk élő, eladdig nagyrészt teljes ismeretlenségben levő népek mind erősebb és erősebb mértékben kezdik kiépíteni a maguk friss, átütő erejű népi rétegeiből nemzeti öntudatukat: – a magyarság nagy része ősi jussán, dicső harcainak emlékein rágódik. A magyarság e korbéli vezetőrétege: a nemesség vagy a külföldet járja, hazájáról bűnös könnyelműséggel teljesen megfélelkezve, vagy pedig félrevonultan él falusi magányában, csöndes udvarházak pipázgató békességében, nem törődve a világgal...

Kazinczy egész családi múltja, életformája is ennek az udvarházában élő közne-mes-típusnak az egyik példája. De hatalmas géniusza ebből az életformából, amelyik Magyarország szelle-mi kibontakozásának fő kerékkötője ebben a korban, jövőt építő, ízlést formáló, fejlődésre, tanulásra serkentő szerepet alkot, a széphalmi kúria már nem a régi jó táblabírák félművelt magányának ürülakja többé, hanem a szó legszorosabb értelmében vett nemes lélek kisugárzásának középpontja, mely az ország minden tája felé

szellemi életet, új, európai és mégis magyar kultúrát közvetít.

Mit adott ez a széphalmi kúria a magyarságnak? Részletesen itt alig felelhetünk rá, – sokan meg is írták, meg is mondták már. A mi szempontunkból csak a lényegem emeljük ki: belépőjegyet a XIX. század hatalmas lendületébe, évszázados késések gyors pótlására, irodalmunk és tudományunk sem azelőtt, sem pedig azóta nem tapasztalt hirtelen fölemelkedésére. Kazinczynak egyik szeme – talán túlzottan is – állandóan Európára tapad, másik szeme azonban állandóan itt keres, kutat a magyar glóbuszon, tehetségeket fedez föl, maradiságot ostoroz s nemcsak irodalmat, hanem irodalmi életet is teremt.

Nem híve az irodalom központosításának. Persze, távolról sem azok az elvek vezetnek ebben, mint a mai decentralizáció híveit, őt egyszerűen csak korának főleg német indítású irodalmi arisztokratizmusa vezeti el az akadémia, a középponti irányítás ellenzéséhez; – minden középpontiságban az egyéni szellem érvényesülésének fékezőjét, a „fentebb ízlés” kibontakozásának gátlóját látja. Korának irodalmi arisztokratizmusa annyira hatalmába keríti, hogy ebben a kérdésben nem tűr megalkuvást; emiatt szörnyű úr támad az ő átlagon jóval felül álló, e korban mindent és mindenkit túlszárnyaló kulturáltsága és a szerencsétlen körülmények miatt parlagias, kiműveletlen magyar közízlés, átlagos műveltség között. Csak a végső célt, az elérendő ideált a Nyugat-Európát túlszárnyaló magyar kulturális életet látja szeme előtt s nem számol az egykorú magyar élet reális tényeivel. Ahol parlagiasságot, elmaradottságot, vagy csökönységet fedez föl, ott már a magyar értéket sem tudja meglátni: – elkeseredett hadjárata Debrecen, a debreceni ízlés ellen ennek a következménye.

Azok, akik már életében szembefordultak vele, vagy akik az ő nagy műve után vették át az irodalmi élet kormánykerékét, inkább számoltak a magyar élet reális tényeivel. A XIX. század a polgárosodás százada: erős

magyar polgári réteg kialakulását sürgették. Sem a mester, sem ellenfelei nem vették észre, utódai közül is csak igen kevesen, hogy az alapvető ízlésbeli különbségek ellenére is a modern, polgári magyar életformának a széphalmi mester vetette meg az alapját, nélküle a magyar élet nagyarányú XIX. századi fellendülése el sem képzelhető. Az utódok elítélték a mester finomkodó arisztokratizmusát, a romantikus nemzedék, a reformok nemzedéke az élet irányítását, szépségeit értékeli inkább, számol az élet adta követelményekkel s az ország egészséges kiépülésének érdekében a centralizmust, egy világáros fölépítését sürgeti. Az Akadémia felállításával Pest-Buda szellemi középponttá emelése meg is indul: s az egyé olvasztott két város a szőke Duna partján a világtörténelemben páratlan gyorsasággal emelkedik olyan szellemi színvonalra, hogy az európai nagyvárosoknak teljesen egyenrangú társává lesz. Viszont amilyen jó példája ez a magyarság életerejének, állam- és nemzetépítő képességeinek, – Budapest hirtelen felnövekedésének annyira tragikus következményei is lesznek. Mondottuk, hogy Kazinczy irodalmi arisztokratizmusa, kifinomult ízlése folytán a szellemi vezetés és az ország közízlése között milyen úr támadt. Ez az úr azóta sem szűnt meg. A nagy reformmunka megindítóit s még inkább utódaikat: – a klasszikus nemzedék – jól látták, hogy a modern Magyarország csak úgy lehet egészséges, ha az évszázados küzdelmek miatt ki sem alakulhatott, hiányzó polgári rendet lassú, következetes kulturális munkával a magyar földből nevelik föl. De a fejlődés irama miatt erre sem idő, sem lehetőség nem volt: városainkban s főleg Budapesten jórészt idegenekből asszimilálódott, zsidósággal erősen telített polgári réteg nevelkedett föl, amely merev göggé változtatta át Kazinczy irodalmi arisztokratizmusát, annak idealizmusa nélkül, s amely nemcsak e gögje, hanem gyökértelensége folytán is távol került a magyar lélektől, – annak ki kellett szorulnia a köpalotákból, „vidéki”-vé, „vidékies”-sé süllyedt.

Budapest ma jóformán egyetlen irodalmi és tudományos fórumunk. Ha nem kallódik el egy-egy tehetségünk a parlagiasság homokjában, Budapest szívja föl. Ami Budapesten kívül van: egy-két kivételtől eltekintve vagy egyszerű utánzása a fővárosnak, vagy pedig félnék kezdeményezés, amelynek „írói és olvasói készületlenek...” Átlagközönségünk jól tudja ezt és csak azt tartja értéknek, aminek budapesti a fémjelzése. Pedig az előbb elmondottak után világos, hogy ami Budapestről jön, sokszor milyen idegen, a magyar lényegtől milyen távol álló.

Ezért sürgetik ma már mind többen és többen, egyre erősebben a magyar szellemi élet decentralizációját. Mit jelent ez a mi szemünkben? Ha a nagy mester száznegyvenkilenc esztendővel ezelőtt elmondott s az egész magyar életre vonatkoztatott szavait olvassuk, azt kell mondanunk, hogy Budapest és egy-két egyetemi városunk kivételével ma is érvényes a vidék életére. S ma ez az elmaradottság sokkal veszedelmesebb, mint akkor volt: a „vidék” nem parlágias többé, csak műveletlen, az idegenből importált, vagy idegen ízlésű és Budapesten fémjelzett álirodalom, áltudomány és álművészet kiölte belőle, vagy egészen a legmélyre taszította azt a magyarságot, amely Kazinczy korában a maga parlagiasságában is érték volt.

Világos, hogy magyarság csak egy van, mint ahogy németiség, franciaság, olaszság sincs több. De világos az is, hogy akár a németiség, franciaság, olaszság sem egyszínű, csak egy középpontban termett s onnan a szélek felé kisugárzó szellem, úgy a magyarság is több jellegzetes tájegység sajátosságai-ból tevődik össze szívárványként sok-, mégis egyszínűvé. Természetes továbbá, hogy a magyar szellemi élet további útja, ha egészséges jövőt akar kialakítani, csak egy irányba haladhat: megszüntetni, végképp eltüntetni azt az űrt, amely a „pallérozott” és „pallérozatlan” magyarok között Kazinczy korában megszületett s mára Budapest és a vidék, a város és a falu mérhetetlen távolságává fajult el. Így alakulhat ki minden egyes jellegzetes

magyar kultúrtájon az a szellemi középpont, amelynek hivatása: pallérozottá tenni a magyar lélek ezernyi színváltozatát, a kultúra, az igazi kultúra magaslatára fölemelni abból a süllyedésből, ahová a színtelen „általános európai” álműveltség taszította.

A felső végeket, Kassával a középpontban, ennek a megvalósítására a széphalmi mester szelleme kötelezi. Kötelezi már csak azért is, mert Kassa volt az első vidéki város, ahol már 1907-ben elhangzott a decentralizáció követelése Eötvényi Olivérnek, a Kazinczy Társaság akkori ügyvezető elnökének a szájából. De kötelezi legfőképpen azért, mert a cseh megszállás idején Kazinczy jegyében, a Kazinczy Társaság égisze alatt tudott éppen ezen a területen Budapesttől független magyar irodalmi élet kifejlődni. A Kazinczy Könyvbarátok Társasága, majd a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet megmutatta, hogyan lehet és hogyan kell egy táj szellemi életét összefogni. A megszállás alatt, a kisebbségi magyar élet „mérgezett levegője” aránylag rövid életűvé tette a nagy jelentőségű vállalkozást. De be kell vallanunk, hogy ma, változott körülményeink között a mi vállalkozásunk kényelmes időtöltés ahhoz képest s hősi erőfeszítései miatt csak a nagyobbak kijáró tisztelettel tekinthetünk reá.

Ha nem vesszük figyelembe azt, ami Kazinczy felfogásában, kitérített céljaiban korjelenség volt; egyszerűen, ha csak legvégső célját, az egyetemes magyar kultúra szolgálatát tartjuk szemünk előtt, akkor művünk folytatása az övének. Ma más a helyzet, más a kor szelleme, tehát mások az eszközök és mások a módszerek is. De a legvégső cél ugyanaz.

Decentralizációs munkánk tehát nem fakad merev Budapest-ellenességből. Budapestnek kulturális központnak kell megmaradnia, Isten is erre a szerepre teremtette. A mi kötelességünk az, hogy kiműveljük a magunk parlágját, felszínre hozzuk tájunk magyarságának sajátos értékeit, s így, a többi magyar tájegységgel kezdet fogva az egyete-

mes európai lélek forrongásának e drámai pillanataiban megmentsük magyarságunkat az elszíntelenedéstől.

A széphalmi mester korában ugyanazoknak a koreszméknek a hatására, amelyek a magyar felújulásnak is szülői voltak, a velünk együtt élő, bennünket környező népek is felépítették a maguk önálló, modern szellemiségét. Ami a magyar kibontakozásban egészségtelen volt, az őket is eltávolította tőlünk. Méltatlanok lennénk önmagunkhoz s a nagy mester emlékéhez, ha az egészségtelen helyzet megjavítására nem törekednénk ezen a vonalon is. A felső végek sajátos tájarculatához a magyar-szlovák, magyar-rutén szimbiózis letagadhatatlan ténye is hozzátartozik. Paradoxonnak látszik, mégis igaz: minél jobban tudja majd folyóiratunk betölteni hivatását s minél jobban találja meg magyarságunk leglényegét, annál inkább tud majd visszakanyarodni a közös patriotizmus nálunk egyedül lehetséges, mert egyedül építő jellegű útjára.

Ezzel elmondottuk programunk lényegét. „... a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló Istent...” hívtuk segítségül, mikor hozzá mertünk fogni ma még merésznek tetsző vállalkozásunkhoz. Tudjuk, hogy az Ő segítségével nélkül munkánk mit sem ér. Mi csak egyet mondhatunk minden lekicsinyülő kétségeskedésre, a széphalmi mesterrel együtt: „...rajta tehát! merjünk.”

*

Buczko Emil: Előszó

A magyar ébredés korának képviselői, elsősorban annak a kornak egyik indítója: Kazinczy Ferenc, jól látták és tudták, hogy a felébredt és naggyá lenni kívánó nemzetnek elsősorban fővárosra van szüksége. Fővárosra szellemi, fővárosra gazdasági, fővárosra minden tekintetben. Fővárosra, amely mint központ az erőket összefogja, összefogva érvényesíti. Ezt a fővárost Széchenyi István gróf zsenialitása, Baross Gábor és mások istenáltdott tehetsége meg is teremtette.

Ma már van fővárosunk, amely valóban világváros, annak minden jó, de rossz tulajdonságaival is. Világváros, amelyben a lelkek könnyen elnemzetietlenednek; főváros, amely nélkül az országnak szinte moccannia sem lehet. Márpedig a nemzet fejlődése, erősödése kulturális, gazdasági, történeti alapon is azt kívánja, hogy a főváros mellett legyenek immár nekünk is Firenzeink, Nápolyaink, Velencéink, Müncheneink, Drezdáink és Hamburgjaink – szóval önálló életet élő, mégis a magyar életegységbe tartozó nagyvárosaink saját tájaikkal. A gyászos Trianon is erre figyelmeztetett bennünket.

Ilyen tájkultúra s tájgazdasági élet kialakulására hivatott, történelmi múltjánál fogva is, Kassa, a felvidék centrális fekvésű nagyvárosa, amely Pozsonytól Máramarosszigetig tud vonzást kifejteni. Helyzetéből folyik, hogy a felvidék városainak kultúregyesületei örömmel fogtak össze Kassa felhívására a fenti cél szolgálásában. E felhívásnak, illetve az ezt követő összefogásnak lett eredménye, hogy a kassai Kazinczy Társaság nagy anyagi erőfeszítéssel és áldozattal életre hívta az élni akarásnak, a tájkultúra kialakításának, ápolásának ezt a látható jelét, melyet szeretettel, bizalommal helyezünk minden megértő magyar kezébe, aki az ország fejlődésének új útjait meglátta, és azt a vidéki tájkultúra emelésével szolgálni kívánja. Adja a jó Isten, hogy szándékunkat eredmény kísérje!

Kassán, 1942 Kisasszony napján.

*(Közzéteszi és bevezette:
Bolvári-Takács Gábor)*

Polcra való

– főszerkesztői könyvajánlók –

A történelem segédtudományai között az archontológia művelése Magyarországon komoly elődökre tekint vissza. Bölöny József, Fallenbüchl Zoltán, Markó László és mások művei mellé a diplomáciatörté-

net hiánypótló kézikönyve látott napvilágot: a Rákosi- és Kádár-korszak külképviselet-vezetőinek életrajzi adataira. A külügyi apparátus átalakulásának és működésének változásait, hangsúlyeltolódásait összegző, terjedelmes bevezető tanulmány akár önálló kötetként is megjelenhetett volna. Az adattár közel négyszáz konzuli, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri, illetve rendkívüli és meghatalmazott nagyköveti rangban levő diplomata életrajzát mutatja be. A szócikkek személyes, tanulmányi és karrieradatokat tartalmaznak. Külön fejezet szól a külképviseletek archontológiájáról, országonként megadva a diplomáciai kapcsolatok felvételének időpontját és szintjét, a képviseletvezető nevét, beosztását, továbbá akkreditálásnak, megbízólevele átadásának és visszahívásának időpontját. Néhány név, akikről talán nem is tudjuk, hogy diplomaták (is) voltak: Bölöni György, Károlyi Mihály, Schiffer Pál, Szekfű Gyula, Weil Emil.

Főkonzulok, követek és nagykövetek 1945–1990. Szerkesztette: Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2015. 306 o. ISBN 978-963-416-007-6

„Vannak megírhatatlan könyvek, melyeket mégis meg kell írni” – mondta Révész Sándor saját Aczél György-monográfiájáról. Mindez mélységesen igaz Szálasi Ferenc biográfiájára is. Maga a történelmi

pozíció is sajátos: Szálasi működésének legintenzívebb periódusa csupán néhány hónap, mégis kitörölhetetlen bűnök forrása. Életrajzírójának úgy kellett áttekintenie a pályaképet, hogy a magyar történelemben játszott szerepe szempontjából szinte lényegtelen korábbi évtizedek ténszerűsége ne szenvedjen csorbát. Karsai László a kérdéskör avatott szakértője. Szakmai felelősségét mi sem jelzi jobban, mint hogy műve húsz éven át készült, s még ezek után is megfogalmazza kétségeit a tudatosan vállalt objektivitás elérésével kapcsolatban. A – talán jelképesen – tizenhárom fejezetre tagolt monográfia értelemszerűen a családi háttér és az ifjúkor taglalásával kezdődik, s a Szálasi-perrel zárul. A lineáris vonalvezetést tematikus részek szakítják meg a Nyilaskeresztes Párt társadalmi bázisáról, az 1939-es választásokról, a nyilas uralomról. A függelékből a Szálasi által kreált kifejezések értelmező szótárára hívom fel a figyelmet, mint pl. életmunka, érdekiga, halálcsöd, kislét, népszemélyiség, vérhaza.

Karsai László: Szálasi Ferenc. Politikai életrajz. Balassi Kiadó, Budapest, 2016. 524 o. ISBN 978-963-506-976-7

Németh Antal ma már a tévedés kockázata nélkül nevezhető a 20. század első fele legnagyobb formátumú színházi rendezőjének és színházigazgatójának. Mindössze harminckét éves, amikor 1935-ben átveszi a Nemzeti Színház vezetését, páratlan miniszteri felhatalmazással: minden élő szerződés semmis, tehát belátása szerint alkalmazhatja a társulat új, és szerződöttetheti vissza régi tagjait. A színházi élet esztétikájából doktorált Németh kilenc éves vezetői periódusa az intézmény színvonalának radikális emelkedését, repertoárjának megerősödését, színészi gárdájának tündöklését eredményezi. A magyar politika jobbratolódását fokozódó ellen-szenvvel figyelő igazgatót a német megszállás után eltávolítják, de ez sem elég ahhoz, hogy 1945 után a kommunista párt visszaengedje a színházi életbe. Elveszti egyetemi magántanári praxisát is. Csak 1956 nyaratól rendezhet, és csak vidéken. Tisztelői a lakásán kereshetik fel. Szakmai rehabilitálását az 1988-ban Koltai Tamás szerkesztésében megjelent *Új színházat!* című tanulmánykötete segítette elő. A most megjelent életrajz bemutatja a tudós-rendező-pedagógust, s a pályáiv fejezeteit: az igazgatást, a kitaszítást, s a kései visszahívást.

Balogh Géza: Németh Antal színháza. Életút és pályakép történelmi keretben. Nemzeti Színház, Budapest, 2015. 140 o. ISBN 978-615-5119-03-3

Meglepő és ötletes a megközelítés: a szerző – maga is rendező, sokáig a József Attila Színház igazgató Lénéer Péter – „párhuzamos életrajzainak” origója közös: a személyes kapcsolat. Különbség a kontaktusok jellegében és intenzitásában rejlik; így tárul fel az olvasó előtt három markáns, de vég-eredményében kudarcos rendezői pályakép a 20. század második feléből. Az első az Auschwitzot megjárt Egri István, a „Dacos”, ahogy pályatársai nevezték. Lénéernek – tiszteletből, korkülönbségből – Pista bácsi. Aki – némi képzavarral élve – mindig gondolkodás nélkül kimondta, amit gondolt. Meg is lett a következménye. A második Marton Endre. Nemzeti színházi főrendező, majd igazgató, a színiakadémia tanára, Lénéer egykori osztályfőnöke. Munkássága a színháztörténet önálló fejezete. 1978-ban leváltják, meghasonlik, meghal. A harmadik Kazimir Károly, az aczéli kultúrpolitika sikeres színházcsinálója, a kísérletező rendező, publicista és pedagógus, párttisztviselők betöltője. A rendszerváltáskor éppen ő a színművészeti főiskola rektora. A változásokat riadtan szemléli, lemond, visszavonul, 1999-ben meghal. A könyv szubjektíven objektív esettanulmány: segít megvilágítani, milyen is volt a közelmúltunk.

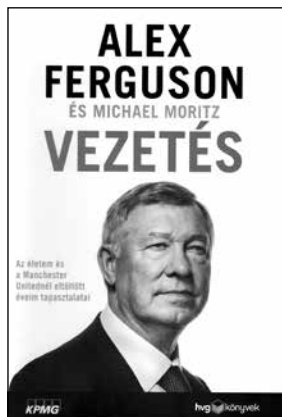
Lénéer Péter: Pista bácsi, Tanár úr, Karcsi. Színházi arcképek. Corvina Kiadó, Budapest, 2015. 272 o. ISBN 978-963-13-6301-2

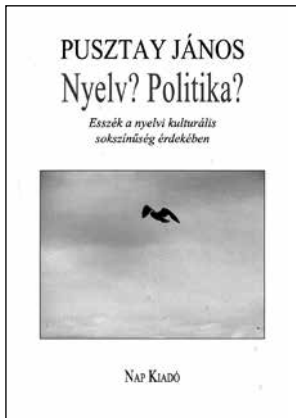
A komolyzene történetével évtizedek óta akadémiai szinten foglalkoznak zenetudósaink. A „könnyű műfaj” azonban nehezen kapott létjogosultságot tudományos fórumokon. Legalábbis eddig. Tizenhárom, jórészt fiatal kutató (legtöbbjük 1972–85 között született) már nem kortárs visszaemlékezőként tekint vissza (olykor a 21. századig terjedően) az '50-60-70-80-as évek operett-, cigányzenei, könnyűzenei, filmzenei és alternatív zenéi világára, hanem koncepciózusan, erősödő fogalmi apparátussal, bő forrásbázis alapján keresi a csomópontokat, a majdani szintézis igényével. Loch Gergely, Imre Zoltán, Szabó Ferenc és Riskó Kata műfajelméleti megközelítéssel, Heltai Gyöngyi és Csatári Bence politikatörténeti aspektusból, K. Horváth Zsolt és Ignác Ádám a beat világa felől, Ring Orsolya, Tóth Eszter Zsófia és Barna Emília az alternatív irányából közelítenek a zenekultúrához. Hajnóczy Csaba Tarr Béla filmzenéiről, Tófalvy Tamás napjaink zene-közvetítési technológiáiról értekeznek. A kötet a párbeszédre helyezi a hangsúlyt, mint ahogy a könyv alapját képező 2014-es szakmai konferencia célja is elsősorban a kutatók iránti érdeklődés felkeltése volt.

Műfajok, stílusok, szubkultúrák. Tanulmányok a magyar populáris zenéről. Szerkesztette: Ignác Ádám. Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 2015. 224 o. ISBN 978-615-80071-4-6

A futballrajongók aligha felejtik el az 1999-es Bajnokok Ligája döntőt. A Bayern München a rendes játékidőt 1:0-ás vezetéssel zárta. A bíró három perc hosszabbítást jelzett. Az UEFA elnöke már ráhelyezte a klub szalagját az átadandó kupára, ám a Manchester United a 91. és 93. percekben megfordította a mérkőzést. Alex Ferguson, a MU menedzsere (ekkor még nem „Sir”, de még ebben az évben lovaggá ütötték) a meccs folyamán mindössze kétszer cserélt, a második félidő közepén és végén. A két behozott játékos szerezte a két gólt. Mindez csupán sportstatisztikai kurióznak tűnik, de koránt sincs így. A skót edző közel négy évtizedet töltött futballklubok élén, mintegy félszáz trófeát begyűjtve. Teljesítményét topmenedzserek irigylik. A bestseller vezetéstudományi szakkönyvek szerzői legtöbbször maguk is sikeres vezetők voltak (Dale Carnegie, Lee Iacocca, Harvey Mackay), nem tűnik tehát időpazarlásnak Ferguson tanulmányozása. A kötet fejezetei a gyakorlati menedzsment lépéseinek megfelelően tagolódnak, az igazán érdekes pontok azonban személye által válnak élővé, mint a fegyelem, a motiváció, a csapatmunka, a felkészülés, az utánpótlás, a kudarc vagy a kritika.

Alex Ferguson és Michael Moritz: Vezetés. Az életem és a Manchester Unitednél eltöltött éveim tapasztalatai. HVG Kiadó, Budapest, 2016. 344+32 o. ISBN 978-963-304-376-9

Mit tehet egy Príma Primissima-díjas nyelvészprofesszor, ha nem csupán a szűken vett szakma számára van mondanivalója? Természetesen népszerűsítő formát választ, például az esszét. Az alapok továbbra is szigorúan tudományosak, de a forma könnyedebb: persze, ehhez is érzék kell. Nem publicisztikáról van ugyanis szó. A szerző a mindenkori többség felelősségét firtatja a nyelvek továbbélésének érdekében. Mint írja, az asszimilálódás elkerülhetetlennek látszik: századunk végére eltűnhet a ma használt nyelvek fele – a pesszimisták szerint akár 90%-a. Puszta sokszínűség-párti, miközben tudomásul veszi a globalizáció tényét. Nem visszafordítani akarja a tendenciát, hanem kialakítani, elfogadtatni, terjeszteni a nyelvek túlélési stratégiáit. Kutatásainak középpontjában a finnugor nyelvek állnak, megállapításainak zöme oroszországi tapasztalatokon alapul. A nyelv és identitás kérdésköre számára elválaszthatatlan, nem tudói „elefántcsonttoronyról” van tehát szó. A nyelvmentés és a nyelvpolitika szükségessége mellett érvelve szóba kerül az iskola, az irodalom, a felnőttoktatás felelőssége. Talán éppen az ilyen megközelítések segítik elő a közérdeklődés felkeltését.

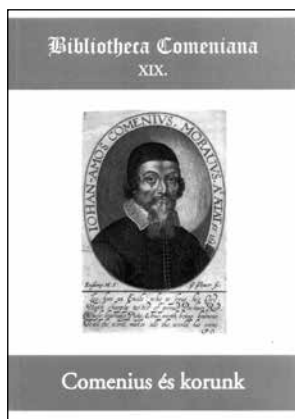
Puszta János: Nyelv? Politika? Esszék a nyelvi kulturális sokszínűség érdekében. Nap Kiadó, Budapest, 2016. 144 o. ISBN 978-963-332-099-0

A kutatói pálya első lépcsőfoka a forrásfeltárás és -kritika. A következő az analízis és interpretáló képesség. A legkiválóbbak kvalitásai a szintetizáló képességben öltönek testet. Ám lehetséges – de nem szükségszerű – még egy lépcső: az önértékelés, összegzés szintje. Kozma Tamás már az *Erdei séta* című önéletrajzával megmutatta, képes úgy visszatekinteni, hogy nem csupán sorba rendezi az eseményeket és eredményeket, hanem ezekből új tartalmat épít. Mostani műve tudományos igényű, személyes hangvételű szakkönyv. Címe a rendszerváltozás pillanatát idézi fel: a szerző egyetlen pontba sűrítve, s e pontot origóként használva tárja fel az oktatásutatók összetevőit. Négy fő fejezete e köré épül, úgymint: kié a rendszerváltozás, kié az iskola, kié az egyetem és kié a tudás? A könyv módszertanilag is újszerű, amennyiben szerzője huszonöt korábbi, az elmúlt bő másfél évtizedben, de főleg az utóbbi néhány évben megjelent írását dolgozta egybe. Nem stilsztikai, hanem tartalmi egységesítésről van szó, a tanulmányok szerkezeti összefűzéséről, a kötet belső koherenciájának megteremtéséről, a leírtak kiegészítéséről. A végeredmény mutatja: e kérdéskörnek a szerzőnél ma aligha van jobb ismerője.

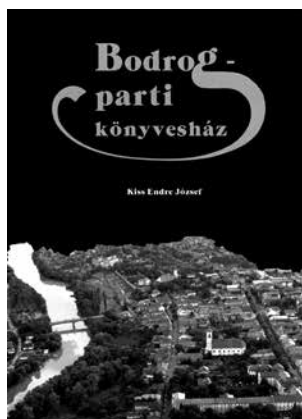
Kozma Tamás: A pillanat. Esszé az oktatásutatról. HTSART – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2016. 264 o. ISBN 978-615-80411-3-3

A Magyar Comenius Társaság 1986-ban alakult Sárospatakon, s azóta egy-két éves időközökkel folyamatosan közreadja *Bibliotheca Comeniana* című könyvsorozatát. Ezek egy része comeniusi szövegfordításokat tartalmaz, túlnyomó többségük azonban tanulmánykötet, amelyek alapját a Társaság évente megrendezett tudományos felolvasóüléseinek elhangzott előadások képezik. A legújabb kiadvány a 2015. és 2016. évi konferenciák anyagából válogat. A *Comenius és a játék* fejezetben tizenegy, a *Comenius és a hit* címűben tizenhárom előadás olvasható. Az *Emlékezés és laudáció* fejezet további nyolc írást közöl. A tanácskozások jellemzője, hogy résztvevőik között sárospataki, illetve zempeleni illetőségűek ugyanúgy találhatók, mint ide éppen a kutatási témáikkal kapcsolódó, a régiótól egyébként távol élő szakemberek. Újdonság, hogy ebben a kötetben két cseh vendégelőadó szövegét eredetiben olvashatjuk, magyar nyelvű rezümékkel. A kiadvány a Társaság aktuális dokumentumaival és vezetői beszámolóival zárul. A sorozat korábbi tizennyolc kötete immár az interneten is elérhető: a mintegy négyezer oldalnyi szöveg az Arcanum Digitális Tudománytár honlapján (www.arcanum.hu) kapott helyet.

Comenius és korunk. Bibliotheca Comeniana XIX. Szerkesztő: Kováts Dániel. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2016. 320 o. ISSN 0237-6024

Napjainkban átalakultak a könyvtárak is: a kultúra és a tudomány egykori „szent őrzői”, a raktári állományt csak a „beavatottak” számára hozzáférhetővé tevő intézmények kinyíltak. Ebben a viszonyrendszerben kell elhelyeznünk a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának múltját és jelenét is. Igazgatója, a kötet szerzője nemcsak a könyv- és könyvtártörténet terén rendelkezik széles körű tapasztalatokkal, hanem a könyvtárosi hivatás kihívásaival is tisztában van. Jelen kötete mégis elsősorban a kutatót fémjelzi: a Nagykönyvtárral, a könyves művelődéssel, a pataki könyvsorsokkal és jeles személyiségekkel kapcsolatos cikkek, recenziók, megnyitó beszédek sorakoznak lapjaiban. Tematikájuk évszázadokat ível át. Közös vonásuk a Gutenberg-galaxis iránti elkötelezettség, a „pataki szellem” megidézése és az ismeretterjesztő szándék. Mindebből kitűnik, hogy Kiss Endre Józsefnek nem pusztán foglalkozása és munkahelye, hanem hivatása és második otthona van. A pataki Nagykönyvtárnak a múltban is szerencséje volt tudós könyvtárnokaival, Harsányi István, Újszászy Kálmán, Czeglé Imre, Szentimrei Mihály magasra tették a mércét. A több mint hatvan közlemény a szerző szakmai hitvallásaként is értelmezhető.

Kiss Endre József: Bodrog-parti könyvesház. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2016. 516 o. ISBN 978-615-80403-6-5

Számunk szerzői

Bíró Zsombor Aurél 1998-ban született Budapesten. Az Óbudai Waldorf Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola gimnáziumi tanulója.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, kulturális menedzser, jogász, a Magyar Táncművészeti Egyetem egyetemi tanára és rektorhelyettese, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, lapunk alapító főszerkesztője.

Fittler Katalin 1952-ben született Mosonmagyaróváron. Zenekritikus, szakíró, tanár.

Hajnáczky Tamás 1987-ben született Budapesten. Kisebbségpolitikai szakértő, a Károli Gáspár Református Egyetem cigányügyi referense.

Halászi Aladár 1940-ben született Szabolcsn. Ny. gimnáziumi tanár, író, költő, újságíró.

Juhász Tibor 1992-ben született Salgótarjánban. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar szakos hallgatója.

Koncz Gábor PhD 1950-ben született Sátoraljaújhelyben. Közgazdász, egyetemi magántanár, főiskolai tanár, a TIT Stúdió Egyesület (Budapest) igazgatója, lapunk tanácsadó testületének elnöke.

Kovács I. Gábor PhD 1945-ben született Hernádszurdokon. Szociológus, történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Karának címzetes egyetemi tanára.

Kőműves Edina 1988-ban született Pásztón. Nyelvtanár, történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Apáczai Csere János Gyakorlógimnázium és Kollégiumának tanára, az ELTE Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója.

Leskó Andrea 1980-ban született Sárospatakon. A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma néprajzos-muzeológusa.

Lőrinc György (1917, Nagyvárád – 1996, Budapest) Táncművész, koreográfus, balettmester, az Állami Balett Intézet alapító igazgatója, a Magyar Állami Operaház volt balettagazgatója.

Madarász Imre CSc 1962-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, italianista, író, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának habilitált egyetemi docense, az Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont vezetője.

Nagy György András 1967-ben született Budapesten. Újságíró, a Lánchíd Rádió szerkesztő-műsorvezetője.

Nyerges Gábor Ádám 1989-ben született Budapesten. Író, költő, az *Apokrifc.* folyóirat szerkesztője, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója.

Tóthpál József CSc 1936-ban született Hódmezővásárhelyen. Művelődésfilozófus, kultúrakutató, címzetes főiskolai tanár, a Magyar Muzsikás Fórum elnöke.

Veres László CSc 1950-ben született Tiszalökön. Történész, etnográfus, a miskolci Herman Ottó Múzeum ny. igazgatója, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának címzetes egyetemi tanára.

MAGYAR NEMZETI TÁNCGYÜTTES

MŰVÉSZETI VEZETŐ: ZSURÁFSZKY ZOLTÁN

A Tenkes kapitánya

2017. AUGUSZTUS 12.
TOKAJ FESZTIVÁLKATLAN

 /magyarnemzetitanegyuttas
www.mnte.hu

HONVÉD
EGYÜTTES

Támogató:

 NKA
Nemzeti Kulturális Alap

Fenntartó:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERUMA

SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM ALAPÍTVÁNY

Támogassa a Kollégiumot Alapítványunk közreműködésével!

Az Alapítvány folyamatosan nyújt támogatást:

- tanulmányi és szociális ösztöndíjakkal a gimnázium diákjai számára,
- pályázati lehetőségek révén a kollégium tanárainak a kiemelkedő munka elismeréseként,
- kulturális, sportprogramokhoz és iskolai rendezvényekhez.

Az Öregdiák-mozgalom vezetőjeként az Alapítvány:

- rendszeresen szervez továbbtanulást segítő mentornapot a gimnáziumban és vezetőképző hétvégét Sárospatakon,
- újra összehozza az egykori diákokat, ezért rendszeres tanévkezdő, tavaszköszöntő és évzáró találkozót szervez Budapesten,
- az Alapítvány tulajdonában álló Öregdiák Vendégházban (Bertalan – ház, 3950 Sárospatak, Kazinczy u. 40) találkozási és szálláslehetőséget biztosít,
- minden évben megrendezi a hagyományos Öregdiák Bált.

Kérjük, támogassa Ön is jövedelemadója 1%-ával és adományokkal a Sárospataki Református Kollégium Alapítványt.

A kuratórium elnöke: Bogdán Dániel.

Levelezési cím: 1154 Budapest, Tompa u. 70/A.

E-mail: info@patakidiak.hu. Honlap: www.patakidiak.hu.

Adószám: 19070520-1-05

Számlaszám: K&H Bank 10409015-50485253-57531007

Pincetokba való palack

zemplenimuzsa.hu

400 Ft